

THEORETICAL FOUNDATIONS OF STATE AND LAW

Collective monograph

ISBN 978-1-68564-500-7

DOI 10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.1

BOSTON(USA)-2022

ISBN – 978-1-68564-500-7

DOI – 10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.1

*Theoretical foundations of state
and law*

Collective monograph

Boston 2022

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

ISBN – 978-1-68564-500-7

DOI – 10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.1

Authors – Bondar V., Kuzmenko I., Rudnichenko S., Dumanskyi R., Lesko N., Lukianova H., Skochylias-Pavliv O., Калетнік В., Карпова Н., Piestsov R., Karnaukh A., Makarova O., Mikulin V., Голуб К., Маленко С., Скребовська С., Шутяєва В., Козій А., Марченко Т., Шевченко В., Крамаренко У., Газаєв А.И., Сэткей Т.Б., Ералиева Ж.Д., Ткаля О., Александренко О., Женунтій В., Kravtsov Y., Bogomaz K., Sorokina L., Свищо В., Mochkov O.

REVIEWER

Romanova Alona – Doctor of Law, Associate Professor, Professor at the Department of Theory and Philosophy of Law, Constitutional and International Law of the Institute of Law, Psychology and Innovative Education of Lviv Polytechnic National University.

Strelchenko Oksana – Doctor of law, Professor of the Department of Public Administration and Administration of the National Academy of Internal Affairs, Professor.

Published by Primedia eLaunch

<https://primediaelaunch.com/>

Text Copyright © 2022 by the International Science Group(isg-konf.com) and authors.

Illustrations © 2022 by the International Science Group and authors.

Cover design: International Science Group(isg-konf.com). ©

Cover art: International Science Group(isg-konf.com). ©

All rights reserved. Printed in the United States of America. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required.

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe and Ukraine. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science.

The recommended citation for this publication is:

Theoretical foundations of state and law: collective monograph / Bondar V., Kuzmenko I., Rudnichenko S., Dumanskyi R. – etc. – International Science Group. – Boston : Primedia eLaunch, 2022. 159 p. Available at : DOI – 10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.1

TABLE OF CONTENTS

1. ADMINISTRATIVE LAW, ADMINISTRATIVE PROCESS		
1.1	Bondar V. ¹ , Kuzmenko I. ¹ , Rudnichenko S. ¹ , Dumanskyi R. ¹ ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR CORRUPTION OFFENSES IN UKRAINE ¹ Department of Administrative Law and Administrative Procedure (Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)	6
1.2	Lesko N. ¹ , Lukianova H. ¹ , Skochylias-Pavliv O. ¹ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ЯК ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЛЯ ЇХ КЛАСИФІКАЦІЇ ¹ Department of administrative and information law Institute of Law, Psychology and Innovative Education Lviv Polytechnic National University	13
1.3	Калетнік В. ¹ АНАЛІЗ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ПОЛЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ ПРОТИДІЇ АГЕНТАМ ВПЛИВУ ¹ Кафедра конституційного і адміністративного права, Національний авіаційний університет	28
2. CRIMINAL AND CRIMINAL - EXECUTIVE LAW		
2.1	Karpova N. ¹ , Piestsov R. ² , Karnaukh A. ² , Makarova O. ² , Mikulin V. ³ FEATURES OF CRIMINAL PROCEEDINGS AGAINST MEMBERS OF THE PARLIAMENT OF UKRAINE ¹ Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University ² National Pedagogical University named after MP Drahomanov ³ Uzhhorod National University	34
2.1.1	КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ	35
2.1.2	ПОНЯТТЯ ІМУНІТЕТУ ТА ІНДЕМНІТЕТУ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ	40
2.1.3	ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ЗАТРИМАННЯ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ	45
2.1.4	ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ВНЕСЕННЯ ДО ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ ВІДОМОСТЕЙ, ЩО МОЖУТЬ СВДЧИТИ ПРО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ НАРОДНИМ ДЕПУТАТОМ УКРАЇНИ	46

2.1.5	ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ	47
2.1.6	ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ НАРОДНОМУ ДЕПУТАТУ УКРАЇНИ	48
2.1.7	ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ОБШУКУ ЩОДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ	49
2.1.8	ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ ЩОДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ	50
2.1.9	ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ЩОДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ	51
2.1.10	ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ДОСТРОКОВОГО ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ	51
2.2	Голуб К. ¹ , Маленко С. ¹ , Скребовська С. ¹ , Шутяєва В. ¹ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДЧЕННІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ: ЗГІДНО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ¹ Херсонський державний університет	53
2.3	Козій А. ¹ , Марченко Т. ¹ , Шевченко В. ¹ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ¹ Херсонський державний університет	59
3.	CRIMINOLOGY	
3.1	Kramarenko Y. ¹ ВЛИЯНИЕ ОРГАНИЗОВАННЫХ ПРЕСТУПНЫХ СООБЩЕСТВ НА ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ И ПРОЯВЛЕНИЕ ПРЕСТУПНОГО ПОВЕДЕНИЯ ¹ Department of Criminal Law Disciplines, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs	66
3.2	Газаев А.И. ¹ , Сэткей Т.Б. ¹ , Ералиева Ж.Д. ¹ НЕКОТОРЫЕ МЕРЫ ПРОФИЛАКТИКИ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПО ЖАМБЫЛСКОЙ ОБЛАСТИ ¹ Юридический факультет, Международный Таразский инновационный институт	80

3.3	Ткаля О. ¹ ТЕРОРИЗМ ЯК ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА ПРОБЛЕМА ¹ Кафедра конституційного та адміністративного права і процесу, Чорноморський національний університет ім. Петра Могили	87
4.	JUDICIAL AND LAW ENFORCEMENT AGENCIES	
4.1	Александренко О. ¹ , Женунтій В. ² АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕРОЗКРИТИХ ВБИВСТВ МИНУЛИХ РОКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ¹ науково-дослідна лабораторія з проблем криміналістичного забезпечення, Національна академія внутрішніх справ ² відділ організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, Національна академія внутрішніх справ	118
5.	PHILOSOPHY	
5.1	Kravtsov Y. ¹ , Bogomaz K. ¹ , Sorokina L. ¹ ETHNO-NATIONAL ASPECT OF LEGAL IDENTITY IN PROCESSES OF COMMUNICATIVE MANIPULATION ¹ Department of sociology, Dniprovsk State Technical University, Kamianske, Україна	124
5.2	Свищо В. ¹ ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТЕКСТУ В ПЕРЕКЛАДАХ БІБЛІЇ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ¹ Кафедра філософії, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»	132
6.	THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW	
6.1	Mochkov O. ¹ LEGAL BASIS ACTIVITIES OF VOLUNTEER FORMATIONS TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE ¹ People's Deputy of Ukraine of the VII convocation, Kyiv	140
	REFERENCES	149

SECTION 1. ADMINISTRATIVE LAW, ADMINISTRATIVE PROCESS

10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.1.1.1

1.1 Administrative responsibility for corruption offenses in Ukraine

Today in Ukrainian society there is an active scientific discussion on the corruption situation in the country. Corruption is both a transnational and a state phenomenon, it can manifest itself in both the public and private sectors. It is quite logical that these debates were primarily related to the election process in Ukraine. However, it is not only the political and social aspects that cover this phenomenon. First of all, corruption crimes have a negative impact on economic indicators: the conditions of fair competition for the right to work in domestic and foreign markets are violated; are one of the leading factors in shading the economy not only of a particular state, but also the world market; damage the country's image, hindering the inflow of investment, etc. Realizing this, each country creates its own system and legislation to combat corruption. Ukraine, as an independent and democratic country, has also created these barriers, developed a legal framework in this direction, and constantly cooperates with various international organizations in this regard. Thus, the timeliness and relevance of the study on combating and preventing corruption is beyond doubt.

The Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" of October 14, 2014 provides the following definition of corruption: «Corruption is the use of a person's official powers and related opportunities to obtain an improper benefit or to accept a promise (offer) of such a benefit for himself or others or, accordingly, a promise (offer) or to provide an improper benefit to such a person or its request to other natural or legal persons in order to persuade that person to misuse the official powers granted to him and the related opportunities» (Article 1) [2].

Ukraine has a system for combating and preventing corruption. It should be noted that in the detection of corruption offenses play an important role not only specially authorized bodies authorized by the state to take measures to prevent and combat corruption (National Police of Ukraine, Prosecutor's Office, National Agency for Prevention of Corruption, National Anti-Corruption Bureau of Ukraine) and state and

local authorities, public associations [4, p. 55]. Based on the law, the state policy of Ukraine is aimed at combating and preventing corruption: a strategy has been developed, a legal framework has been created, legal responsibility has been established, an electronic income declaration space has been created, the infrastructure of state anti-corruption bodies has been built.

According to the current legislation, today in our country there are three types of legal liability for corruption and corruption-related offenses: administrative, criminal and disciplinary. Thus, it is clear that administrative responsibility is a cross-cutting line in the state's development of anti-corruption logistics in our country. The main source of law, which outlines a number of restrictions and prohibitions in this area, is the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

Analyzing the Code in the context of the fight against corruption offenses, it is worth highlighting Chapter 13-A "Administrative Offenses Related to Corruption". It contains 8 articles, which set out the composition of this type of offense:

- Article 172⁴. Violation of restrictions on combination and combination with other activities: «Violation by a person of statutory restrictions on other paid activities... or entrepreneurial activities - entails the imposition of a fine of three hundred to five hundred non-taxable minimum incomes of citizens with confiscation of income from entrepreneurial activities or remuneration for part-time work» [1].

However, there are exceptions. In particular, an official has the right to engage in paid activities, provided that it has a teaching, creative, scientific nature, or it is medical, judicial practice or coaching practice in sports.

«Violation by a person of statutory restrictions on membership in the board, other executive or supervisory bodies, or the supervisory board of an enterprise or organization for profit... – entails a fine of three hundred to five hundred non-taxable minimum incomes with confiscation of the received income from such activities» [1].

With regard to exceptions, officials have the right to take actions to manage shares, stocks, units that are state-owned or have represented the interests of the state in the company's board (supervisory board), the audit committee of the company.

«The actions provided for in part one or two, committed by a person who during the year was subject to administrative penalties for the same violations – entail a fine of five hundred to eight hundred non-taxable minimum incomes with confiscation of income or remuneration and deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a period of one year» [1].

- Article 172⁻⁵. Violation of the restrictions on the receipt of gifts established by law: “entails the imposition of a fine of one hundred to two hundred non-taxable minimum incomes with confiscation of such a gift.

The same act committed by a person who during the year was subject to administrative penalties for violation of part one of this article – entails a fine of two hundred to four hundred non-taxable minimum incomes with confiscation of such a gift (donation) and deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a period of one year» [1].

However, there are exceptions. The first: if the official accepts a gift from a loved one and it does not exceed one thousand four hundred and fifty hryvnia. According to the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", it should be noted that close persons are considered «who live together, have a common life and have mutual rights and obligations with the subject,... who live together but are not married, and – regardless of these conditions – husband, wife, father, mother, stepfather , stepmother, son, daughter, stepson, stepdaughter, brother, sister, grandfather, grandmother, great-grandfather, great-grandmother, grandson, granddaughter, great-grandson, great-granddaughter, son-in-law, daughter-in-law, father-in-law, mother-in-law, father-in-law or guardian, a person under the care or custody of the said entity» [2]. The same Law provides an interpretation of the gift: "cash or other property, benefits, privileges, services, intangible assets that provide / receive free of charge or at a price below the minimum market" [2].

The second exception: the official can accept public discounts on goods or services, public winnings, prizes, bonuses and bonuses.

- Article 172⁻⁶. Violation of financial control requirements: «Late submission of the declaration of a person authorized to perform the functions of the state or local self-

government without good reasons – entails the imposition of a fine of fifty to one hundred non-taxable minimum incomes.

Failure to notify or late notification of the opening of a foreign currency account in a non-resident bank or of significant changes in property status – entails the imposition of a fine of one hundred to two hundred non-taxable minimum incomes.

Actions provided for in part one or two, committed by a person who during the year was subject to administrative penalties for the same violations – entail a fine of one hundred to three hundred non-taxable minimum incomes with confiscation of income or remuneration and deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a period of one year.

Submission of knowingly inaccurate information in the declaration of a person authorized to perform the functions of state or local self-government – entails the imposition of a fine of one thousand to two thousand five hundred non-taxable minimum incomes».

- Article 172⁻⁷. Violation of the requirements for the prevention and settlement of conflicts of interest: «Failure to notify a person in the cases established by law and the procedure of the existence of a real conflict of interest – entails the imposition of a fine of one hundred to two hundred non-taxable minimum incomes.

Taking action or making decisions in a real conflict of interest – entails a fine of two hundred to four hundred non-taxable minimum incomes.

Actions provided for in part one or two, committed by a person who during the year was subject to administrative penalties for the same violations – entail a fine of four hundred to eight hundred non-taxable minimum incomes of citizens deprived of the right to hold certain positions or engage in certain activities for one term year» [1].

It should be noted that the interpretation of the category of conflict of interest is reflected in Article 1 of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption".

- Article 172⁻⁸. Illegal use of information made known to a person in connection with the performance of official or other statutory powers: «Illegal disclosure or other use in the interests of a person of information that became known to him in connection

with the performance of official or other powers specified by law – entails a fine of one hundred to one hundred and fifty non-taxable minimum incomes».

• Article 172⁹. Failure to take measures to combat corruption: «Failure to take the measures provided by law by an official of a public authority, local government official, legal entity, their structural units in case of corruption – entails a fine of one hundred and twenty-five to two hundred and fifty non-taxable minimum incomes.

The same act, committed repeatedly within a year after the application of administrative sanctions, entails the imposition of a fine of two hundred and fifty to four hundred non-taxable minimum incomes» [1].

It should be noted that this type of offense is very actively monitored by public organizations and journalists.

It is also important to determine by law the administrative responsibility for persons covered by disciplinary statutes for committing administrative offenses (Article 15). Namely: police officers, servicemen, conscripts and reservists during the meeting, members of the rank and file of the State Penitentiary Service of Ukraine, the Civil Protection Service and the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine.

For administrative offenses under disciplinary statutes, including «committing corruption-related offenses. ... These persons are administratively liable on general grounds. Public works, correctional work and administrative arrest may not be applied to these persons» [1].

For the commission of an offense related to corruption, an administrative penalty will be imposed within 3 months from the date of its detection, but not later than 2 years from the date of its commission, as provided for in Article 38.

Another important step in the fight against corruption is the requirement to provide "information, documents, as well as violations of statutory deadlines for their provision, providing knowingly inaccurate information or not in full", which entails a fine of one hundred to two hundred and fifty non-taxable minimum incomes.

The same actions committed by a person who during the year was subjected to administrative penalties for the same violation – entail the imposition of a fine of two

hundred to three hundred non-taxable minimum incomes» [1]. Such lawful actions of the relevant instances correspond to the Article 188⁴⁶.

As for drawing up reports on corruption offenses, only authorized officials of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the Security Service of Ukraine, and the Prosecutor's Office are entitled to such actions. Only the court decides on bringing to administrative responsibility, but the participation of the prosecutor in the trial is a mandatory condition.

According to the latest data «The Committee on Prevention and Counteraction to Corruption during the work of the Verkhovna Rada of the VIII convocation prepared 7039 expert opinions on draft laws on their compliance with the requirements of anti-corruption legislation» [3]. A proposal was also prepared to discuss the Anti-Corruption Strategy and other draft laws prepared by the Committee at the first session of the Verkhovna Rada of Ukraine of the IX convocation.

Despite the well-thought-out legal system for combating corruption and the created legal framework, the fallacy of retrospective determinism in our country lies in the hope that the perception of corruption by citizens will be negative. However, the mentality, historical background and level of legal culture of the population does not contribute to the rapid and radically opposite recognition of corruption as a negative phenomenon for the development of society. Therefore, the state, establishing legal responsibility for corruption offenses, prevents and counteracts the development of this phenomenon in our country.

Analyzing the ways to fight corruption, it is worth noting the important place of income declaration. This step contributes to the transparency of financial revenues of public officials in the article of their income, which reduces the risk of them committing corruption offenses.

Manifestations of corruption should be viewed from two perspectives: from the point of view of public opinion and from the point of view of the law. In Ukrainian society, the transformation of understanding and condemnation of corruption is slow, but in the right direction. An information space has been created, explanatory work

with the population is carried out, regular social advertising helps to form the concept of corruption as a negative phenomenon.

In conclusion, we note that the problem of combating corruption is international, each country builds its own policy to combat and prevent corruption offenses, including the types of legal liability for them. In Ukraine, in the arsenal of ways to combat this phenomenon, along with criminal and disciplinary, there is also administrative responsibility. Analysis of the national legislative field allows us to state that the main sources of law, which outlines administrative responsibility, are the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" and the Code of Ukraine on Administrative Offenses. In particular, the Code, as part of the anti-corruption mechanism, reflects anti-corruption restrictions and prohibitions, and clearly outlines ways to establish administrative liability (recovery, dismissal, etc.).

Corruption crime at the present stage of state development is becoming one of the main sources of obstacles to the implementation of socio-political and economic reforms. This means that the realization of important vital interests of Ukraine in general is becoming more difficult. Given the complexity of corruption, its scale and the extraordinary diversity of its forms, it can be concluded that this component poses a significant threat to Ukraine's national security.

10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.1.1.2

1.2 Адміністративно-правовий статус суб'єктів протидії корупції як правова характеристика для їх класифікації

Поширення корупції негативно позначається на всіх сферах суспільного життя та державного управління, адже порушує права та інтереси суб'єктів права, змінює усталений порядок суспільних відносин та суперечить принципам справедливості та рівності.

Саме тому необхідною є діяльність щодо протидії корупції, яка заохочуватиметься як на державному, так і на суспільному рівнях. Водночас така діяльність повинна бути професійною та проводитися відповідно до законодавства, що зменшуватиме випадки неправомірного порушення прав чи здійснення випадкових помилок суб'єктами протидії корупції.

Неможливо переоцінити негативний вплив зловживань у державному управлінні. Корупція загрожує верховенству права, порушує соціальну справедливість, сповільнює економічний розвиток та послаблює конкурентоспроможність країни на міжнародних ринках. Вона підриває моральні основи суспільства і ставить під загрозу стабільність демократичних інститутів. У демократичній системі, що за своїм визначенням залежить від довіри народу, поширення корупції може виявитися фатальним, адже воно знищує віру в інститути влади. Саме тому боротьба з цим явищем належить до пріоритетних напрямків діяльності влади.

Нині антикорупційне законодавство не є систематизованим, а отже, чітко визначеного та легального переліку усіх суб'єктів протидії корупції не встановлено. Визначення видів суб'єктів протидії корупції дасть змогу розкрити зміст їхньої діяльності та роль у протидії корупції, виявити прогалини та колізії в їхньому адміністративно-правовому регулюванні й забезпеченні. Окрім того, аналіз адміністративно-правового статусу суб'єктів ілюструватиме динамічний аспект протидії корупції, а їхня взаємодія вказуватиме на ефективність та шляхи зменшення виявів корупції в суспільстві.

Не менш важливим завданням, що стоїть перед державою, є захист прав та інтересів громадян, зокрема тих, що були порушені внаслідок корупційної діяльності. Визначення видів суб'єктів протидії корупції дає змогу з'ясувати, які з-поміж них найбільше взаємодіють із громадянами для удосконалення їхньої сервісної складової.

З'ясування змісту адміністративно-правового статусу кожного із суб'єктів дозволить підвищити їхню якість співпраці із громадськістю, а отже, й рівень довіри населення до суб'єктів протидії корупції та збільшить кількість звернень за захистом. Протидія корупції значно страждає від впливу на неї неправових чинників, наприклад, економічних чи політичних. Така ситуація може позначитися на якості роботи та мотивації посадових осіб суб'єктів протидії корупції. Тому в ході цієї наукової роботи можливо буде з'ясувати питання достатності адміністративно-правових гарантій для незалежної, неупередженої та безпечної для вповноважених осіб та членів їхніх сімей діяльності з протидії корупції, а також виявити ті аспекти діяльності, що потребують додаткового адміністративно-правового забезпечення.

Питання видів суб'єктів протидії корупції та їхньої характеристики було неодноразово досліджено у працях таких сучасних науковців, проте постійні зміни в компетенції, удосконалення адміністративно-правового регулювання та створення нових спеціально вповноважених органів вказує на потребу в актуальному науковому опрацюванні.

Наразі так і не сформувалося єдиного підходу до класифікації суб'єктів протидії корупції. Звертаючись до легального тлумачення, то в ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» спеціальними суб'єктами, які вповноважені на протидію корупції, є «органи прокуратури та Національної поліції, а також Національне агентство з питань запобігання корупції та Національне антикорупційне бюро» [5].

Протидія корупції є основним видом діяльності лише для двох останніх органів державної влади. Для органів прокуратури протидія корупції є лише одним із напрямів діяльності та найбільше стосується спеціалізованої

антикорупційної прокуратури. Натомість Національна поліція здійснює протидію корупції в межах загальних повноважень щодо протидії злочинності. Тобто незрозумілим залишається критерій, обраний законодавцем, для визначення наведеного переліку суб'єктів протидії корупції.

Використовуючи критерій спеціалізації, до суб'єктів варто віднести ще й Вищий антикорупційний суд України, що розглядає справи винятково про корупційні правопорушення. З іншого боку окремі повноваження щодо протидії корупції, як у Національній поліції, існують в кожного органу публічної влади, наприклад, щодо оцінювання корупційних ризиків, утілення антикорупційної політики, її забезпечення чи координації.

Різниця в повноваженнях суб'єктів протидії корупції, зумовлена різними завданнями та функціями таких органів, є прийнятною. Верховна Рада України, Кабінет Міністрів та Президент України не лише формують антикорупційну політику, що значною мірою вказує на наявність політичної влади, але й устанавлюють адміністративно-правові основи протидії корупції, шляхом прийняття нормативно-правових актів, фінансового та організаційно-технічного забезпечення такої діяльності.

Щодо безпосередньо протидії корупції, то окрім наведених суб'єктів, не слід ігнорувати роль органів місцевого самоврядування, що найбільше впливають на рівень корупції на місцях, а також засобів масової інформації, що висвітлюють як позитивні кроки протидії корупції, так і випадки корупційної діяльності.

Не менш важливою є діяльність судів як Конституційного Суду України щодо тлумачення норм антикорупційного законодавства, так і судів загальної юрисдикції щодо підтримання належного рівня правопорядку в суспільстві, створення режиму захищеності, що зменшуватиме потребу звертатися до корупційних дій.

Протидія корупції має стати спільним завданням для усього суспільства, що допоможе не лише виявляти протиправну корупційну діяльність, але й запобігати їй. Водночас залучення народу України як окремого суб'єкта,

вказуватиме на потребу визначення його адміністративно-правового статусу, що є неможливим, як і створення зобов'язання щодо протидії корупції.

Відповідно, діяльність громадських організацій, окремих громадян чи ЗМІ має добровільний характер. Діяльність суб'єктів, що втілюють антикорупційну політику, є занадто різновекторною для того, щоб об'єднувати таких суб'єктів у межах єдиного виду.

Серед науковців існує думка, що суб'єкти антикорупційної політики поділяються на: суб'єктів формування такої політики, які встановлюють пріоритетні напрями вдосконалення, фінансово та законодавчо забезпечують, координують та контролюють антикорупційну політику (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Національне агентство з питань запобігання корупції); суб'єктів реалізації антикорупційної політики: спеціально уповноважених (спеціалізована антикорупційна прокуратура, Служба безпеки України) та інших виконавчих органів державної влади; суб'єктів судової влади; інших учасників антикорупційної політики (юридичні особи, громадські організації, окремі громадяни).

Спірним є виокремлення судових органів в окремий вид, адже їхня роль у протидії корупції суттєво різнитиметься залежно від спеціалізації. Зокрема, суди загальної компетенції мають опосередкований вплив, коли Вищий антикорупційний суд України забезпечує справедливий розгляд справи про корупційне правопорушення та наступне притягнення до юридичної відповідальності. Також незрозумілим є й критерій розподілу, що не дає змоги дійти висновку про вичерпний перелік суб'єктів.

Можемо, також, констатувати про існування таких видів суб'єктів, залежно від їхньої ролі в протидії корупції:

- 1) суб'єкти, що спеціально вповноважені на протидію корупції;
- 2) суб'єкти, що сприяють діяльності з протидії корупції;
- 3) суб'єкти, що добровільно беруть участь у протидії корупції.

Одним із видів суб'єктів є ті, що спеціально вповноважені на протидію корупції. Складність дослідження цього питання полягає у тому, що фактична

кількість спеціально вповноважених суб'єктів є дещо більшою та, окрім тих, що визначає законодавець, включає й Вищий антикорупційний суд. До цього виду суб'єктів протидії корупції доцільно зарахувати Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру. Її регулювання здійснюється відповідно до Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора [9].

Спеціалізована антикорупційна прокуратура, завдяки розподілу на аналітично-статистичний відділ та відділи процесуального керівництва й публічного обвинувачення, діє у напрямі як з'ясування причин, що стимулюють корупцію, так і припинення корупційних дій. За допомоги поширення на антикорупційних прокурорів загальних гарантій прокурора, вдається забезпечувати незалежність та неупередженість їхньої діяльності. Водночас удосконалення потребує захист від незаконних рішень керівника, а також соціальне забезпечення антикорупційних прокурорів, що попереджатиме випадки внутрішньої корупції. Антикорупційна прокуратура наділена такими повноваженнями, які дають змогу ефективно проводити заходи протидії корупції та здійснювати захист прав людини й громадянина, є запорукою верховенства права.

Завдяки можливості антикорупційних прокурорів працювати на місцях продуктивність протидії корупції зростає, а обсяг виявлених корупційних правопорушень збільшується. Однак аналіз спеціального адміністративного законодавства щодо повноважень та напрямів діяльності антикорупційної прокуратури свідчить про потребу вдосконалення декількох аспектів. Передусім спеціальної дисциплінарної та юридичної відповідальності антикорупційних прокурорів. Крім того, варто деталізувати способи реалізації повноважень та їхнє співвіднесення із загальними повноваженнями прокурора та повноваженнями інших спеціалізованих органів державної влади, що протидіють корупції.

Зміст діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури, як одного із суб'єктів, що спеціально вповноважені на протидію корупції, складає розслідування корупційних правопорушень та аналітичне опрацювання

інформації, отриманої в ході протидії корупції. Завдяки діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури, вдається більш детально обґрунтовувати антикорупційні програми, формувати завдання для координації діяльності інших суб'єктів протидії корупції.

Також до суб'єктів, що спеціально вповноважені на протидію корупції, відноситься Національне антикорупційне бюро України. Його діяльність регулюється окремим Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» [6]. Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

Позитивною є наявність принципів діяльності НАБУ, що дозволяє детальніше аналізувати відповідність та ефективність діяльності посадових осіб. Однак адміністративно-правове забезпечення його діяльності є недостатнім, що особливо стосується деталізації заборони на зовнішнє втручання в діяльність НАБУ та внутрішнє втручання в хід розслідування конкретної справи, а також гарантій безпеки для членів сімей посадових осіб. Основним призначенням Національного антикорупційного бюро України є проведення оперативно-розшукових дій та досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією. У контексті цього виникає питання щодо співвідношення цих повноважень із повноваженнями спеціальної антикорупційної прокуратури.

На законодавчому рівні встановлено змогу обмінюватися оперативною інформацією між НАБУ, Службою безпеки України та іншими правоохоронними органами. Однак так і не врегульованим залишається питання, хто саме повинен проводити розслідування, та за якими критеріями здійснюється координація та розподіл справ між різними спеціалізованими органами, що протидіють корупції.

Адміністративно-правове регулювання Національного антикорупційного бюро потребує удосконалення, що насамперед має стосуватися його узгодження

із нормами адміністративного права та повноваженнями інших спеціалізованих органів, а також можливістю проведення спільних розслідувань, об'єднання статистичних даних, відповідності діяльності НАБУ загальній Антикорупційній стратегії.

Ще одним суб'єктом, що діє винятково з метою протидії корупції, варто вважати Національне агентство з питань запобігання корупції. Основи його діяльності визначені в розділі 2 Закону України «Про запобігання корупції» [5], де у ч. 1 ст. 4 саме НАЗК визначено центральним органом виконавчої влади, що формує та реалізує державну антикорупційну політику. Тобто призначенням цього органу є уже не виявлення корупційних правопорушень, а з'ясування шляхів їхнього зменшення, удосконалення результативності діяльності усіх суб'єктів протидії корупції в державі, з'ясування питань необхідного матеріального, організаційного та кадрового забезпечення. Завдяки діяльності НАЗК формується загальнодержавна Антикорупційна стратегія та програми, проводяться статистичні та наукові дослідження з питань удосконалення протидії корупції.

НАЗК завдяки повноваженням навчати та координувати суб'єктів протидії корупції, має змогу виправляти помилки у реалізації антикорупційних програм чи удосконалювати його окремі аспекти в режимі реального часу. Унаслідок недосконалого законодавчого регулювання способів утілення її повноваження та негативного впливу окремих суб'єктивних факторів, ефективність такої діяльності значно зменшується, а отже, й зменшується результативність протидії корупції.

У такий спосіб діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції має регулюватися на основі поєднання чітких гарантій захисту природних прав посадових осіб від зовнішнього неправомірного тиску та значного переліку вимог до продуктивної та правомірної роботи з протидії корупції. НАЗК, виконуючи контрольно-наглядові функції, є одним із основних суб'єктів виявлення прогалин та колізій у законодавстві, недоліків у протидії корупції, а тому вкрай важливо вдосконалити адміністративно-правове

забезпечення його діяльності та усунення перешкод для реалізації завдань і функцій.

До досліджуваного виду суб'єктів протидії корупції варто віднести й Національну поліцію, спеціальний статус якої визнаний антикорупційним законодавством. Відмінністю Національної поліції є те, що протидія корупції у вигляді розслідування протиправних діянь, є лише одним із векторів її діяльності щодо протидії злочинності. Натомість повноваження Національної поліції дозволяють розширити обсяг її діяльності у сфері протидії корупції. Відповідно до п. 9 ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію» поліція здійснює інформаційне забезпечення населення щодо «зареєстрованих кримінальних та адміністративних правопорушень, які пов'язані з корупцією, та їхнього результату розгляду в суді» [11].

Тобто одним із напрямів протидії корупції Національною поліцією є інформування населення про антикорупційні заходи, що робить цей орган одним із найбільш наближених для співпраці із засобами масової інформації. Крім того, на поліцейських також поширюються заборони, пов'язані із корупційною діяльністю, й визначено адміністративну відповідальність за порушення такої заборони.

Звернення до Національної поліції є основним способом захисту своїх прав та інтересів громадянами у разі вчинення корупційного правопорушення. Проведення реформування Національної поліції, новий підхід до реалізації поліцейськими своїх повноважень дав змогу підвищити рівень довіри з боку населення, а отже, й кількість звернень за захистом і повідомлень про корупцію.

Адміністративно-правовий статус Національної поліції, як спеціально вповноваженого суб'єкта протидії корупції, є одним із найбільш чітко визначених. Його повноваження дозволяють проводити інформаційну роботу з населенням, поширювати антикорупційні заходи на місцях, а також допомагати проводити оперативно-розшукові дії іншим спеціальним суб'єктам протидії корупції, хоча останній аспект потребує окремого законодавчого регулювання.

Одним із основних суб'єктів, що діють з метою протидії корупції, є Вищий антикорупційний суд. Його діяльність регулюється окремим Законом України «Про Вищий антикорупційний суд» [12]. Вищий антикорупційний суд має спеціальний статус та спрямований винятково на розгляд справ у першій та апеляційній інстанції щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупційною діяльністю.

Однією з основних проблем функціонування цього суду є його фактична відокремленість від судів загальної компетенції та наявність лише двох інстанцій, що порушує право на захист та справедливий розгляд суду. Водночас саме завдяки діяльності цього суду вдається досягнути оперативності в розгляді кримінальних правопорушень та притягненні до юридичної відповідальності.

Метою запровадження окремого спеціалізованого антикорупційного суду є розгляд кримінальних правопорушень особами, що володіють достатнім рівнем знань, досвіду та компетенції, що повинно й забезпечуватися належним рівнем соціального, матеріального забезпечення та додатковими гарантіями безпеки, чого так і не було визначено.

У такий спосіб адміністративно-правовий статус Вищого антикорупційного суду нині знаходиться ще на стадії формування, незважаючи на його фактичне функціонування. Деталізації потребують повноваження, відмінності від інших спеціалізованих судів та співпраця із ними, а також наявність додаткових гарантій діяльності. Вищий антикорупційний суд повинен стати дієвим інструментом протидії корупції, що підтверджуватиме невідворотність юридичної відповідальності.

Діяльність Уповноваженого юридичної особи з протидії корупції регулюється ст. 64 Закону України «Про запобігання корупції» [5], якою на Уповноваженого поширено такі заборони, що й на посадових осіб спеціально вповноважених органів державної влади. Аналізуючи адміністративно-правове регулювання антикорупційної діяльності юридичних осіб, можливо зрозуміти, що така не є обов'язковою. У разі ж проведення, повинна бути створена спеціальна антикорупційна програма, на реалізацію якої й діє Уповноважений.

До Уповноваженого можна звернутися із повідомленням про факт учинення корупції або ж за консультацією щодо проведення антикорупційних заходів. Тому його діяльність є найбільш доречною для юридичних осіб публічного права або ж тих, що перебувають у господарських відносинах із державними підприємствами, установами та організаціями. Його метою є забезпечення правомірності ведення підприємницької діяльності та поширення знань про способи протидії корупції серед населення.

Одним із суб'єктів, що сприяє протидії корупції, є Верховна Рада України. Зокрема, відповідно до Постанови ВРУ «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» [13] у складі Верховної Ради України діє комітет з питань антикорупційної політики, що формує антикорупційну політику, проводить експертизи законопроектів, регулює діяльність НАБУ та НАЗК та інших органів державної влади, а також проводить фінансовий контроль осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

Наявність профільного комітету допомагає більш обґрунтовано та ретельно формувати законопроекти з протидії корупції, а також більш якісно та послідовно проводити удосконалення адміністративно-правового регулювання протидії корупції. Особливо важливим повноваженням є регулювання діяльності інших суб'єктів протидії корупції щодо відсутності дублювання повноваження, зрозумілості порядку їхньої діяльності, її прозорості та гласності. Окрім діяльності спеціального комітету, Верховна Рада України сприяє протидії корупції, шляхом установаження належного фінансового забезпечення через прийняття державного бюджету.

Завдяки діяльності Верховної Ради України, можливо кардинально змінювати напрями антикорупційної політики, запроваджувати нові інститути та методи протидії, адаптувати національне антикорупційне законодавство до міжнародних вимог. Однак поєднання такої діяльності із значним економічним та політичним тиском, переслідування приватних протиправних інтересів

значно зменшує позитивний ефект від діяльності Верховної Ради України, що передусім відображається на якості прийнятих законодавчих актів.

Призначення Верховної Ради України як суб'єкта, що сприяє протидії корупції, полягає у формуванні законодавчих основ цієї діяльності, її вдосконалення та пристосування до сучасних умов, забезпечення належного функціонування інших суб'єктів протидії. Утім для підвищення якості та ефективності діяльності ВРУ, необхідним є збільшення та конкретизація засобів захисту та установаження випадків неправомірного тиску на народних депутатів України.

До суб'єктів сприяння протидії корупції варто віднести Кабінет Міністрів України. Відповідно до ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів» до його компетенції входить «вжиття заходів із запобігання та протидії корупції, а також забезпечення координації та контролю за органами виконавчої влади щодо протидії корупції» [10].

Кабінет Міністрів України здійснює протидію корупції одразу в декількох напрямках: з метою забезпечення належних умов праці, соціального забезпечення та захисту для усіх працівників, що перебувають у трудових відносинах із державою, як наслідок, зменшується потреба в корупції; у напрямі координації, яка поширюється на усіх суб'єктів виконавчої влади та стосується надання методичних рекомендацій, навчання та заохочення усунення корупційних відносин, їхнього швидкого виявлення та припинення.

Відсутність спеціалізованих структурних відділів та кваліфікованих і досвідчених працівників у сфері протидії корупції та координації діяльності призводить до того, що виконання таких повноважень має другорядний характер і втілюється без належної стабільності.

Діяльність Кабінету Міністрів України як суб'єкта сприяння протидії корупції, полягає у деталізації повноважень органів державної влади у сфері протидії корупції, сприянні взаємодії між ними.

Існує декілька шляхів впливу на протидію корупції з боку Президента України. Зокрема, це призначення на посади, відповідно до ст. 106 Конституції

України [8], Генерального прокурора України, третину складу Конституційного Суду України, які, натомість, впливають на формування антикорупційної політики, тлумачення норм антикорупційного законодавства. Крім того, Президент України володіє правом законодавчої ініціативи, а законопроекти можуть стосуватися протидії корупції, удосконалення діяльності спеціально вповноважених на протидію органів державної влади. При Президентові України діє Національна рада з питань антикорупційної політики [7].

Діяльність цієї Ради й спрямована на формування законопроектів у сфері протидії корупції, виявлення недоліків та колізій у чинному законодавстві, опрацювання наукових пропозицій до вдосконалення антикорупційного законодавства. Водночас удосконалення потребує питання співпраці між спеціалізованим комітетом Верховної Ради України та Національною радою з питань антикорупційної політики щодо спільного напрацювання пропозицій та їхнього узгодження. Це вплине як на якість законопроектів, так і зменшуватиме час опрацювання та формування нового законопроекту.

Президент України як суб'єкт сприяння протидії корупції, спрямовує свою діяльність на удосконалення правового регулювання протидії корупції, відповідності такого реальним потребам суспільства та міжнародним (європейським) тенденціям.

До суб'єктів, що сприяють протидії корупції, варто зарахувати органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади. Зокрема, ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування» до компетенції виконавчих органів місцевих рад відносять «сприяння діяльності НАБУ, Національної поліції, прокуратури та суду» [10].

Аналогічне нормативне положення поширюється й на органи виконавчої влади. До того ж органи публічної влади є суб'єктами, що зобов'язані оцінювати корупційні ризики та звітувати про шляхи їхнього зменшення. На них поширюються заходи координації, що застосовуються прокурором для протидії корупції. Суб'єктами, які сприяють протидії корупції, є усі органи публічної влади, які в межах власної компетенції заохочують правомірну діяльність,

створюють комфортні умови праці, підвищують рівень правосвідомості державних службовців, а отже, й запобігають корупційним відносинам.

Окремим напрямом реалізації заходів подолання та попередження корупції є розроблення методичних рекомендацій для державних службовців з питань розв'язання конфліктів інтересів, дотримання етичних норм у своїй діяльності, притягнення винних до відповідальності за вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, з інших питань, спрямованих на боротьбу з корупцією, а також складання переліку посад державних службовців, які працюють у сферах, де існує високий ризик прояву корупції, процедурних заходів, що запобігатимуть проявам корупції в процесі виконання ними службових обов'язків.

Ще одними суб'єктами протидії корупції варто вважати суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України. Роль останнього полягає у тлумаченні антикорупційного законодавства та його аналізі на відповідність Конституції України. Щодо судів загальної юрисдикції, то їхнє сприяння протидії корупції полягає у вчиненні правосуддя, а також у подоланні корупції в самих судах. Поширення корупції в судах стало однією із причин створення окремого Вищого антикорупційного суду, а також зменшення довіри з боку населення. Відповідно, вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності судів загальної компетенції є ще одним заходом у процесі протидії корупції.

До суб'єктів, що добровільно беруть участь у протидії корупції, варто зарахувати громадські організації та засоби масової інформації. На відміну від усіх попередньо досліджених суб'єктів протидії корупції, законодавство не встановлює обов'язку в громадських організацій чи засобів масової інформації сприяти, формувати чи впливати у будь-який спосіб на протидію корупції. Таку ситуацію одночасно можна розглядати як позитивний, так і негативний аспект їхнього адміністративно-правового статусу.

Твердження щодо відсутності якісної взаємодії громадських організацій та органів державної влади, зокрема спеціально вповноважених, у питаннях

протидії корупції, є прийнятним лише частково. Держава заохочує проведення моніторингу на контролю громадськими організаціями діяльності органів публічної влади. Наприклад, шляхом спеціальних громадських рад, як у випадку із Вищим антикорупційним судом чи Національним антикорупційним бюро України. Тому як суб'єкт протидії корупції, громадські організації спрямовують свою діяльність на підвищення рівня правової освіти населення, надання підтримки у разі заохочення до вступу в корупційні відносини та ведуть комунікацію із спеціально вповноваженими органами державної влади щодо зафіксованих випадків корупційної діяльності.

Тобто засоби масової інформації є одним із перспективних суб'єктів протидії корупції в громадянському суспільстві, адже можуть привернути увагу до певного випадку корупції або прогалини правового регулювання. Однак для належного втілення своїх функцій, необхідно значно вдосконалити адміністративно-правове забезпечення журналістської діяльності, гарантувати їхню незалежність та неупередженість, а також достатню правову обізнаність.

Комплексний аналіз видів суб'єктів протидії корупції дав підстави зробити висновок, що діяльність з протидії корупції проводиться як на загальному, так і на регіональному та місцевому рівнях. Це допомагає формувати загальну антикорупційну політику та протидіяти корупції на місцях, з огляду на конкретні причини її поширення. Прослідковується низький рівень взаємодії між суб'єктами протидії корупції, що зменшує її ефективність і водночас підвищує тривалість досягнення мети з подолання чи зменшення рівня корумпованості. Така ситуація обумовлена наявністю фактичного дублювання повноважень суб'єктів протидії корупції, особливо в питаннях формування антикорупційної політики та проведення розслідувань, а також відсутністю заохочень від держави спільної діяльності.

У контексті дослідження адміністративно-правового регулювання суб'єктів протидії корупції визначено такі види суб'єктів, залежно від їхньої ролі в протидії корупції: 1) суб'єкти, що спеціально вповноважені на протидію

корупції; 2) суб'єкти, що сприяють діяльності з протидії корупції; 3) суб'єкти, що добровільно беруть участь у протидії корупції.

Поширення корупції в Україні стосується усіх побутових та владних аспектів життя людини, а тому протидія їй нині є особливо складним процесом. Перешкодами у його реалізації можуть вважатися: недостатність економічних ресурсів, супротив з боку окремих категорій населення, відсутність достатньої державної підтримки громадських ініціатив. Тому координація суб'єктів протидії корупції спрямована на підвищення ефективності їхньої спільної діяльності, попередження негативного впливу.

10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.1.1.3

1.3 Аналіз та шляхи вдосконалення нормативно-правового поля України в контексті забезпечення правових основ протидії агентам впливу

В умовах сучасних глобальних та регіональних протистоянь, деструктивних комунікативних впливів, зіткнення різновекторних національних інтересів, поширення інформаційної експансії та агресії, підривної діяльності агентів впливу (агентів іноземних держав) захист національних інтересів та забезпечення національної безпеки стають пріоритетними стратегічними завданнями сучасних держав [15, с. 81]. Сучасні зовнішні деструктивні впливи та внутрішні руйнівні процеси, породжені, в тому числі, діяльністю агентів впливу (іноземних агентів) вимагають комплексного вивчення досвіду іноземних країн в аспекті протидії такій діяльності.

Для України питання пошуку та протидії агентам впливу стоїть особливо гострим, формування достатньої нормативно-правової бази для притягнення таких осіб до відповідальності, механізмів їх чіткої ідентифікації та недопущення використання поняття “агент впливу” для обмеження свободи слова та думки і досі залишається невирішеним [16, с. 74].

Досвід США у боротьбі з іноземними агентами для нас є найбільш актуальним, адже саме там діє найбільш розроблене законодавство в цій сфері, де подібна діяльність регулюється Законом про реєстрацію іноземних агентів (Foreign Agents Registration Act, FARA). Необхідно зазначити, що даний Закон був прийнятий ще в 1938 році у відповідь на пропаганду, яку вела Німеччина напередодні Другої світової війни і після низки змін, найбільш суттєві з яких відбулися в 1966, 1995 і 2007 році, він набув сучасної конфігурації і став дієвим інструментом боротьби з лобіюванням іноземних політичних інтересів. Саме після змін до Закону в 1966 році фокус його змістився з політичної пропаганди в сторону політичного лобізму [17, 18].

Також, діяльність іноземних агентів в США регулюється Параграфом 951 розділу 18 Кодексу США. Відповідно до якого, особи, що працюють на території США під контролем іноземних урядів, зобов'язані повідомляти генерального

прокурора США про свою діяльність (правило не розповсюджується на дипломатів). Порушникам загрожує штраф (розмір не вказується) або тюремне ув'язнення строком до 10 років. Можливе застосування обох мір покарання одночасно [19].

Цікавим є досвід Ізраїлю, який розпочав боротьбу з іноземними агентами, ще в липні 2016 року, коли був прийнятий Закон про прозорість фінансування неурядових організацій. Відповідно до цього Закону, неурядові організації, обсяг річної іноземної фінансової підтримки яких перевищує п'ятдесят відсотків від загального обсягу фінансування, зобов'язані вказувати своїх «закордонних спонсорів» у відповідних документах. Також, публікації в засобах масової інформації (далі – ЗМІ), в яких мова йде про такі організації, підлягають обов'язковому маркуванню. У випадку порушення цього Закону передбачається штраф у розмірі 29,2 тис. шекелів (близько \$8,4 тис.) [15, с. 83; 20].

Метою прийняття такого закону оголошувалась необхідність запобігання втручанню інших країн у внутрішні політичні процеси шляхом надання пожертв політичним організаціям.

У 2018 році в Ізраїлі у статусі іноземних агентів було зареєстровано 27 неурядових організацій. За словами експертів, переважна більшість цих організацій спеціалізується на наданні допомоги палестинському населенню.

В червні 2017 року в Угорщині урядом прем'єра Віктора Орбана, був прийнятий закон, що посилює контроль над неурядовими організаціями з іноземним фінансуванням на суму не менше € 24 тис. в рік. Відповідно до закону, такі організації зобов'язані реєструватися як «організації, що отримують іноземне фінансування». Також, організації з іноземним фінансуванням зобов'язані вказувати даний факт на всіх заходах і в публікаціях та надавати щорічний детальний звіт про свою діяльність. У разі не виконання зазначених вимог організації можуть бути закриті. В Угорщині пройшли реєстрацію 152 організації з іноземним фінансуванням, однак, у зв'язку з невизначеністю процедури закриття, більшість організацій проігнорували Закон (всього в країні близько 60 тис таких організацій) [15, с. 83].

Але вже в грудні 2017 року Єврокомісія подала позов проти Будапешта в конфлікті довкола законів про неурядові організації, а також щодо університетів, які отримують фінансування з-за кордону.

Пакет нормативних актів, що отримав назву «зупинити Сороса», був спрямований проти діяльності в Угорщині американського мільярдера угорсько-єврейського походження Джорджа Сороса.

18 червня 2020 року Суд ЄС в Люксембурзі виніс рішення, щодо цього закону, визнавши його таким, що дискримінує і створює клімат недовіри до діяльності неурядових організацій з іноземним фінансуванням та порушує законодавство Європейського Союзу [21].

Варто зазначити, що зовсім свіжим прикладом у спробі боротьби з агентами впливу може слугувати Польща. Так, 11 серпня 2021 року Сеймом ухвалені поправки до закону про телерадіомовлення, внесені правлячою в країні партією «Право і справедливість», які обмежують діяльність медіа зі значною часткою «неєвропейського капіталу», зокрема, американського походження. Частка іноземного капіталу в структурі того чи іншого медіа, відповідно до цих поправок, не повинна перевищувати 49%. Виняток зробили для телерадіокомпаній, які базуються у Європейському економічному просторі (країни ЄС, Ісландія, Норвегія та Ліхтенштейн) [22].

Законопроект передбачає, що ліцензії на мовлення в Польщі видаватимуть іноземним компаніям лише в тому разі, якщо у них є штаб-квартира або представництво на території країн Європейської економічної зони (ЄЕЗ). Крім того, ліцензіат не повинен бути залежним від компаній, що мають головний офіс за межами цієї зони.

Але вже 09 вересня 2021 року Сенат Польщі відхилив спірний закон про телерадіомовлення. Варто зазначити, що попри відмову Сенату закон ще може бути ухвалений, якщо за нього знову проголосує нижня палата. Прикметно, що в Сеймі за ухвалення цього документа 11 серпня проголосували 228 депутатів, 216 висловилися проти, ще десятеро утрималися [23].

Що ж стосується ситуації довкола врегулювання діяльності іноземних агентів в Україні, то в нас вже були спроби боротьби з іноземними агентами і законодавчого «створення» іноземних агентів. В 2014 році в пакеті так званих «законів 16 січня» було прийнято законопроект «Олійника-Колісніченко» № 3879, яким вносились зміни до Закону України «Про громадські об'єднання» [24]. Законом передбачалось, що громадське об'єднання вважається іноземним агентом, якщо для забезпечення своєї діяльності отримує гроші або майно від іноземних держав, їх державних органів, іноземних неурядових організацій, міжнародних неурядових організацій, іноземних громадян, а також бере участь, в тому числі в інтересах іноземних джерел, в політичній діяльності на території України. Слід зазначити, що вже в лютому 2014 року Верховна Рада прийняла закон, яким було скасовано більшість законів, прийнятих 16 січня 2014 року, в тому числі законодавчі зміни, які прирівнювали громадські організації, які отримують кошти з-за кордону, до іноземних агентів [15, с. 84].

З 2017 року законодавці неодноразово поверталися до цього питання (законопроекти: № 6674 від 10 липня 2017 року про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення відкритості для суспільства інформації про фінансування діяльності громадських об'єднань та використання міжнародної технічної допомоги та № 6675 від 10 липня 2017 року про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення відкритості для суспільства інформації про фінансування діяльності громадських об'єднань та використання міжнародної технічної допомоги (включені до порядку денного 20 березня 2018 року і 07 лютого 2019 року відповідно), ініціатор – Президент України Петро Порошенко; № 8501 від 20 червня 2018 року про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо прозорості та відкритості інформації про діяльність благодійних організацій та громадських об'єднань, які отримують фінансування від іноземних держав та іноземних неурядових організацій, поданий на розгляд до Верховної ради за ініціативою Народного депутата України Сергія Тарути) [25, с. 54].

У 2020 році законодавці знову повернулися до вирішення питання з протидії деструктивній діяльності агентів впливу (іноземних агентів) в Україні. Так, у квітні 2020 року народним депутатом України Федором Христенко було зареєстровано та подано до Верховної ради законопроект № 3326 про внесення змін до Закону України «Про очищення влади» (щодо недопущення зовнішнього впливу на інтереси держави) [26], а вже в травні 2020 року народний депутат України Олександр Дубінський подав законопроект № 3564 про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо прозорості діяльності громадських об'єднань з іноземною підтримкою) [27].

У законопроекті № 3564, зокрема, передбачено внесення зміни до Господарського кодексу України та Законів України: «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації» та ін., за якими, в тому числі, передбачається ввести окреме поняття для громадських об'єднань та благодійних організацій, які отримують фінансову підтримку більше ніж на п'ятдесят відсотків від загального обсягу фінансування, від іноземних держав, державних органів іноземних держав, іноземних неурядових організацій, міжнародних та іноземних організацій, а також від іноземних громадян [25, с. 55].

Останню і найбільш радикальну спробу боротьби з деструктивною діяльністю агентів впливу здійснив депутат ІХ скликання від групи «Партія «За майбутнє» Антон Поляков, подавши на розгляд до Верховної Ради України «Проект Постанови про Декларацію Верховної Ради України щодо необхідності вжиття заходів стосовно негайного відновлення державного суверенітету в сфері державного управління» № 6009 від 08 вересня 2021 року. Постановою передбачалося засвідчити необхідність законодавчих змін, які б унеможливили втручання у здійснення державної політики з боку іноземних держав, іноземних фізичних чи юридичних осіб, в тому числі через пов'язаних з ними громадян України, які отримували кошти, майно, послуги від іноземних суб'єктів і відповідно можуть діяти в їхніх інтересах у випадку зайняття ними посад,

пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування [28]. Проект Постанови було відкликано 19 жовтня 2021 року.

Не зважаючи на низку спроб законодавчо «створити» іноземних агентів в Україні, практичного втілення в життя у вигляді законодавчих актів вони поки що так і не дістали (за винятком хіба що 2014 року), внаслідок чого практичні механізми протидії агентам впливу залишаються відсутніми.

Підсумовуючи, слід зазначити, що сфери діяльності агентів впливу (іноземних агентів), організаційні форми їх роботи та статуси роблять майже неможливим створення надійної системи протидії.

В рамках пошуку найбільш прийняттого способу імплементації дієвого механізму протидії деструктивній діяльності агентів впливу (іноземних агентів) з наданням таким особам та організаціям в Україні відповідного юридичного статусу, необхідно внести зміни до деяких законодавчих актів (Законів України: «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про очищення влади») та запровадити в Україні міжнародну практику щодо забезпечення прозорості діяльності громадських об'єднань з іноземною підтримкою (фінансуванням), а також запровадити додаткові категорії осіб, яким забороняється обіймати посади, пов'язані із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування.

SECTION 2. CRIMINAL AND CRIMINAL - EXECUTIVE LAW

10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.1.2.1

2.1 Features of criminal proceedings against members of the parliament of Ukraine

Всі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ч. 1, 2 ст. 24 Конституції України). Проте у виключних випадках Конституція вимагає особливого провадження щодо окремої категорії осіб, також кримінальний процесуальний закон встановлює особливості провадження щодо окремої категорії осіб (глава 37 КПК України).

Особливий порядок кримінального провадження здійснюється стосовно народних депутатів, які зазначені в ст. 80 Конституції України та у ст. 480 КПК України. Встановлення особливостей кримінального провадження стосовно таких осіб обумовлено прагненням законодавця забезпечити їх самостійність і незалежність, найбільш сприятливі умови для здійснення ними власних повноважень та захистити їх від необґрунтованого кримінального переслідування та засудження.

Окрім КПК України, особливості притягнення до кримінальної відповідальності цих осіб визначаються Конституцією України, законами України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. №2790-XII, «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. №1861-VI, «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. №1700-VII, та відповідними підзаконними актами: Висновком Конституційного Суду України № 2-в/2018 від 19.06.2018 р., Висновком Конституційного Суду України № 1-в/2018 від 06.06.2018 р. та ін.

Застосування особливого порядку кримінального провадження означає, що стосовно народних депутатів України кримінальне провадження загалом

здійснюється за правилами, встановленими спільно Конституцією України і Законами України, із врахуванням низки особливостей, визначених у КПК України. Ними є: особливі порядки затримання, застосування запобіжного заходу, повідомлення про підозру, проведення обшуку та/або слідчих дій, дострокового припинення повноважень.

2.1.1 Конституційно-правовий статус народних депутатів України

Конституційно-правовий статус народних депутатів України законодавець розкриває в Розділі IV Конституції України, Законі України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. №2790-ХІІ, та деяких інших правових актах. Ст. 76 Конституції України встановлює загальні вимоги для народного депутата України: на посаду народного депутата України може бути обраний на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років громадянина України, який на день виборів досяг 21 року, має право голосу, не має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку, і проживає в Україні протягом останніх п'яти років. Відповідно до ст. 78 Конституції України, ч. 1 ст.3 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. №2790-ХІІ народний депутат України не може мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності, медичної практики), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. Відповідно до п.3 ч.1 ст.3 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. №2790-ХІІ народний депутат не може обіймати посаду міського, сільського, селищного голови. П.5 ч.1 ст.3 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. №2790-ХІІ забороняє народним депутатам залучатись як експерт органами у кримінальному провадженні, а також займатися

адвокатською діяльністю. Усі вище перелічені види діяльності вважаються несумісними зі статусом народного депутата України.

Необхідно звернути увагу на те, що на відміну від посад інших осіб, зазначених у ст. 480 КПК України, посада народного депутата України займається на виборчій основі. Народних депутатів України не призначають, а обирають на засадах пропорційної системи за єдиними списками кандидатів у депутати у загальнодержавному виборчому окрузі, з яких формуються регіональні виборчі списки кандидатів у депутати від партій відповідно до ст.133 Виборчого Кодексу від 19.12.2019 р. № 396-IX.

Також необхідно зауважити, що відповідно до підп. «б» п. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII народні депутати України належать до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. За ч. 1 ст. 3 вище згаданого Закону народні депутати України є суб'єктами, відповідальними за дотримання вимог антикорупційного законодавства і вчинення корупційних правопорушень чи правопорушень, пов'язаних з корупцією. Відповідно до примітки 3 до ст. 368 Кримінального Кодексу України (далі ККУ) народні депутати України є службовими особами, які займають особливо відповідальне становище.

Ст.1 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. №2790-XII проголошує узагальнений статус народного депутата України: це обраний відповідно до українського законодавства представник Українського народу у Верховній Раді України (далі ВРУ) і уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати на постійній основі повноваження, передбачені Конституцією України та законами України. Звання народного депутата із зазначенням порядкового номера скликання ВРУ зберігається за ним довічно, за винятком дострокового припинення повноважень народного депутата відповідно до п. п. 1-4, 6 ст. 4 вище згаданого Закону.

Ст. 10 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. №2790-XII визначає загальні положення про повноваження народних депутатів, відповідно до яких кожен народний депутат має право:

одного ухвального голосу щодо всіх питань, що розглядаються на засіданнях ВРУ та її органів, до складу яких його обрано, брати участь у роботі будь-якого органу ВРУ з правом дорадчого голосу, якщо інше не передбачено законом, реалізації на засіданнях ВРУ та в роботі її органів наданих йому прав відповідно до Конституції України та законів України, брати особисту участь у засіданнях ВРУ чи її органів, до складу яких його обрано, право на внесення поправок, пропозицій та зауважень при опрацюванні і прийнятті законопроектів, постанов та інших актів ВРУ, які розглядаються і по них приймаються рішення щодо їх врахування чи відхилення, право не нести юридичної відповідальності за позицію, результати голосування або висловлювання у ВРУ та її органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. №2790-ХІІ народний депутат має право законодавчої ініціативи, яке реалізується у формі внесення до ВРУ: 1) законопроекту; 2) проекту постанови; 3) іншої законодавчої пропозиції. Відповідно до ст. 15 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. №2790-ХІІ народний депутат має право на депутатський запит. Відповідно до ст. 15 вище згаданого Закону народний депутат має право на депутатське звернення. Відповідно до ч.ч. 2, 3 ст. 17 вище згаданого Закону народний депутат користується правом невідкладного прийому з питань депутатської діяльності керівниками та іншими посадовими особами розташованих на території України органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, незалежно від їх підпорядкування і форм власності, громадських організацій і політичних партій, правом безперешкодно відвідувати органи державної влади та органи місцевого самоврядування, правом безперешкодного доступу на всі підприємства, в установи та організації, розташовані на території України, незалежно від їх підпорядкування, форм власності, режиму секретності, при цьому вимоги про пред'явлення чи оформлення документів, крім посвідчення народного депутата України, а також особистий огляд народного депутата, огляд та перевірка його речей забороняються. Відповідно до ст. 17 вище згаданого Закону народний

депутат має права: порушувати у ВРУ питання про необхідність проведення перевірок додержання законів органами державної влади чи місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та об'єднаннями громадян, розташованими на території України, чи їх посадовими особами, про проведення розслідувань з питань, що становлять суспільний інтерес, та брати участь у таких розслідуваннях; на місці вимагати негайного припинення порушення прав, свобод і інтересів людини та громадянина, що охороняються законом, або звертатися з вимогою у паперовій або електронній формі до відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників підприємств, установ та організацій припинити такі порушення; брати участь у розгляді в органах державної влади і органах місцевого самоврядування пропозицій та вимог виборців, інших питань, пов'язаних із здійсненням депутатських повноважень; брати участь з правом дорадчого голосу у роботі сесій сільських, селищних, міських, районних у містах (в містах з районним поділом), районних і обласних рад та засіданнях їх органів; залучати до участі у розгляді пропозицій, заяв і скарг, які надійшли на його ім'я, а також у прийомі громадян посадових осіб органів державної влади і органів місцевого самоврядування, керівників підприємств, установ та організацій; одержати інформацію з питань, пов'язаних із здійсненням ним депутатських повноважень, від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб; зустрічатися з виборцями, колективами підприємств, установ та організацій, об'єднаннями громадян.

Відповідно до ст. 24 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. №2790-ХІІ народний депутат України зобов'язаний:

- 1) дбати про благо України і добробут Українського народу, захищати інтереси виборців та держави;
- 2) додержуватися вимог Конституції України, цього Закону, закону про регламент ВРУ та інших законів України, додержуватися присяги народного депутата України;
- 3) бути присутнім та особисто брати участь у засіданнях ВРУ та її органів, до складу яких його обрано;
- 4) особисто брати участь у голосуванні з питань, що розглядаються ВРУ та її органами;
- 5)

виконувати доручення ВРУ, відповідного комітету, депутатської фракції (групи), тимчасової спеціальної або тимчасової слідчої комісії ВРУ, до складу яких його обрано; 6) інформувати ВРУ та її органи, до складу яких його обрано, про виконання даних доручень; 7) додержуватись вимог трудової дисципліни та норм депутатської етики; 8) як член депутатської фракції (групи): додержуватись вимог Положення про депутатську фракцію (групу); виконувати функції, закріплені Положенням про депутатську фракцію (групу); представляти інтереси депутатської фракції (групи) у комітеті, тимчасовій спеціальній або тимчасовій слідчій комісії, до складу яких його обрано; 9) як член комітету, тимчасової спеціальної або тимчасової слідчої комісії: бути присутнім на їх засіданнях та брати участь у їх роботі; під час цієї роботи додержуватись порядку та норм депутатської етики; виконувати доручення комітету, підкомітету, тимчасової спеціальної чи тимчасової слідчої комісії, визначені їх рішеннями; 10) завчасно повідомляти про неможливість бути присутнім на засіданні ВРУ чи її органів керівників цих органів; 11) постійно підтримувати зв'язки з виборцями, вивчати громадську думку, потреби і запити населення, а у разі необхідності повідомляти про них ВРУ та її органи, вносити пропозиції та вживати в межах своїх повноважень заходи щодо їх врахування в роботі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій; 12) інформувати виборців про свою депутатську діяльність періодично, але не рідше двох разів на рік; 13) розглядати звернення виборців відповідно до вимог та в порядку, встановленому Законом України «Про звернення громадян».

Ст. 2 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. №2790-ХІІ встановлює що повноваження народного депутата починаються після складення ним присяги на вірність Україні перед ВРУ з моменту скріплення присяги особистим підписом під її текстом, а припиняються з моменту відкриття першого засідання ВРУ нового скликання, якщо немає підстав для дострокового припинення повноважень. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. №2790-ХІІ повноваження народного депутата припиняються достроково у разі: 1) особистої

заяви про складення депутатських повноважень; 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім; 4) припинення його громадянства або виїзду на постійне проживання за межі України; 5) смерті; 6) зайняття несумісними із статусом народного депутата України видами діяльності, які перелічені вище.

2.1.2 Поняття імунітету та індемнітету народних депутатів України

Імунітет (лат. «immunitas» – звільнення) – ситуація, у якій особа є захищеною від правових дій. Імунітет – це заборона притягнення депутата до кримінальної відповідальності без попередньої згоди на це парламенту.

Індемнітет (лат. «indemnitas» – відшкодування) – захист від юридичної відповідальності за щось. Парламентський індемнітет – привілей депутатів парламенту, що полягає в їх невідповідальності за результати голосування або висловлювання в парламенті та його органах (за винятком образи чи наклепу) як у період здійснення депутатських повноважень, так і після закінчення їхнього терміну. Означає заборону переслідування депутата за будь-які дії, вчинені ним під час виконання депутатських обов'язків (промову в парламенті, голосування, участь у комісіях та інше – індивідуальний характер). Ніхто, зокрема й сам парламент, не може притягнути депутата до відповідальності за ці дії навіть після того, як він перестав бути членом парламенту.

Після внесення змін до Конституції від 1 січня 2020 року відповідно до Закону України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України» від 03.09.2019 р. № 27-IX ст. 80 Конституції України має такий вигляд: «Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання в парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп». Фактично в Основному законі залишилися ознаки лише індемнітету.

Венеційська комісія виділила декілька моделей індемнітету: абсолютний (безумовний), обмежений законом та обмежений парламентом. Абсолютний

індемнітет полягає в поширенні захисту не тільки на свободу від переслідувань за голосування, але й на всі висловлювання депутатів у межах здійснення їхнього мандату, яке жодним чином не може бути скасовано. Обмежений законом або конституцією індемнітет передбачає часткові заборони висловлювання щодо певних типів виразів, які вважаються особливо докірливими. Це може бути наклеп, вираз ненависті, державна зрада, розголошення державної таємниці тощо. Індемнітет, обмежений парламентом, полягає в тому, що індемнітет може зняти сам парламент на двох підставах: або на основі встановлених критеріїв, або за умови парламентської більшості.

Індемнітет у більшості країн не має абсолютного характеру. Обмеження визначаються: 1) місцем виголошення висловлювань (у деяких країнах депутат не несе відповідальності лише за висловлювання, виголошені в парламенті або його органах); 2) змістом висловлювань (депутати на загальних підставах несуть відповідальність за наклеп або образу; в деяких країнах забороняється висловлювати критику або звинувачення на адресу глави держави або суддів); 3) способом виголошення висловлювань (в деяких країнах депутати не несуть відповідальності за висловлювання, виголошені з парламентської трибуни, однак можуть бути притягнені до відповідальності за висловлювання в інтерв'ю для ЗМІ); 4) часом виголошення висловлювань (в ряді країн на висловлювання, виголошені у міжсесійний період, парламентський індемнітет не поширюється).

Депутатський індемнітет є важливою конституційно-правовою гарантією функціонування парламенту та виконання покладених на депутата обов'язків. Необхідно зауважити, що в українському законодавстві немає визначення понять «наклеп» чи «образу», що суттєво впливає на розширення дискреційних повноважень суду чи суб'єкта, уповноваженого на встановлення у словах парламентаря ознак наклепу. Однак, незважаючи на можливість юридичної відповідальності народного депутата України за наклеп, ця відповідальність не може бути кримінальною, тому що вчинення наклепу було декриміналізовано 02.03.2014 р. на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня

2014 року» від 23.02.2014 р. № 767-VII. Питання про юридичну відповідальність народного депутата України за образу вирішується в ч. ч. 4, 5 ст. 51 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. №1861-VI, відповідно до яких народний депутат України несе дисциплінарну відповідальність за образливі слова у вигляді позбавлення його права брати участь у пленарних засіданнях (до п'яти пленарних засідань). Це рішення доводиться до відома виборців через газету «Голос України». Оскільки в даній статті розглядається саме кримінальна відповідальність народних депутатів України, розгляд понять «наклеп» чи «образа» виходить за межі даної статті.

Щодо іноземного досвіду законодавчого регулювання ситуація така: свобода висловлювань (індемнітет) передбачає захист від усіх форм відповідальності за дії, вчинені під час виконання депутатських функцій. Зарубіжне законодавство використовує різні терміни для позначення цього привілею: «службовий імунітет» в Австрії, «індемнітет» у Німеччині, «свобода висловлювань» у Канаді, Нідерландах, Великобританії. Це є гарантією захищеності парламентарів від будь-яких впливів із боку держави та її органів, а також із боку осіб, що намагаються чинити незаконний тиск. Окрім того, індемнітет передбачає додатковий захист для депутатів під час висловлення позиції, яка суперечить позиції більшості в парламенті. Висловлення позиції виборців, які делегували депутата до парламенту навіть якщо вони й становлять меншість населення, має велике значення. Де факто це означає, що індемнітет передбачає захист частини парламенту, яка створена за результатами виборів, задля вираження нею спільної волі громадян. Індемнітет захищає членів парламенту від більшості видів покарання (кримінального, цивільного, адміністративного) за дії, вчинені в період виконання парламентських обов'язків.

У Великобританії всі учасники парламентських дебатів і розслідувань підпадають під дію індемнітету, відповідно до положень Акта про дипломатичні привілеї 1964 року. Водночас у законодавстві Великобританії не закріплено чіткого переліку осіб, які можуть отримати імунітет чи/та індемнітет, оскільки

відповідно до Акта привілеїв та імунітетів 1988 року такий привілей може бути наданий особі за рішенням Її Величності (наказом парламенту) та підтверджується свідоцтвом, що видається Державним Секретарем.

Індемнітет захищає лише членів парламенту в Білорусі, Данії, Естонії, Фінляндії, Німеччині, Угорщині, Італії, Хорватії, Австрії, Польщі, Румунії, Швеції, учасників парламентських дебатів і розслідувань в Великобританії, Швейцарії, Канаді, Новій Зеландії.

Основним джерелом, що закріплює політичну недоторканність членів Європарламенту, є Протокол № 7 про переваги і звільнення Європейського Союзу. Ст. 9 Протоколу № 7 закріплює основні умови дії депутатської недоторканності, а також її межі. Імунітет європейських депутатів складається з двох елементів. По-перше, на території своєї власної держави вони володіють тим же обсягом депутатської недоторканності, яким наділені депутати національного парламенту (п. «А» ч. 1). І, по-друге, на території іншої держави-учасниці Європейського Союзу вони не підлягають ні затриманню (арешту), ані судовому переслідуванню (п. «В» ч. 1). У цьому випадку, як видається, депутатський імунітет дуже наближається за своїм змістом до дипломатичної недоторканності, а правовий статус депутатів у цьому випадку розрізняється за національною належністю.

Отже, депутатський індемнітет – це особлива категорія, яка передбачає свободу висловлювань депутатів у парламенті. Депутатам гарантується абсолютна свобода висловлювань, за які вони не будуть нести цивільної, кримінальної або адміністративної відповідальності, що зазначено у практиці вищезгаданих країн (окрім образи та клевети).

Індемнітет представників парламенту може бути знятий, така процедура передбачена в законодавстві Швейцарії та Нідерландів. Ініціатором можуть виступати як самі парламентарі, голова парламенту чи палати, так і спеціальні органи. Зазвичай потрібна підтримка більшості від загальної чисельності парламенту на голосуванні, як, наприклад, у Швейцарії (стаття 17а-20 Федерального акта про Федеральні збори).

В Україні, до зміни статті 80 Конституції, як і в більшості пострадянських країнах, діяв абсолютний імунітет. Тож після прийнятих змін ми можемо бачити звуження, а фактично повне усунення, депутатського імунітету. За 30 років незалежності України лише 19 народних депутатів було позбавлено недоторканності, а притягнуто до кримінальної відповідальності – одного. Ці дані свідчать про низку дієвість системи, яка не спроможна якісно забезпечити можливість притягнення депутата до відповідальності. Тож основною метою послаблення депутатського імунітету в Україні була можливість притягнути депутата до відповідальності за скоєний злочин і, відповідно, зменшити можливість депутатів перевищувати владні повноваження. При цьому, з метою убезпечити народних депутатів від незаконного впливу на їх політичну діяльність, в КПК України встановлено особливий, обмежений спеціальними дозвільними процедурами порядок кримінального провадження щодо народних депутатів України. Відповідно до ч. 2 ст.28 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. №2790-ХІІ особливості початку досудового розслідування щодо народного депутата України, повідомлення про підозру, затримання, обрання щодо нього запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій визначаються КПК України.

Окремим випадком, який може трапитися тільки з народним депутатом України, є вчинення ним дій, що містять ознаки кримінального правопорушення, під час пленарного засідання. В такому випадку відповідно до абз.1 ч.6 ст.51 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. №1861-VI обговорення питань зупиняється. Головуючий на пленарному засіданні повідомляє Верховну Раду про факт, що відбувся, і оголошує перерву в пленарному засіданні або закриває його і звертається до комітету, до предмета відання якого належать питання регламенту, з пропозицією розглянути це питання і внести пропозиції щодо вжиття відповідних заходів. Якщо зазначені дії вчинені до відкриття пленарного засідання, під час його перерви чи після

закриття, головуєчий на пленарному засіданні повідомляє Верховну Раду про них після перерви або після відкриття найближчого пленарного засідання.

2.1.3 Особливості процедури затримання народних депутатів України

Відповідно до ч.2 ст.207 КПК України в будь-якому випадку тільки службова особа може затримати народного депутата України.

Відповідно до ч.2 ст.482-2 КПК України затримання народного депутата України можливо тільки на підставі наданого слідчим суддею дозволу на затримання, виданого на підставі розгляду слідчим суддею погодженого Генеральним прокурором чи в.о. Генерального прокурора клопотання про дозвіл на затримання. Розгляд такого клопотання здійснюється слідчим суддею, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - слідчим суддею Вищого антикорупційного суду, в обох ситуаціях за обов'язкової участі народного депутата України, яка забезпечується тим, що слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомити народного депутата України про розгляд зазначеного клопотання. Якщо народний депутат України без поважної причини не прибув на судові засідання або не повідомив про причини своєї відсутності, таке клопотання може розглядатися без участі народного депутата України. Відповідно до ч.5 ст. 190 КПК України ухвала про дозвіл на затримання оскарженню не підлягає.

Відповідно до абз.5 ч.2 ст.482-2 КПК України без дозволу слідчого судді, винесеного на підставі клопотання, погодженого Генеральним прокурором (в. о. Генерального прокурора), дозволяється затримання народного депутата України лише у разі, якщо останнього застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини.

Відповідно до абз.6 ч.2 ст.482-2 КПК України орган або посадові особи, які затримали народного депутата України, зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову ВРУ.

Відповідно до абз.7 ч.2 ст.482-2 КПК України у разі вчинення затримання стосовно Голови ВРУ орган або посадові особи зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Першого заступника Голови ВРУ.

2.1.4 Особливості процедури внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України

Відповідно до ч.1 ст. 482-2 КПК України відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (в. о. Генерального прокурора) у порядку, встановленому КПК України.

Необхідно зауважити, що відповідно до ч.2 ст.214 КПК України досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі ЄРДР). Відповідно до п. 1 ч. 4 ст. 216 КПК України у випадку вчинення кримінального правопорушення Головою ВРУ досудове розслідування здійснюють слідчі органів Державного бюро розслідувань. Відповідно до п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-2, 366-3, 368, 368-5, 369, 369-2, 410 ККУ, якщо кримінальне правопорушення вчинено народним депутатом України. Відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 216 КПК України у випадку вчинення народним депутатом України кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 199, 200, 203-2, 204, 205-1, 206, 212, 212-1, 218-1, 219, 220-1, 220-2, 222, 222-1, 223-1, 224, 229, 231, 232, 232-1, 232-2, 233

ККУ досудове розслідування здійснюють детективи органів Бюро економічної безпеки України.

2.1.5 Особливості процедури застосування запобіжних заходів щодо народних депутатів України

Відповідно до ч.2 ст.482-2 КПК України застосування запобіжного заходу щодо народного депутата України можливо тільки на підставі наданого слідчим суддею дозволу на застосування запобіжного заходу, виданого на підставі розгляду слідчим суддею погодженого Генеральним прокурором чи в.о. Генерального прокурора клопотання про дозвіл на застосування запобіжного заходу. Розгляд такого клопотання здійснюється слідчим суддею, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - слідчим суддею Вищого антикорупційного суду, в обох ситуаціях за обов'язкової участі народного депутата України, яка забезпечується тим, що слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомити народного депутата України про розгляд зазначеного клопотання. Якщо народний депутат України без поважної причини не прибув на судові засідання або не повідомив про причини своєї відсутності, таке клопотання може розглядатися без участі народного депутата України.

Відповідно до ст. 205 КПК України ухвала слідчого судді, суду щодо застосування запобіжного заходу підлягає негайному виконанню після її оголошення. Відповідно до ст. 201 КПК України народний депутат України, до якого застосовано запобіжний захід, та/або його захисник має право подати до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - до Вищого антикорупційного суду, клопотання про зміну запобіжного заходу, в тому числі про скасування чи зміну додаткових обов'язків, передбачених ч.5 ст.

194 КПК України та покладених на нього слідчим суддею, судом, чи про зміну способу їх виконання. Відповідно до п.п. 2, 3, 4, 5, 5-1 ч.1 ст. 309 КПК України під час досудового розслідування народний депутат України може оскаржити в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про: застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; продовження строку тримання під вартою; застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні; продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні; застосування запобіжного заходу у вигляді застави або про відмову в застосуванні такого заходу.

Відповідно до абз.6 ч.2 ст.482-2 КПК України орган або посадові особи, які застосували запобіжний захід щодо народного депутата України, зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову ВРУ.

Відповідно до абз.7 ч.2 ст.482-2 КПК України у разі застосування запобіжного заходу стосовно Голови ВРУ орган або посадові особи зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Першого заступника Голови ВРУ.

2.1.6 Особливості процедури повідомлення про підозру народному депутату України

Відповідно до п. 2 ч.1 ст. 481 КПК України письмове повідомлення про підозру народному депутату України здійснюється Генеральним прокурором (в. о. Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора - керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Відповідно до ч.2 ст. 481 КПК України Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру народному депутату України, у порядку, передбаченому ч. ч. 1 і 2 ст. 278 КПК України. Відповідно до ч. ч. 1 і 2 ст. 278

КПК України письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, а якщо народний депутат України затриманий, то йому письмове повідомлення про підозру вручається не пізніше 24 годин з моменту його затримання.

Відповідно до абз.6 ч.2 ст.482-2 КПК України орган або посадові особи, які повідомили про підозру народного депутата України, зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову ВРУ.

Відповідно до абз.7 ч.2 ст.482-2 КПК України у разі повідомлення про підозру Голові ВРУ орган або посадові особи зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Першого заступника Голови ВРУ.

2.1.7 Особливості процедури обшуку щодо народних депутатів України

Відповідно до ч.2 ст. 482-2 КПК України застосування обшуку щодо народного депутата України можливо тільки на підставі наданого слідчим суддею дозволу на застосування обшуку, виданого на підставі розгляду слідчим суддею погодженого Генеральним прокурором чи в.о. Генерального прокурора клопотання про дозвіл на застосування обшуку. Розгляд такого клопотання здійснюється слідчим суддею, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - слідчим суддею Вищого антикорупційного суду.

Необхідно зауважити, що відповідно до абз.6, 7 ч.2 ст.482-2 КПК України проведення обшуку народного депутата України не вимагає обов'язкового повідомлення Голови ВРУ про обшук, проведення обшуку Голови ВРУ не

вимагає обов'язкового повідомлення Першого заступника Голови ВРУ про обшук.

Відповідно до ч.3 ст.309 КПК України ухвала слідчого судді про обшук під час досудового розслідування оскарженню не підлягає.

2.1.8 Особливості проведення слідчих дій щодо народних депутатів України

Відповідно до ч.2 ст. 482-2 КПК України проведення слідчих дій, які відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, у тому числі негласних (розшукових) дій, щодо народного депутата України можливо тільки на підставі наданого слідчим суддею дозволу на проведення слідчих дій, виданого на підставі розгляду слідчим суддею погодженого Генеральним прокурором чи в.о. Генерального прокурора клопотання про дозвіл на проведення слідчих дій. Розгляд такого клопотання здійснюється слідчим суддею, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - слідчим суддею Вищого антикорупційного суду за обов'язкової участі народного депутата України, яка забезпечується тим, що слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомити народного депутата України про розгляд зазначеного клопотання, за виключенням розгляду клопотань про обшук чи негласні (розшукові) слідчі дії, який не потребує участі народного депутата України та повідомлення його про розгляд. Якщо після повідомлення про розгляд народний депутат України без поважної причини не прибув на судові засідання або не повідомив про причини своєї відсутності, таке клопотання може розглядатися без участі народного депутата України.

Відповідно до абз.6 ч.2 ст.482-2 КПК України орган або посадові особи, які провели слідчі дії, які відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, щодо народного депутата України, зобов'язані

негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову ВРУ, за виключенням проведення негласних (розшукових) слідчих дій.

Відповідно до абз.7 ч.2 ст.482-2 КПК України у разі проведення слідчих дій, які відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, щодо Голові ВРУ орган або посадові особи, які провели ці дії, зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Першого заступника Голови ВРУ, за виключенням проведення негласних (розшукових) слідчих дій.

2.1.9 Особливості судового розгляду кримінальної справи щодо народних депутатів України

Відповідно до п.2 ч.1 ст.483 КПК України про ухвалення вироку народному депутату України повинні повідомити органи і службові особи, які їх обрали або призначили чи відповідають за заміщення їхніх посад, тому про ухвалення обвинувального вироку народному депутату України обов'язково повідомляють ВРУ.

2.1.10 Особливості процедури дострокового припинення повноважень народних депутатів України

Відповідно до ч. 2 ст. 81 Конституції України повноваження народного депутата України припиняються достроково у разі: 1) складення повноважень за його особистою заявою; 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім; 4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України; 5) якщо протягом 20 днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто; 6) невходження народного депутата

України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції; 7) його смерті. Ст. 4 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. №2790-ХІІ визначає наступні підстави для дострокового припинення повноважень народного депутата: 1) особиста заява про складення депутатських повноважень; 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім; 4) припинення його громадянства або виїзду на постійне проживання за межі України; 5) смерті; 6) порушення вимог про зайняття несумісною діяльністю. В даній статті розглядається лише дострокове припинення повноважень народного депутата України внаслідок набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього.

Відповідно до ч.5 ст. 81 Конституції України у разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду.

2.2 Особливості проведення огляду місця події при розслідуванні кіберзлочинів: згідно законодавства України

Основною, кінцевою метою, яку має досягти «DEFR (Digital Evidence First Responder)» [47] під час проведення огляду місця події по кримінальному провадженню за фактом вчинення кіберзлочину, є отримання доказів, що відповідають вимогам належності та допустимості.

Плануючи проведення слідчої дії, DEFR повинен перш за все чітко усвідомити: які саме об'єкти він повинен відшукати. При цьому слід керуватися перш за все національним кримінальним процесуальним законодавством. Крім того, стануть у нагоді національні стандарти у галузі захисту комп'ютерної інформації, створені на основі міжнародних стандартів, а також рекомендації навчально-методичних посібників, розроблених експертними, науковими та навчальними установами.

«Належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів» [55]. «Належність доказів – це можливість використання їх для встановлення у кримінальному провадженні фактичних даних, а також обставин, що підлягають доказуванню, в силу існуючого між ними кримінально процесуального взаємозв'язку» [57].

«Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України» [55]. Допустимість доказів визначається законністю джерела, умов і способів їх одержання [57].

Остаточне рішення щодо належності та допустимості доказів приймає суд, «під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення» [55].

Вченими також виділяються наступні властивості доказів (крім зазначених у кримінальному процесуальному законодавстві України): «достовірність

доказів – означає, що вони правильно, адекватно відображають матеріальні і нематеріальні сліди події, що досліджуються; достатність доказів – це властивість доказів, яка надає можливість покласти їх сукупність в основу процесуального рішення. Ця ознака застосовується лише щодо певної сукупності доказів» [57].

«Настановами для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів (Guidelines for identification, collection, acquisition and preservation of digital evidence) встановлено наступні принципи (вимоги), на яких ґрунтуються цифрові докази:

- важливість (є змога показати, що здобуті матеріали є надійними для розслідування – тобто що вони містять величини, які допомагають у розслідуванні конкретного інциденту, та що є доречна причина для їхнього здобуття. За допомогою аудиту та юрисдикції DEFR повинен мати змогу описати підтримані процедури та пояснити, як було прийнято рішення для здобуття кожного елемента);
- надійність (усі процеси, використані під час оброблення потенційних цифрових доказів, потрібно піддавати аудиту та вони мають бути збіжними);
- достатність (DEFR повинен урахувувати, що достатню кількість матеріалів має бути зібрано, щоб дозволити зробити належні дослідження. DEFR повинен мати змогу з використанням аудиту та законодавства надати пояснення, яку кількість матеріалу, загалом, розглянуто та які процедури використано для вирішення питання, яку кількість та який матеріал здобуто); можливість аудиту (незалежні аудитори або інші зацікавлені сторони повинні мати змогу оцінювати діяльність DEFR та DES – Digital Evidence Specialist);
- можливість аудиту (незалежні аудитори або інші зацікавлені сторони повинні мати змогу оцінювати діяльність DEFR та DES);
- збіжність (використання такої самої процедури та методики; використання таких самих інструментів та за таких самих умов; може бути повторено в будь-який час після первісного тесту);

- відтворюваності (використання такої самої методики вимірювання; використання інших інструментів та за інших умов; може бути відтворено в будь-який час після первісного тесту);
- відповідність юрисдикції (DEFR повинен мати змогу доказати відповідність юрисдикції усіх дій та методів, застосованих під час оброблення потенційних цифрових доказів)» [47].

Оскільки вказані принципи не закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві України, формально їх дотримання не впливає на визнання доказів належними та допустимими. Але, на думку авторів, їх DEFR у ході проведення огляду місця події повинен їх дотримуватись, виходячи з наступного: настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів закріплені Державним стандартом ISO/IEC 27037:2017; з міркувань криміналістичної тактики, оскільки вказані настанови розроблені шляхом узагальнення досвіду розслідування кіберзлочинів.

Системний аналіз положень Кримінального процесуального кодексу України, які регулюють питання, пов'язані із доказами та доказуванням, дозволяє зробити висновок про те, що відносно належності та допустимості доказів існує тільки два варіанти: «так» чи «ні». Доказ не може бути визнано судом частково належним або частково допустимим. Тому під час проведення огляду місця події DEFR, приймаючи будь-яке рішення, повинен виходити з відповіді на питання: забезпечить прийняте рішення збирання належного та допустимого доказу або не забезпечить.

Вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство передбачає всього чотири варіанти можливого процесуального джерела доказу, а саме «показання, речові докази, документи, висновки експертів» [55].

Оскільки допит, у ході якого можуть бути отримані показання, та призначення експертиз не відносяться до огляду місця події, у DEFR під час проведення огляду місця події фактично залишається два варіанти процесуальних джерел доказів: речові докази та документи. При проведенні огляду місця події DEFR повинен визначитись, чи може об'єкт, який є

потенційним джерелом доказів, відноситись до речових доказів або до документів.

«Речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення» [55].

Законодавством України закріплено вимоги до зберігання речових доказів які мають зберігатись відповідно до «Порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 1104 від 19.11.2012 р. «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» [56].

Законодавство України надає наступне визначення документу:

1. «Документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. До документів, за умови наявності в них зазначених відомостей, можуть належати: 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні); 2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; 3) складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; 4) висновки ревізій та акти перевірок» [55].

2. «Документ – матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі» [58].

3. «Електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів електронних документів визначається законодавством. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною.» [59].

Таким чином, під час огляду місця події при розслідуванні кіберзлочинів DEFR повинен скерувати свої дії та дії групи, якою він керує, на пошук речових доказів та документів, вимоги яких зазначені в кримінальному процесуальному законодавстві України.

Законодавство України не встановлює, які саме об'єкти слід відшукувати та вилучати під час проведення оглядів місця події за фактом вчинення кіберзлочинів. Тому в даному випадку на допомогу DEFR мають прийти методичні рекомендації. Проаналізуємо позиції вчених з цього питання.

А.С. Білоусов слушно зазначає, що «в інформаційному розумінні електронний документ не відрізняється від інших, але без застосування апаратних і програмних засобів не можна отримати відомостей щодо змісту цього документа. Тому його можна назвати документом у загальному розумінні тоді, коли людина може сприйняти і зрозуміти його зміст; з огляду на специфіку комп'ютерних об'єктів, пов'язану з природою їх походження, варто вести мову про комп'ютерні об'єкти як різновид предметів матеріального світу, що можуть бути речовими доказами, тому запровадження такої категорії об'єктів в криміналістику й теорію кримінального процесу є своєчасним і відповідає реаліям сьогодення» [61].

Л. В. Борисова «при дослідженні слідової картини комп'ютерних злочинів (як одного з елементів їх криміналістичної характеристики) слушно виділяє

наступні її особливості: локалізація слідів інформації на пристроях; локалізація слідів інформації в програмних продуктах; локалізація слідів інформації на носіях» [66].

Н. С. Козак, у ході дослідження «слідової картини комп'ютерних злочинів, як елементу їх криміналістичної характеристики, розділяє вказані сліди на традиційні та нетрадиційні (інформаційні); вчена аналізує слідову картину комп'ютерних злочинів залежно від місця вчинення злочину із зазначенням джерел отримання інформації про дані сліди: 1) на носіях комп'ютерної інформації, з використанням яких діяв злочинець на своєму «робочому місці»; 2) на транзитних (мережних) носіях комп'ютерної інформації, за допомогою яких злочинець здійснював зв'язок з комп'ютером, що зазнав впливу; 3) на носіях інформації комп'ютера, на який було здійснено злочинний вплив» [62].

Отже, характерні особливості слідів підготовки, вчинення та приховування кіберзлочинів обумовлюють специфіку проведення слідчих дій по кримінальних провадженнях за фактами їх вчинення.

2.3 Актуальні проблеми протидії кіберзлочинності в Україні

Останні двадцять років характеризуються активним розвитком комп'ютерних технологій. Комп'ютер грає велику роль, як в повсякденному житті кожного з нас, так і діяльності цілої держави. Але, швидка комп'ютеризація потягнула за собою виникнення нового виду суспільних відносин – відносин у кіберпросторі. Кіберпростір в свою чергу має низьку негативних, кримінально-правових характеристик, як порушення авторських прав, розповсюдження комп'ютерних вірусів, втручання в роботу інформаційних носіїв, незаконне використання інформації, та багато інших, як традиційних, так і інших видів кримінальних правопорушень, які були названі кіберзлочинами.

Кіберзлочинність є великою проблемою XXI століття. Дослідження внутрішньої структури, понятійного складу та аналіз інформаційних правопорушень, як суспільно негативного явища у наші часи є вкрай важливим аспектом, оскільки саме він допоможе побудувати ефективні механізми виявлення, розслідування та протидії комп'ютерній злочинності.

Кіберзлочинність, що набула суттєвого розвитку на сучасному етапі розвитку людства, спричиняє серйозне занепокоєння у системи правоохоронних та правозахисних органів держав світу. Систематичне зростання кількості інформаційних злочинів та динаміка їх поширення актуалізує питання дослідження проблем протидії кіберзлочинності та створення ефективної схеми розбудови належного рівня кібербезпеки нашої держави. Водночас систематичне розповсюдження програм-вірусів, фактів несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів кіберпростору, протиправне викрадення важливої інформації з баз даних, що не перебуває у загальному доступі, спричиняє дедалі більше негативних наслідків та несе небезпеку для суспільства.

Аналізуючи ситуацію, що склалася у нашій державі та у світі загалом в період боротьби з COVID-19, варто наголосити на тому, що світовий інформаційний простір під час карантину зазнав численних негативних явищ. Антисуспільний елемент, що являє собою велику кількість спроб вчинення

комп'ютерного шахрайства, привернув увагу спеціалістів та оперативних підрозділів, головною метою яких є боротьба з інформаційною злочинністю, що шириться світом [67, с. 135]. Існує потреба аналізу тієї неоднозначної ситуації, яка склалася в Україні щодо кіберпростору та протиправних посягань на інформаційні ресурси, що знаходяться в ньому. Передусім нагальною потребою є огляд світового досвіду протидії інформаційній та комп'ютерній злочинності з метою наслідування перспективних шляхів удосконалення системи забезпечення кібербезпеки нашої держави.

Терміни «кіберзлочинність», «злочини у сфері комп'ютерних технологій», «злочини у сфері комп'ютеризації» є такими, що пояснюють однакове злочинне явище, та в сучасному нормативному забезпеченні не визначені, однак сама концепція була сформульована завдяки активній роботі правоохоронних служб розвинутих країн Європи, ще в ХХ столітті, та стосується правопорушень у сфері комп'ютерного інформування та телекомунікації, незаконного введення в обіг нелецензованого комп'ютерного товару та багато інших правопорушень.

На сьогоднішній день комп'ютерні злочини є найбільш динамічною групою суспільно небезпечних посягань. Темпи поширення даних правопорушень напряму залежать від розвитку науки та технічного програмування населення, а також постійного поліпшення комп'ютерної техніки.

М.В. Карчевський та В.В. Невгад зазначають, що кіберзлочинність, кібершахрайство та викрадання інформаційних даних стало зворотнім ефектом суспільного розвитку у сфері комп'ютеризації. Так, наприклад в 2000 році фактів використання комп'ютера для вчинення кримінального правопорушення, зокрема, викрадення чужих персональних даних, або заволодіння банківськими рахунками, не було виявлено, але вже в 2001 році, за даними МВС, таких злочинів було зареєстровано 5, у 2002 році кількість зросла до 30, 2007 році- 146, а вже у 2020 році їх кількість суттєво зросла до 108474, що скоріш за все було зумовлено карантинними заходами від COVID-19 [68].

Кіберзлочини – це вид злочинів, що вчиняються в інтернет просторі (кіберпросторі), за допомогою математичних, цифрових або символічних прийомів, що знаходяться в постійній динаміці [69].

На відміну від інших груп злочинів, що в своєму розвитку нараховують декілька століть: крадіжка, шахрайство, вбивство, злочини у сфері комп'ютерного забезпечення є відносно молодим суспільно небезпечним явищем, що починає своє існування з появою мережі Інтернет. Такі ознаки, як масштабність; анонімність, швидкість передачі інформації; глобальність аудиторії, велика кількість сервісів, що пов'язані між собою, робить інтернет сприятливим для здійснення злочинних дій, оскільки виявити такі дії є більш складною задачею для правоохоронної системи.

Інформаційна злочинність у сучасному світі є найбільш динамічним видом кримінального правопорушення. Швидка тенденція у розвитку, зумовлена постійним розвитком комп'ютерних технологій. Кіберзлочинність – це вид кримінальних правопорушень, при вчиненні якого, особа використовує електронно-обчислювальні машини (комп'ютери), автоматизовані системи чи мережі електрозв'язку. Відповідальність за даний вид неправомірних дій передбачені Розділом XVI КК України.

Історичний розвиток кіберзлочинності починається з 60-х років ХХ століття, та нараховує наступні етапи:

- виникнення перших Інтернет серверів;
- виникнення перших Інтернет вірусів;
- застосування вперше відповідальності до кіберзлочинця, США 1983 р.
- прийняття першого нормативно – правового акту, що забороняв розповсюдження інтернет вірусів, США 1986 рік.
- прийняття Конвенції про кіберзлочинність Ради Європи, 2001 р.

Питання теоретичного визначення кіберзлочинності, полягає у криміналістичному дослідженні даного явища. Таким чином, об'єктом кіберзлочинів є сфера суспільних відносин що існує у межах інформаційного поля. Тобто, такі відносини, що виникають у процесі використання електронно-

обчислювальних мереж автоматизованих систем та мереж електрозв'язку. Суб'єкт кримінального правопорушення є загальним – фізична осудна особа що досягла віку кримінально-правової відповідальності. Деякі склади злочинів передбачені Розділом XVI КК України передбачають наявність спеціального суб'єкта злочину. Спосіб вчинення кіберзлочинів може різнитися залежно від засобів скоєння кримінального правопорушення. Таким чином способами можуть бути: безпосередній доступ до інформації що містить на інформаційних носіях та способи віддаленого доступу до цієї ж інформації.

Отже можна виділити основні ознаки кіберзлочинності як суспільно небезпечного явища:

- сферою вчинення таких правопорушень є кіберпростір;
- дана група правопорушень включає в себе низьку відносин пов'язаних з використанням електронно-обчислювальних мереж автоматизованих систем та мереж електрозв'язку;
- у своїй більшості кіберзлочини передбачають наявність у правопорушники прямого умислу;
- засобами їх вчинення є комп'ютерні системи автоматизовані системи та мережі електрозв'язку.

Не менш важливим є визначення класифікації інформаційної злочинності оскільки саме вона повинна стати у нагоді при дослідженні сутності суспільно-небезпечного діяння. Розуміння видів кіберзлочинів є важливим для побудови механізму виявлення розслідування та протидії злочинів у сфері комп'ютеризації.

Проаналізувавши нормативну базу та наукові погляди щодо класифікації кіберзлочинів ми можемо зробити висновок що найбільш доцільний поділ міститься у Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність. Саме вона будується на родовому об'єкті досліджуваного виду правопорушення та є основою для побудови законодавства розвинутих країн. У наукових кругах існує дуже багато поглядів щодо поділу кіберзлочинів найбільш відомим з них є поділ у відповідності з родовим об'єктом:

- правопорушення відповідальність за які наступає на підставі Розділу XVI КК України;
- правопорушення відповідальність за які передбачена різними Розділами КК України.

КК України не містить чіткого поділу правопорушень у сфері комп'ютеризації. Це не є позитивним аспектом оскільки виникають труднощі у процесі кваліфікації дій осіб які вчинили правопорушення. Так, у більшості випадків відповідальність наступає за кримінальні правопорушення, передбачені ст.361 КК України, а найменш застосованою, на сьогоднішній день, є ст. 363 КК України.

Ще однією проблемою є застосування судами для осіб більш м'яких покарань, ніж передбачає стаття КК України, а також не застосування додаткових видів покарань, у вигляді конфіскації майна, особливо для речей, за допомогою яких було вчинено кримінальне правопорушення . Статистика показала, що рівень судимості, по відношенню до рівня скоєних правопорушень є дуже низьким.

Ми вважаємо, що сучасна правова система України повинна бути модернізована, у відповідності з Європейськими стандартами, а саме у сфері виявлення, розслідування та протидії кіберзлочинності. Модернізована правова система, допомогла б нам уникнути проблем у сфері розуміння внутрішньої структури, досліджуваного явища, кваліфікації дій осіб, які вчинили правопорушення та призначенні для них покарання.

Сьогодні актуальності набуває питання забезпечення кібербезпеки, що являє собою рівень захищеності інтересів людини та громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, а також можливості виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз кібербезпеці. Основоположними засадами, на яких базується чинне законодавство України у сфері протидії кіберзлочинності є загальні та міжнародні принципи: верховенство права, законність, забезпечення національних інтересів держави, пропорційність та адекватність заходів кібербезпеки реальним та потенційним

ризикам, пріоритет запобіжних заходів, взаємна допомога щодо правил про взаємну допомогу та інші.

Організаційні основи розслідування інформаційних та комп'ютерних злочинів сьогодні в Україні складають слідчі дії на початковому та наступному етапі розслідування. Відтак з метою запобігання поширення злочинів у кіберпросторі (правове регулювання передбачено відповідними статтями Кримінального кодексу України) оперативні та слідчі групи, по-перше, повинні здійснити повний збір необхідної інформації з локального пристрою чи комп'ютера злочинця, по-друге, організувати затримання особи злочинця, провести допит свідків, підозрюваних та, за наявності, співучасників у здійсненні конкретного кіберзлочину.

Перед Україною постає низка актуальних проблем, що сприяють зниженню ефективності протидії інформаційним злочинам, кількість та різноманітність яких з плином часу лише зростає. Основними питаннями, які потребують вирішення, є, по-перше, відсутність закріплення у чинних нормативно-правових актах України категоріального апарату у сфері кіберзлочинності, по-друге, відсутність спеціальних охоронних механізмів, призначених для здійснення контролю за інформаційним середовищем та явищами, що відбуваються в ньому, по-третє, недостатність кадрового забезпечення правоохоронних органів держави й оперативних підрозділів розслідування транснаціональної кіберзлочинності, по-четверте, несвоєчасне повідомлення про вчинення кіберзлочинів з боку державних та комерційних структур, що зазнали нападу з боку кіберзлочинців.

Теоретичний аналіз світового досвіду боротьби з кіберзлочинністю вказує на беззаперечну роль США, ЄС та Канади у розвитку даної сфери. Необхідно зазначити про величезний внесок США, що створили Департамент кіберполіції у штаті Нью-Йорк, основними функціями якого є реалізація та розробка довгострокової національної політики щодо захисту держави від атак кіберзлочинців, та проєкт «Безпечне дитинство», котрий забезпечує протидію сексуальній експлуатації дітей у мережі Інтернет. Позитивним також є досвід

Європейського Союзу, що вирізняється створенням єдиної уніфікованої системи Центрів оперативної безпеки, котрі діють на території усього союзу демократичних європейських країн, та запровадженням системи так званих «кіберсанкцій». Успіхів у реалізації національної політики у сфері протидії кіберзлочинності досягла Канада, котра посприяла створенню сталої системи підрозділів муніципальної поліції, на які було покладено законом додаткові функції щодо ведення боротьби з кіберзлочинністю.

Задля вдосконалення протидії боротьби з кіберзлочинністю Україні варто посприяти реалізації нововведень передусім на нормативно-правовому та інституціональному рівнях. Доречним буде першою чергою сформувати категоріальний апарат, визначити державний орган, який би здійснював координації дій усіх оперативних підрозділів, обмежити обсяг повноважень державних оперативних підрозділів, посприяти закріпленню на законодавчому рівні можливості проведення незалежних перевірок суб'єктів, що надають цифрові послуги населенню, наділити підрозділи української муніципальної поліції новими функціями щодо протидії кіберзлочинності виданням відповідного нормативного акту, сприяти налагодженню тісного співробітництва з інституціями ЄС, спільній діяльності громадськості та наукових центрів з державними інституціями боротьби з кіберзлочинністю, запровадити режим «кіберсанкцій» на основі законодавства ЄС.

SECTION 3. CRIMINOLOGY

10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.1.3.1

3.1 Влияние организованных преступных сообществ на формирование общественных ценностей и проявление преступного поведения

Состояние организованной преступности, меры профилактики и борьбы с ней являются предметом исследования разных отраслей правовых наук. Особенности возникновения, существования и развития этого социального явления создают ряд трудностей для его изучения, связанные не только с обширностью и разносторонностью объекта исследования, но и другими объективными факторами. С одной стороны, это недостаток информации и эмпирического материала для исследования, поскольку сведения относительно методов и форм борьбы в силу содержания государственной или иной тайны ограничены в доступе, а проведение объективных наблюдений или опроса в этой среде фактически нереальны. С другой - имеющиеся сведения публицистического характера, т.е. вне научно-практической сферы, подвержены искажению в силу «демонизации» или «романтизации» этого явления образами творчества или субкультуры.

Несмотря на указанные трудности, даже при первом приближении к изучению этой проблемы, можно обнаружить сходства закономерностей процессов и тенденций в этой среде с другими, более изученными, социальными образованиями. Можно полагать, что сегодня в силу взаимопроникновения информации, знаний, культур и технологий, а также взаимодействия широкого круга субъектов разного уровня, возникают основания для их взаимного изменения на качественном уровне. Сегодня невооруженным взглядом можно обнаружить, что взаимоотношения между социальными элементами и социальными системами разного уровня приобретают ярко выраженные черты противостояния или соперничества. Сотрудничества или нейтрального (мирного) сосуществования оказывается значительно меньше или, по крайней мере, так ощущается человеком, вовлеченным в социально-экономические или

политические процессы. В силу таких тенденций и взаимного влияния, социальные системы могут трансформироваться, наследуя и приобретая те черты и образы действия (модели поведения), которые не согласовываются со стандартами соблюдения прав, свобод и интересов человека и иных участников отношений. К таким предположениям нас также подводят процессы эволюции живых организмов, у которых «приживаются» те черты и структурные элементы, которые обеспечивают существенную выживаемость, особенно в неблагоприятной среде. Сегодня становится очевидным, что соперничество, конфликты и нетерпимость, вызванные разными мнениями или мировоззрениями становятся привычным явлением на разных уровнях существования социальных систем. Питирим Сорокин несовместимость ценностей признавал причиной масштабных социальных конфликтов и утверждал, что «когда их единство, усвоение и гармония ослабевают, особенно же когда это происходит вдруг и сразу, увеличиваются шансы международной или гражданской войны». Главной же «причиной или основой, внутреннего социального мира» он называл «наличие в данном обществе целостной, твердо вошедшей в жизнь системы основных ценностей и соответственных норм поведения», при этом «основные ценности различных частей и членов общества должны по существу гармонизировать с этой системой и друг с другом» [75, с.133-134].

Причины, условия и факторы, которые влияют на ценности и процессы, происходящие в обществе, в силу обширности предмета, находятся за пределами обозначенной темы. В этой работе будет сделан акцент на реальных и потенциальных возможностях влияния организованных преступных сообществ на общественные ценности, перспективах такого влияния, а также мерах недопущения или минимизации его негативных последствий.

В работе используется такая категория как «ценности» или «система ценностей». Под ценностями здесь понимаются сформированные убеждения (утверждения), которые отражают отношение к явлениям и категориям как значимым и определяют поведение индивида или социальной группы.

Убеждения это выводы (умозаключения) в форме утверждений, которые приобретены индивидом или социальной группой в процессе жизнедеятельности. Убеждения, в свою очередь, формируются путем внушения (самовнушения) и научения (обучения и воспитания извне или в результате личного опыта). Поскольку ценности формируются под воздействием коммуникативного воздействия окружения и взаимодействия с миром, то ключевым является вопрос убеждений и действий субъектов, влияющих на общественные процессы, а также возможности в этом контексте организованных преступных сообществ.

Учитывая обширность понимания и толкования оперируемых категорий, для определения ценностей (отношения к ним) будут взяты «социально полезные» критерии, изложенные во Всеобщей декларации прав человека от 10 декабря 1948 года. В статье 1 этого документа, указывается на то, что «все люди рождаются свободными и равными в своем достоинстве и правах» и «должны поступать в отношении друг друга в духе братства» [76]. В связи с этим ценности рассматриваются с позиции их соотношения с категориями, которые по своей сути соответствуют этим положениям. Эта позиция характеризует отношения индивидов и социальных групп к таким категориям.

1. К иерархичности социальных статусов – как исключительности, превосходстве или привилегированности одних субъектов по отношению к другим (доминирование и подчинение), что влечет пренебрежительное, презрительное или нетерпимое отношение друг к другу или противопоставление, например «свой-чужой».

2. К принудительной эксплуатации других – как допустимости использования индивидов или групп против их воли путем обмана или принуждения, т.е. по сути, к самоутверждению за счет других.

3. К экспансии – как захвату того, что принадлежит другим или может принадлежать неопределенному или неограниченному кругу участников правоотношений.

В таком смысле ценности, утверждающие или даже допускающие иерархичность, эксплуатацию и экспансию в своей совокупности можно трактовать как противоправные ценности, а убеждения, которые их обосновывают и поддерживают как противоправную (преступную) парадигму, которая приводит к проявлению действий, посягающих на права, свободы и интересы участников правоотношений.

Целесообразность такого подхода обусловлена такими основными причинами. Во-первых, развитие и доступность коммуникационных технологий и инструментов воздействия на общественное мнение и процессы создают предпосылки для их массового использования. Во-вторых, тем, что в сознании отдельной личности и социума понятие «норма» (социальная норма) тесно связана с преобладающим большинством (поведением большинства). Так, социальную норму определяют как «общеизвестное правило, образец поведения или действия», благодаря которому «обеспечивается упорядоченность, регулярность взаимодействия индивидов и групп», а «масштаб действия определяется рамками признающей их группы или организации и способом институализации» [77, с.441]. По сути, восприятие индивидом или группой поведения своего окружения как «поведения большинства», может быть реальным или, благодаря СМИ и другим платформам распространения информации, иллюзорным. В свою очередь, большинство или иллюзия большинства могут порождать как подражателей и последователей, так и тех, кто в силу конформизма или других причин будет считать приемлемость поведения, проявляемого (а по сути навязываемого) большинством (или меньшинством). Это может повлечь некоторую «цепную реакцию» в обществе и исказить существующее представление о норме поведения, характерного для правового государства и гражданского общества. Здесь также естественно предположить, что абсолютное принятие обществом таких искаженных норм вряд ли возможно, но этого и не требуется, особенно в условиях авторитарного режима, а также существующих технологий и средств поддержания правопорядка, который не всегда может быть «правовым».

Независимо от масштабов социальной общности формирование идеалов и ценностей общества, сопряжение их с непосредственными целями группы лиц, всегда осуществлялось вполне определёнными субъектами (субъектами влияния, акторами), способами и средствами (инструментами). Основное соперничество между субъектами влияния происходит не только за ресурсы, но и за контроль над способами и инструментами влияния на общество. Это имеет естественное происхождение, поскольку возможность управления социальными явлениями и процессами с прогнозируемостью результатов, зависит от степени владения такими средствами и технологиями. Так, М. Фуко характеризовал дискурс «не просто то, через что являют себя миру битвы и системы подчинения, но и то, ради чего сражаются, то, чем сражаются, власть, которой стремятся завладеть» [78, с.52]. На протяжении предыдущих веков эти модели управления не претерпевали существенных изменений, а субъекты были практически неизменны. Сегодня, как указывает М. Наим, вследствие «революций множества, мобильности и ментальности» брошен вызов «традиционной модели власти». Действия власти посредством «четырёх каналов» (силы, свода норм и правил, рекламы (убеждения), вознаграждения) «обходятся все труднее и дороже» [79].

Указанные тенденции заставляют пересматривать существующие детерминанты преступного поведения, особенно их социальные составляющие. Сегодня организованные преступные сообщества вполне можно рассматривать как одних из субъектов влияния как на национальном (государственном), так и наднациональном (международном) уровнях. Понятие «организованная преступность», как и формы ее проявления, имеют разные определения исходя из сферы и контекста применения. В нашей работе под организованными преступными сообществами (субъектами организованной преступности, преступными сообществами) будут пониматься сообщества (группы), которые считаются преступными согласно определению Конвенции Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности. Согласно п. а ст.1 этого документа «организованная преступная

группа означает структурно оформленную группу в составе трех или более лиц, существующую в течение определенного периода времени и действующую согласованно с целью совершения одного или нескольких серьезных преступлений или преступлений, признанных таковыми в соответствии с настоящей Конвенцией, с тем чтобы получить, прямо или косвенно, финансовую или иную материальную выгоду» [80]. Специалистами и международными правительственными организациями указывается, что терроризм и транснациональная организованная преступность сегодня стали проявлять тенденции по сближению и «взаимообучению», что приводит их к сотрудничеству или трансформации друг в друга [81]. В связи с этим в таком смысле не делается их разграничение, а террористические группы или организации также относятся к преступным сообществам.

Состояние общественных процессов и влияние основных акторов являются предметом постоянного мониторинга и исследований. Так, основными объектами исследования уровня доверия являются бизнес, правительство, негосударственные (общественные) организации (далее – НГО) и медиа (далее – СМИ) [82]. Кроме того частым объектом исследования являются уровни религиозности и распределения предпочтений между религиями [83]. Учитывая то, что состав и палитра субъектов, способных повлиять на общественное мнение, постоянно расширяется, сегодня следует признать, что фактически происходит борьба за внимание между широким кругом игроков, часто не брезгующими любыми способами достижения желаемого. «Фейки» и недостоверная информация становятся привычным делом в информационной среде, и это понимается обществом. Согласно последним исследованиям, в том числе по этим причинам правительство и СМИ теряют свои позиции в доверии, в отличие от бизнеса и НГО [84]. К субъектам влияния также можно отнести аналитические центры, учреждения системы образования и науки, блогеров и других субъектов, способных доносить (или навязывать) определенную информацию, которая находит отклик у аудитории и меняет ее поведение. Субъекты организованной преступности также участвуют в таких процессах –

начиная от «раскручивания бренда устрашения» [85], заканчивая дискредитацией власти и должностных лиц, а также тех, кто препятствует их деятельности. Как указывают последние наблюдения Европола, субъекты транснациональной организованной преступности имеют в своей структуре легальные бизнес-структуры, а также широкий круг профессионалов, которые обслуживают и обеспечивают их деятельность [86]. Это дает им дополнительные возможности влияния на общественное мнение и процессы. Кроме того, как подтверждалось исследованиями, представители этой социальной системы «никогда не отгораживались от перемен, они просто ставили себе целью направить их в нужное русло» [85], а, следовательно, преступные сообщества имеют высокую степень адаптации и извлечения выгоды из любой ситуации. Вполне возможно предположить, что ими широко используются созданные или контролируемые НГО, СМИ, блогеры и иные медийные лица, которые умышленно, из подражания или наития транслируют противоправные ценности или «блатную» мораль в общество.

Поскольку нашей целью не является определение и анализ всех существующих субъектов влияния на общественные процессы, здесь мы ограничимся такими: правительство, которое олицетворяет государство, бизнес, религиозные организации, НГО, СМИ, система образования и преступные сообщества. Аналитические центры и иные информационно-коммуникационные платформы или субъекты влияния на общественное мнение нами учитываться не будут. В силу избирательности влияния, разнонаправленности и некоторой зависимости от текущего момента, ожиданий и настроений общества, убеждений представителей власти и других факторов, они сложны для анализа и обобщения. Тем не менее, даже при первом приближении можно обнаружить, что на них осуществляется воздействие с целью вовлечения их в формирование общественного мнения и социальных ценностей. Также возможно предположить, что такое воздействие и вовлечение будет только усиливаться со стороны существующих акторов.

Все субъекты влияния находятся во взаимовлиянии и взаимодействии, которое можно охарактеризовать несколькими понятиями: оппозиция, сотрудничество, соперничество и независимость. Оппозиция (противостояние, конфликт) – это состояние взаимодействия, при котором достижение результата одним исключает результативность для другого или других («игра с нулевой суммой»). Выигрыш предусматривает принудительную (насильственную) эксплуатацию проигравшего или его уничтожение. Сотрудничество – это взаимодействие, при котором совместная согласованная деятельность существенно увеличивает ценность результата для всех участников взаимодействия согласно их ожиданиям. Такое взаимодействие допускает неравную взаимную эксплуатацию, которая для участников является очевидной, добровольной и изменчивой. Соперничество (конкуренция) – взаимодействие, при котором достижение результата одним, уменьшает ценность результата для другого или других, но не исключает ее. Возможно ранжирование ценности результата для победителей. Эксплуатация носит преимущественно завуалированный характер. Независимость – это отсутствие взаимного влияния на результативность (ценность результатов) деятельности других участников отношений.

Каждый из этих акторов транслирует в общество (декларирует) определённые ценности, которые с учетом указанных выше критериев (иерархия, эксплуатация и экспансия) вполне возможно обобщить. Результаты этого обобщения указаны в Таблице 1 «Категории, транслируемые акторами», где под знаком «-» понимается отрицание, а под «+» утверждение соответствующей категории. Естественно будет некорректно делать выводы об абсолютности и всеобщности транслируемых акторами ценностей, поскольку, например, многообразие религий и религиозных течений, а также информация о них не позволяют делать категоричные умозаключения. Такая же ситуация и с иными субъектами влияния. Но, тем не менее, считаем, что обозначить некоторые наиболее часто встречаемые «идеальные» ценности вполне допустимо.

Таблица 1.

Категории, транслируемые акторами

Акторы	Транслируемые категории		
	Иерархия	Эксплуатация	Экспансия
Правительство (государство)	–	–	–
Система образования	–	–	–
Религиозные организации	+	–	–
Бизнес	+	–	+
НГО	–	–	–
СМИ	–	–	–
Преступные сообщества	+	+	+

Как видно из таблицы, наибольшая схожесть в декларированных ценностях проявляется между бизнесом и преступными сообществами, при этом может наблюдаться некоторое «родство» с религиозными организациями. Кроме выше обозначенного, эти субъекты проявляют схожесть и во внутреннем управлении. Так, Р.Акофф указывал: «Взаимоотношения между теми, кто управляет, и теми, кем управляют, – вопрос политики. Политика – это вопрос власти: кто кого контролирует». Он, используя две шкалы (целей и средств) с крайними точками демократия и автократия, утверждал, что к социальным системам «автократия целей – автократия средств» относятся «тюрьмы, военные организации, церкви и корпорации» [87, с.75-76]

Схожесть по своей сути преступных сообществ и бизнеса, а также стремление организованной преступности к накоплению и легализации накопленного посредством создания бизнес-структур не вызывает сомнения. Разница состоит фактически только в способах достижения желаемого. Преступность применяет насилие, которое легитимно только со стороны государства. «Обучаемость» и адаптация преступных сообществ дает основания

полагать, что дальнейшее развитие и рост преступных сообществ будут проходить по аналогии именно с бизнесом. Для бизнеса ключевым является рост, который достигается несколькими основными путями: «созданием альянсов, органическим развитием и приобретением (слиянием и поглощением)» [88, с.11-19]. Следовательно, преступные сообщества будут придерживаться таких же стратегий. Вполне возможно, что из-за агрессивности и высокого уровня конкуренции среды, в которой находятся преступные сообщества, при взаимодействии слияние и поглощение будут наиболее встречаемыми. Косвенными свидетельствами таких процессов могут быть всплески рейдерства, общественное давление на власть по отдельным (частным) поводам, вооруженные конфликты между отдельными группировками или «избирательная» борьба с преступностью правоохранительных и иных государственных органов и т.д. Нетрудно заметить, что конфликт, не только естественное состояние для преступных сообществ (как и соперничество), но и эффективный инструмент разобщения своих конкурентов на разном уровне. Поэтому создание конфликтных ситуаций, особенно в сфере международного сотрудничества, в т.ч. правоохранительных органов, является приоритетным направлением для преступных сообществ.

Здесь также следует отметить, что по мере роста и развития преступных сообществ им все больше и больше будет необходим положительный отклик общества, а также последователи и профессионалы, обеспечивающие их деятельность. В этом смысле нужно обратить внимание на то, что, по сути, интересы и потребности бизнеса, сопряженные с научными разработками в области поведения и психологии человека, сделали рывок для рекламы и технологий целевого влияния на потребителей. В данном контексте организованная преступность не будет исключением и следует ожидать волны навязывания именно противоправных ценностей и убеждений на определенные целевые аудитории. Это может происходить как посредством радикальных религий или идеологий, гипертрофированных патриотизма или национальных интересов, так и иными, более утонченными, способами информационного

воздействия. У организованной преступности, по сравнению с другими акторами есть конкурентное преимущество, связанное с постоянным пребыванием в подполье и необходимостью мимикрии. Опираясь на работы, посвященные истории и тенденциям организованной преступности, вполне обосновано можно предположить, что опыт в этих вопросах существенно обогатился как за счет сотрудничества со спецслужбами [85], так и притока профессионалов во время кризисных явлений, высвободивших массу высококвалифицированных специалистов [89]. Такие условия создают благоприятную почву для скрытого продвижения ценностей и культуры, удобной преступным сообществам. Хотя бизнес, как свободную, целенаправленную деятельность для получения прибыли и других социально полезных результатов, нельзя отождествлять с преступными сообществами и отношения их можно охарактеризовать скорее как конкуренцию или оппозицию, тем не менее, особенно для представителей крупного бизнеса сотрудничество с преступными сообществами может иметь смысл, хоть и в краткосрочной перспективе. Это может быть вызвано желанием преодолеть сопротивление или препятствие, создаваемые правительством или обществом по тем вопросам, которые представляют для них особенную материальную ценность, например, работа экологически вредного производства, нарушение условий труда, уклонение от налогообложения и т.д.

Для преступных сообществ государство это объект эксплуатации, а должностные лица – средство, посредством которого возможно достигать желаемого. Д. Дикки утверждает, что «мафия вовсе не является альтернативным правительством: она существует, проникая в государственные структуры и используя силу и слабость государства в собственных интересах» [85]. Общество в этом контексте для организованной преступности имеет такой же смысл. При этом субъектам организованной преступности не нужна власть, им нужна возможность прогнозируемого влияния на власть. В этом отношении они также близки к бизнесу, особенно крупному, которому сложно обойтись без государственной поддержки. Здесь, однако, следует разделить организованные преступные группы от террористических организаций. Для таких организаций

государство рассматривается как основной конкурент или оппозиционер. В этом контексте преступные сообщества могут вступать в оппозицию (конфликт) с захватившими власть террористическими организациями. Особенно явно это будет в тех случаях, когда режим власти можно охарактеризовать как авторитарный. Как показывает история (например, Италия в период Муссолини, СССР в довоенный и поствоенный период) в авторитарных государствах с сильной концентрацией власти организованная преступность существенно утрачивала свои позиции и поддержку в обществе.

Взаимодействие иных субъектов влияния с преступными сообществами может быть построено в любом формате. Однако следует заметить, что вероятность оппозиции будет присутствовать всегда, поскольку их ценности и цели могут быть схожими, но не общими, а способы их достижения существенно отличаются. С НГО и СМИ оппозиция более вероятна, поскольку их относят к «сторожевым псам общества». Сотрудничество или взаимная лояльность может иметь место при условии общей оппозиции к правительству (при аналогичности цели), или же их связанности между собой.

Относительно взаимодействия системы образования с преступными сообществами необходимо отметить два ключевых момента. Во-первых, сильная и имеющая влияние на молодое поколение система образования для организованной преступности крайне опасна и здесь может наблюдаться дискредитация науки, учебных заведений, методов образования и т.д. Во вторых, молодежь является целевой аудиторией, воздействие на которую имеет смысл в перспективе для большинства акторов. Поэтому может наблюдаться как создание молодежных организаций, которые, сотрудничая с учреждениями образования, будут принимать участие в воспитании, навязывая свои ценности, так и продвижение платформ для вовлечения несовершеннолетних в противоправную или антисоциальную деятельность. Декларируемые принципы и ценности таких организаций и платформ будут существенно отличаться от реально осуществляемых.

Таким образом, в силу существенного развития технологий, которое, фактически, опережает развитие и укрепление нравственных ценностей, а также роста числа субъектов, которые соперничают за внимание общества, у субъектов организованной преступности есть реальные возможности для влияния на общественные процессы разного уровня и перехват инициативы в этом вопросе. Независимо от технологий, полностью скрыть намерения и характерную модель поведения практически невозможно, поэтому своевременное распознавание ценностей субъектов влияния является первоочередной задачей институтов гражданского общества. Анализ активно включенного в общественные процессы субъекта с точки зрения ценностей (отношения к иерархии, экспансии и эксплуатации), целей и способов их достижения, которые проявляются в наиболее характерных моделях поведения, дает возможность определить отношение такого субъекта к основополагающим принципам сосуществования людей и обществ. Так, если государство через органы власти и должностных лиц, НГО или СМИ декларируют принятие иерархии, экспансии или эксплуатации, обосновывая это любым образом, то это может указывать о явном или скрытом влиянии на них преступных сообществ или же нахождение их ценностей в преступной парадигме.

Ценности определяют не только идеалы, принципы и меру для социальных отношений. Они определяют отношение общества к правомерному и неправомерному поведению, а это, в свою очередь, является положительным или отрицательным подкреплением для проявления того или иного поведения участниками отношений. Отсутствие осуждения или, тем более поощрение, нарушения прав, свобод и интересов конкретного человека или других участников общественных, независимо от их обоснования, может повлечь принятие правонарушения за норму.

Нивелировать негативное влияние преступных сообществ на общественное мнение и формируемые ими ценности возможно только при консолидации государственных и общественных институтов, как на национальном, так и международном уровнях. Полагаем, что деятельность

государства и институтов гражданского общества должна быть направлена преимущественно на создание альтернатив поведения для реализации возможностей участников взаимоотношений, в том числе тех, кто в силу разных причин стал на путь правонарушений. Акцент только на подавлении или запретах, особенно в некорректной форме может вызывать протест в обществе и подпитывать влияние преступных сообществ, основная деятельность которых построена именно на противопоставлении. Следует также учитывать то, что преступные сообщества как социальные системы удовлетворяют интересы своих членов только на «примитивном» уровне – до тех пор, пока эта система служит для них средством достижения своих личных целей. По мере развития личности, ее взросления, появления новых приоритетов (семьи, общественных связей и т.д) происходит «расхождение» целей. Конфликт между отдельными членами и системой будет возрастать, поскольку такие системы не допускают демократии в выборе целей и средств их достижения, определяемых ее руководителями (правлящей верхушкой или хунтой).

3.2 Некоторые меры профилактики дорожно-транспортных преступлений по Жамбылской области

В начале XXI века проблема обеспечения безопасности дорожного движения приобрела особую актуальность для Республики Казахстан. Особая важность решения этой проблемы обусловлена тем, что интенсивная коммерциализация автомобильного транспорта и дорожного хозяйства в Казахстане сокращает систему ежедневного контроля за физическим состоянием водителей, снимает административную ответственность за системную ответственность.

Автомобильный транспорт играет ключевую роль в развитии транспортной системы страны. Сейчас автомобильный транспорт развиваясь в условиях, когда наметилась тенденция к оживлению и восстановлению реального сектора экономики, он способствует нормализации положения в финансовой и кредитной сфере и в настоящее время значительно увеличился спрос на услуги автомобильного транспорта, в связи с чем начаты важные структурные преобразования, активно идет процесс совершенствования организационно-правовых, финансово-экономических механизмов, регулирующих транспортную деятельность. Вместе с тем, в системе обеспечения безопасности дорожного движения и эксплуатации транспортных средств имеется целый ряд серьезных проблем социально-экономического, административно-правового, уголовно-правового характера, которые диктуют необходимость принятия государственных мер с целью снижения негативных последствий автомобилизации на развитие государства и общества.

С начала автомобилизации Казахстана проблема объективной квалификации преступлений связанных с транспортными средствами является особенно актуальной. Далеко не секрет, что в преступлениях, в которых нарушаются правила дорожного движения и правила эксплуатации транспортных средств ежегодно получают ранения разной степени тяжести погибает огромное количество человек.

Ученые-юристы уже более полувека направляют свои усилия на выявление подлинных причин дорожно-транспортных и других преступлений связанных с техническими устройствами различного назначения.

Транспортным преступлением является: «Нарушение лицом, управляющим автомобилем, трамваем либо другим механическим транспортным средством, правил дорожного движения или эксплуатации транспортных средств, повлекшее по неосторожности причинение тяжкого вреда здоровью человека...» [90].

Состав большинства данных преступлений материальный, преступление окончено с момента наступления общественно опасных последствий в виде причинения тяжкого вреда здоровью человека или смерти.

В зависимости от общественной опасности совершённого деяния, преступления, предусмотренные данной статьёй, могут быть преступлениями средней тяжести, тяжкими преступлениями.

Преступление может быть совершено действием, к примеру, водитель не удостоверившись в том, что проезжая часть в месте пешеходного перехода свободна от пешеходов выехал на неё и, своими действиями, причинил пешеходу (либо нескольким) тяжкий вред здоровью или смерть.

В юридической науке в качестве объекта преступления выступает безопасность дорожного движения и эксплуатации транспортных средств. Под безопасностью дорожного движения понимается состояние процесса, отражающее степень защищенности его участников от дорожно-транспортных происшествий и их последствий. А под эксплуатацией транспортных средств деятельность, которая направлена на обеспечение надлежащего технического состояния, технической исправности транспортного средства, как совокупность условий по обеспечению транспортной безопасности.

Предметом данных преступлений признаётся автомобиль, троллейбус, трамвай или другое механическое транспортное средство. Под «Механическим транспортным средством» понимается любое транспортное средство кроме мопеда, приводимое в движение двигателем. нарушение правил дорожного

движения на двух- трёхколёсном транспортном средстве, приводимом в движение двигателем с рабочим объёмом не более 50 кубических сантиметров и имеющим максимальную скорость на более 50 километров в час, не подпадают под действие данной статьи Уголовного кодекса Республики Казахстан.

Лицо, управляющее транспортным средством может нести ответственность по УК РК только если наступившие общественно-опасные последствия наступили в следствии нарушения им правил дорожного движения или эксплуатации транспортного средства, повлекшее по неосторожности причинение тяжкого или средней тяжести вреда здоровью человека.

Под дорожным движением понимается совокупность общественных отношений, возникающих в процессе перемещения людей и грузов с помощью транспортных средств или без таковых в пределах дорог. Это сложная социально-техническая система, включающая пешеходов, пассажиров и различные транспортные средства, движение подчиняется определённым принципам, нарушение которых влияет на квалификацию данных преступлений:

1. приоритет жизни и здоровья граждан, участвующих в дорожном движении;
2. приоритет ответственности государства за обеспечение безопасности дорожного движения над ответственностью граждан участвующих в нём;
3. соблюдение интересов граждан при обеспечении дорожного движения.

Нарушение правил эксплуатации транспортных средств заключается в не обеспечении надлежащего технического состояния, технической исправности транспортного средства, нарушении правил перевозки пассажиров или груза. Перечень неисправностей и условий, при которых запрещается эксплуатировать транспортные средства, находится в приложении к правилам дорожного движения.

Транспортные преступления могут выражаться в виде:

1. Столкновение - происшествие, при котором движущиеся транспортные средства столкнулись между собой или с подвижным составом железных дорог.

К этому виду относятся столкновения с внезапно остановившимся транспортным средством (перед светофором, при заторе движения или из-за технической неисправности) и столкновения подвижного состава железных дорог с остановившимся (оставленным) на путях транспортным средством.

2. Опрокидывание - происшествие, при котором движущееся транспортное средство опрокинулось.

3. Наезд на стоящее транспортное средство - происшествие, при котором движущееся транспортное средство наехало на стоящее транспортное средство, а также прицеп или полуприцеп.

4. Наезд на препятствие - происшествие, при котором транспортное средство наехало или ударилось о неподвижный предмет (опора моста, столб, дерево, ограждение и т.д.).

5. Наезд на пешехода - происшествие, при котором транспортное средство наехало на человека или он сам натолкнулся на движущееся транспортное средство. К этому виду относятся также происшествия, при которых пешеходы пострадали от перевозимого транспортным средством груза или предмета (доски, контейнеры, трос и т.п.).

6. Наезд на велосипедиста - происшествие, при котором транспортное средство наехало на велосипедиста или он сам натолкнулся на движущееся транспортное средство.

7. Наезд на гужевой транспорт - происшествие, при котором транспортное средство наехало на упряжных животных, а также на повозки, транспортируемые этими животными, либо упряжные животные или повозки, транспортируемые этими животными, ударились о движущееся транспортное средство. К этому виду также относится наезд на животное.

8. Падение пассажира - происшествие, при котором произошло падение пассажира с движущегося транспортного средства или в салоне (кузове) движущегося транспортного средства в результате резкого изменения скорости или траектории движения и др., если оно не может быть отнесено к другому виду ДТП.

9. Иной вид ДТП - происшествия, не относящиеся к указанным выше видам. Сюда относятся падение перевозимого груза или отброшенного колесом транспортного средства предмета на человека, животное или другое транспортное средство, наезд на лиц, не являющихся участниками дорожного движения, наезд на внезапно появившееся препятствие (упавший груз, отделившееся колесо и пр.) и др. [91]

Согласно статистическим данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан за 8 месяцев 2021 года в стране зарегистрировано 8 307 аварий на дорогах, в которых пострадало 12 205 человек.

Рост дорожных транспортных происшествий (ДТП) составил 10,2%, количество пострадавших возросло на 11,2% по сравнению с аналогичным периодом предыдущего года.

В результате ДТП различного вида телесные повреждения получили 10 947 (рост на 10,5%) и погибло 1 258 человек (рост на 17,7%).

Особого внимания заслуживает рост пострадавших на дорогах несовершеннолетних лиц, их количество увеличилось с 1808 до 2298 и составляет 18,8% от общего количества пострадавших.

По месту совершения большая часть 72,6% или 6030 дорожных аварий произошли в населенных пунктах, 1512 зарегистрированы на трассах международного, республиканского значения, 765 на дорогах областного, районного значения.

Зачастую ДТП происходят в результате столкновения транспортных средств – 3420 факта, а также из-за наезда на пешеходов - 2897.

Результаты изучения показывают, что в 87% случаев виновными в аварии признаны водители (7256 фактов), из которых 322 находились в состоянии алкогольного или наркотического опьянения.

Наиболее трагичным является попутное или боковое столкновение автотранспортных средств (40,5% от общего числа погибших). На втором месте

– наезд на пешеходов (26,9% от общего числа погибших). Из-за превышения установленной скорости совершено 1990 ДТП, в которых погибло 405 лиц[92].

А в результате исследования всех материалов предоставленных МПС, УАП ДП Жамбылской области и КазАвтоЖол[93], можно заключить следующее:

Причинами дорожно-транспортных происшествий во многом являются:

- Не соблюдение скоростного режима участниками ДТП;
- Потенциально аварино-опасные участки на дорогах области;
- Не опытность автолюбителей (менее 7 лет водительского стажа);
- Отсутствие должного контроля деятельности легальных такси, не легальных такси, интернет такси;

Причинами высокой смертности участников ДТП, возможно является не своевременное оказание экстренной медицинской помощи в связи с удаленностью медицинских учреждений от места ДТП.

В связи с выше изложенным предлагаем следующие профилактические меры по предупреждению дорожно-транспортных происшествий:

- Во-первых, увелечение дорожных патрулей в потенциально опасных участках дорог выявленных МПС, УАП ДП Жамбылской области и КазАвтоЖол, в целях обеспечения безопасности дорожного движения и регулирования скоростного режима;

- Во-вторых, установка скоростометров (стационарных радаров и треног) в потенциально опасных участках дорог выявленных МПС, УАП ДП Жамбылской области и КазАвтоЖол;

- В третьих, пересмотреть все дорожные знаки и освещение в потенциально опасных участках дорог выявленных МПС, УАП ДП Жамбылской области и КазАвтоЖол (по необходимости устанавливать предупреждающие знаки как, крутой поворот, подъем, спуск, обгон запрещен, животные и т.д.);

- В четвертых, в потенциально опасных участках дорог города Тараз рассмотреть возможность установления камер видеофиксации типа «Сергек»;

- В пятых, необходимо пересмотреть инициативу о введении термина и статьи «агрессивное вождение транспортного средства» в КоАП РК, так как

частое перестроение из одного ряда в другой, резкие маневры с ускорением и таким же внезапным торможением и приближение на опасное расстояние к другим автомобилям - такой стиль езды нередко представляет угрозу для окружающих;

- В шестых, на регулярной основе, раз в квартал необходимо проводить рейды по выявлению нарушений нормативных-актов регулирующих деятельность пассажиро-перевозок (рейды в автовокзалах области и в местах скопления частных извозчиков);

- В седьмых, раз в шесть месяцев проводить профилактическую беседу с водителями таксопарков, общественного транспорта и водителями компании по грузоперевозкам области;

- В восьмых, рассмотреть возможность установления стационарного поста ДПС в потенциально опасных участках дорог Кордайского района, где вместе с экипажем дорожной полиции будет и экипаж скорой (экстренной) медицинской помощи.

3.3 Тероризм як транснаціональна проблема

Тероризм представляє собою одне з самих небезпечних та складних явищ сучасності, що має найбільш загрозливі масштаби. З середини 90-х сталося чимало знакових подій. Це і вибух в Оклахома-Сіті, і підриг посольств у Кенії і Танзанії, здійснений бойовиками Усами бен Ладена, вибухи у житлових будинках у Росії, Франції, вбивства людей терористами з ІРА у Великій Британії, знищення посадових осіб в Іспанії організацією ЕТА, численні замаху на глав держав Вати-кану, Грузії, Шрі-Ланки, США, Філіппін. Терористичні акти в Нью-Йорку і Вашингтоні у вересні 2001 р. сколихнули світову спільноту і вплинули на міжнародну політику держав. Як наслідок – нова політична обстановка у світі, зміна геополітичних орієнтацій провідних держав і міжнародних організацій на посилення масштабних профілактичних заходів попередження терористичних загроз.

Поняття терор уособлює акції масового фізичного, психологічного, ідеологічного насильства, здійснюваного суспільно-політичними структурами, що володіють необмеженою владою в полі діяльності соціального контингенту. Терор став ефективною зброєю залякування і знищення у вічному протистоянні різних світів. Терор як засіб досягнення певних політичних цілей ввійшов у новітню історію з середини ХІХ ст., а відтак усе більше набрав поширення і застосування, перетворюючись на тероризм як відверто жорстку, цілеспрямовану форму насильства у боротьбі проти політичних опонентів, переважно державних органів влади, за реалізацію програмних чи локальних, партійних, групових, у тому числі конфесійних інтересів.

Звичайно, терор пов'язують з діяльністю державної влади в певні періоди існування держави, проте це не означає, що крім державної влади ніякі інші сили не спроможні вдаватись повсюдно до терору, наводячи страх і жах не тільки на політичних противників, а практично всіх і кожного. Отже, *терор може бути державний і недержавний.*

Державний терор поєднують з особливо репресивною жорстокою діяльністю державної влади у ставленні до політичних противників усередині країни і за її межами. Державний терор поділяють на внутрішній і зовнішній. Зовнішній терор асоціюється з агресивною або колоніальною політикою держави, спрямованою на загарбання чужих територій, пограбування національних багатств поневолених народів, нехтування елементарних прав людини. Так, зовнішнім терором є монголо-татарське іго на Русі, поневолення Індії Великобританією, загарбання Францією, Англією, Італією, Німеччиною, Бельгією та іншими країнами територій в Азії, Африці, в Латинській Америці; дії фашистської Німеччини на окупованих територіях, діяльність властей та ін. Історія кожної колонії - це історія збройного терору і насилля колонізаторів.

Внутрішній державний терор в залежності від специфіки його прояву можна поділити на судовий і позасудовий. Судовий терор проявляється переважно в кримінальному переслідуванні політичних противників і масштабах застосування смертної кари. В Росії судовий терор особливо яскраво проявився у внутрішній політиці Івана Грозного в період оприччини. Позасудовий державний терор воєнного періоду особливо властивий внутрішній політиці фашистських диктатур. Так, в перші дні приходу нацистів до влади Німеччину охопила хвиля терору, що мала подвійну форму: жорстоких і кривавих розправ в період заворушень, вуличних сутичок, і потай завдаючих ударів у вигляді багатьох незаконних таємних арештів. Ліквідації противників без суду і слідства і з застосуванням тортур тощо. Внутрішній державний терор може здійснюватись і без застосування військової сили в мирних умовах існування держави. Така ситуація склалася в СРСР в період тотального посилення репресій.

Відмінними рисами терору виступають:

по-перше, масовість насильства, що означає необмежено велику кількість осіб, які попадають під насильство, а також можливості поширення його впливу на ще більш невиразно велику групу людей;

по-друге, "системність актів насильства", тобто ці акти повинні бути не одиночними, а складати визначену сукупність дій, кінцевою метою здійснення яких є створення обстановки пригніченості, страху, дестабілізації суспільства;

по-третє, суб'єктами терору можуть виступати держава і недержавні організації;

по-четверте, терор цілеспрямований, але в більшості випадків індиферентний щодо жертв.

У тлумачному словнику сучасної української мови дається таке трактування тероризму, терору: найгостріша форма боротьби проти політичних і класових супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення. Надмірна жорстокість стосовно кого-небудь, залякування, тероризм. Здійснювання, застосування терору, діяльність і тактика терористів. [94]

Поняття тероризм і терор конкретизуються і відокремлюються. Поняттям **тероризм** стали визначати практично політичні вбивства опозиційні організації і їх тактику, а поняття **терор** закріпилося за репресивними діями держави. [95]

Отже, тероризм – багатооб'єктний злочин. Тероризм посягає на суспільну безпеку, нормальне функціонування органів влади, інших органів управління, підприємств і організацій, а також життя, здоров'я громадян, права власників майна та ін. **Тероризм**, тобто здійснення або загроза здійснення загально небезпечних дій, спрямованих на залякування населення або соціальних груп з метою примусу держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи, або соціальної спільності для прийняття якогось рішення та ін. [96]

Істотна ознака тероризму, по-перше, насильство. З погляду з'ясування особливостей насильства при здійсненні терористичних діянь важливо відзначити два моменти: явний і латентний елементи насильства. Явний елемент насильства пов'язаний зі здійсненням безпосередніх терористичних актів, у результаті яких гинуть люди, руйнуються будинки, вибухають літаки, йдуть під укіс потяги та інше.

У сучасних умовах різко розширюються об'єкти терористичних замахів і самі форми замахів. В арсенал тероризму входять акції безадресного терору, викрадення літаків і пограбування банків, узяття заручників і підпалювання промислових підприємств та офісів, нальоти на казарми, поліцейські ділянки і склади, вибухи у видавництвах і приміщеннях політичних партій, масові вуличні бешкетування і напади через кут, диверсії й ін. Але основою всієї терористичної діяльності продовжує залишатися захват на життя людей.

Тероризм постійно еволюціонує, набуває нових форм та методів. На сьогодні – це потужні структури з відповідним оснащенням і фінансово-економічними можливостями. Особливість сучасного тероризму виявляється в тому, що йому характерний дуже частий розрив між безпосередньою жертвою насильства і групою, що виступає об'єктом впливу, метою насильства, причому ступінь жорстокості не зменшується, а мабуть, ще більше росте.

Мотиви і спрямованість дуже важливі при аналізі терористичних дій. Звідси, ще одна відмінна риса тероризму в тому, що в ньому сполучаються "високий рівень політичної мотивації з низьким рівнем участі мас". Латентний елемент насильства пов'язаний з тим, що терористичний акт запускає механізм примусу людей робити так, як того вимагають терористи, впливати на державні структури з метою реалізації на практиці тих вимог, що висувають терористи, створює в суспільстві атмосферу страху і безвихідності.

Сучасний тероризм все частіше використовує методи залякування, усунення політичних опонентів, тиск на органи політичної влади та управління, використовує насилля для задоволення окремих соціальних, регіональних, економічно вигідних їм інтересів.

Здійсненням замаху зміст терористичних актів не вичерпується, і завершенням бойової операції не закінчується. Їх головне призначення не просте в здійсненні масових убивств, усуненні окремих осіб, нанесенні матеріальних втрат та ін., відтоді в досягненні соціального резонансу, у ляканні народів і урядів. Якщо в історичному минулому властива тероризму функція залякування нерідко перебувала в тіні, то відтоді як тероризм знайшов організований,

ідеологічно обґрунтований і систематичний характер, ця функція дедалі чіткіше висувається на передній план. *Превентивне лякання за допомогою терористичних актів поширюється на всіх людей: робітників і банкірів, клерків в офісі і чиновника в міністерському кріслі. Абсолютно всі повинні відчувати свою незахищеність перед перманентним злом, хиткість сучасного буття. За допомогою терористичних дій у суспільстві нагнітається істерія страху, безвихідності, недовіри до окремих соціальних груп, а іноді, й народів, що виявляється в зростанні агресивності.*

Розгляд суттєвих ознак тероризму дозволяє сформулювати визначення тероризму в широкому і вузькому змісті. *Тероризм у широкому змісті - це соціальне явище, засноване на використанні або погрозі використання насильства у вигляді терористичного акту з метою нагнітання атмосфери страху і безвихідності в суспільстві заради досягнення мети суб'єктів терористичної діяльності.* Такий підхід дозволяє визначити основні різновиди тероризму: економічний, духовний і політичний. Політичний тероризм - це соціально-політичне явище, засноване на використанні або погрозі використання політичного насильства у вигляді терористичного акту з метою створення атмосфери страху і безвихідності в суспільстві в ім'я досягнення політичної мети. [97]

Вперше поняття «тероризм» було використано як офіційний термін в документах 1930 р. на засіданні V Комітета III Брюсельської конференції по уніфікації кримінального законодавства. В сучасних умовах в політичній, юридичній, соціологічній літературі дається біля 200 визначень. В міжнародному праві досі не існує єдиного визначення тероризма.

Термін "тероризм" походить від лат. terror (страх, жах). Як соціально-політичне та суспільно небезпечне явище тероризм має багатовікову історію. Його основна суть - наведення страху і жаху на владу і населення шляхом вчинення жорстокого насильства і погроз насильством з метою залякування, залякування і придушення політичних супротивників і конкурентів, нав'язування їм своєї лінії поведінки - залишається практично незмінним. Оксфордський

толковий словник виділяє такі значення тероризму: сильний страх; людина або річ, які є причиною сильного страху. Террологі (фахівці з вивчення тероризму) як правило, виділяють дві основні ознаки власне терористичних дій: 1) насильство і його необхідне слідство; 2) залякування. Використання крайнього насильства і погрози його застосування для досягнення публічних (політичних) цілей є найбільш поширеним визначенням тероризму у світовій та вітчизняній літературі. У Доповіді Держдепартаменту США за 1999 рік тероризм розуміється як навмисне, мотивоване політичними міркуваннями насильство, скоєне проти невійськових цілей субнаціональними групами або таємними агентами і зазвичай ставить собі за мету вплинути на ту чи іншу групу населення. [98]

Тероризм в широкому розумінні багатолікий. Він *вбирає в себе самі різні форми терористичної активності - від політичної, ідеологічної, сепаратистської, релігійної і навіть так званої партизанської боротьби до разових кривавих кримінальних акцій; від справедливої вимушеної боротьби від гноблення за своє виживання до звірячого знищення ні в чому не винних людей в вузькокорисливе і політичних інтересах.* [99] У число терористичних можна включити не тільки злочини, прямо названі в законі терористичними, а й такі, як викрадення людини, захоплення заручника і деякі інші злочини, які вчиняються для наведення страху.

Тероризм являє собою підвищену небезпеку тому, що він:

- часто спричиняє за собою масові людські жертви, завдає багатьом людям непоправні тілесні каліцтва та психічні травми, призводить до руйнування матеріальних і духовних цінностей (у тому числі культових), які іноді буває важко, а часом і неможливо відтворити. Терористами часто знищуються люди, що не мають до їх конфліктів і проблем жодного стосунку;

- здатний зрощуватися, а в ряді випадків і зрощується з організованою злочинністю, в першу чергу у зв'язку з незаконним обігом наркотиків і зброї;

- може використовувати ядерну і інша зброя масового ураження для досягнення своїх цілей;

- таїть у собі загрозу провокування серйозних військових конфліктів і навіть війн, не кажучи вже про національні та релігійних конфліктах;

- тягне за собою не поліпшення, а погіршення суспільно-політичної та економічної ситуації в даній країні або регіоні світу, зниження рівня життя населення.

У сучасній вітчизняній юридичній літературі *під тероризмом прийнято розуміти використання насильства чи загрози його застосування щодо окремих осіб, групи осіб або різних об'єктів з метою досягнення політичних, економічних, ідеологічних та інших вигідних терористам результатів.*

Кримінальний кодекс України (ст. 258) дає поняття діяння, яке містить ознаки терористичного акту як застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу або інших дій, які спричинили за собою небезпеку для життя і здоров'я людини або заподіяння значної матеріальної шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо ці діяння були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародних ускладнень або з метою тиску на прийняття рішень чи вчинення або невчинення певних дій органами державної влади або органами місцевого самоврядування, посадовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених діянь в цих же цілях. [100] Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 р визначив поняття тероризму як «суспільно небезпечна діяльність, яка полягає в усвідомленому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення або органів влади або вчинення інших посягань на життя і здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» (ч. 1 ст. 1). [101]

Міжнародний тероризм відповідно до вказаного Закону - *це здійснювані в світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, в тому числі за підтримки державних органів окремих держав,*

з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей або загрозою їх життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою руйнувань важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосування м або загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної або іншої зброї масового знищення. [102]

В сучасній юридичній літературі виділяють наступні **відмінні ознаки тероризму**:

1. Породжую високу суспільну небезпеку, що виникає в результаті скоєння загально небезпечних дій або загроз таких дій

2. Публічний характер його вчинення. Тероризм без інформування громадськості, без широкого розголосу, без відкритого пред'явлення вимог не існує.

3. Тероризм вбудований в насильницьку злочинність. Причому він належить до тих видів злочинного насильства, жертвою якого може бути кожен, навіть той, хто не має ні найменшого відношення до конфлікту, котрий породив терористичний акт.

4. При його вчиненні загально небезпечне насилля споюється до одних осіб чи майна, а психологічний вплив, з метою спонукати до певної поведінки, на інших осіб

5. Навмисне створення обстановки страху, подавленності, напруженості, причому це створюється не на індивідуальному чи груповому рівні, на соціальному і представляє собою соціально-психологічний фактор, що склався об'єктивно. Причому страх з'являється в результаті отриманого суспільного резонансу діяння і створюється винними для досягнення інших цілей та слугує своєрідним об'єктивним важелем цілеспрямованого впливу для досягнення певної мети.

6. Суб'єктом тероризму є держава, її вищі і місцеві органи, його військові частини та каральні установи, суди та правоохоронні органи, партії (руху) і їх бойові ланки, партизанські формування, окремі групи, в тому числі секретні,

створювані власними силами або державою, таємні суспільства, нарешті, окремі особи.

Сучасний тероризм характеризується різко зрослою технічною осначеністю, високим рівнем організації, наявністю значних фінансових коштів. Його головна відмітна риса - це розмивання меж між міжнародним і внутрішнім тероризмом. Розширюються зв'язки терористичних організацій з наркобізнесом і незаконною торгівлею зброєю. Помітна динаміка зростання терористичних груп у сучасному світі.

Отже, під тероризмом слід розуміти злочинні діяння, що складаються в застосуванні насильства або в погрозі застосування насильства по відношенню до окремих осіб або групи осіб, що супроводжуються залякуванням населення і навмисним створенням обстановки страху, пригніченості, напруженості з метою здійснення впливу на прийняття рішень, вигідних для терористів, і відрізняються підвищеною суспільною небезпекою і публічним характером здійснення. При цьому, цілі терористів можуть бути різними: релігійними, політичними, економічними і т.д. Справжні дії вважаються терористичним злочином незалежно від того, хто їх скоїв, якими міркуваннями вони виправдовуються - політичного, філософського, ідеологічного, расового, етнічного, релігійного або іншого характеру. [103]

Залежно від того, хто є суб'єктом тероризму, які цілі за допомогою тероризму переслідуються, в чому полягає його сенс, можна розрізнити наступні **види тероризму:**

1. *Політичний* - пов'язаний з боротьбою за владу і відповідно спрямований на залякування, а в ряді випадків і на усунення політичних супротивників і їх прихильників.

2. *Державний* - визначається потребою в залякуванні власного населення, його повного придушення і поневолення і разом з тим знищення тих, хто бореться з тиранічним державою або може бути запідозрений навіть у неприязні до нього. У ХХ ст. державний тероризм панував в СРСР, Німеччини, Італії, Китаї, Камбоджі.

3. *Релігійний* - здійснюється заради того, щоб затвердити, змусити визнати свою релігію, свою церкву, забезпечити їй державну підтримку і одночасно послабити іншу конфесію, нанести їй можливо більш відчутна втрата. Зараз релігійний тероризм має місце в Пакистані, Індії, в Росії на території Північного Кавказу.

4. *Корисливий* - передбачає, що страх повинен охоплювати тих, хто перешкоджає отриманню матеріальних благ, комерційних суперників і тих, хто зобов'язаний платити данину злочинцям, або тих, кого примушують прийняти свідомо не вигідні умови. Війна наркомафії з владою в Колумбії в 1994-1995 рр. є типовим прикладом корисливого тероризму.

5. *«Кримінальний»* - тісно примикає до корисливого і багато в чому зливається з ним. Його змістом є знищення суперників і усунення їх прихильників при конфліктах між організованими групами злочинців. Як показує практика, такого роду терористичні акти зустрічаються досить часто і їхні жертви численні.

6. *Військовий* - має місце під час війни і спрямований не тільки на економічне і військове ослаблення противника, знищення його промислової та військової могутності, а й на приведення його у заціпеніння, наведення жаху на населення, деморалізацію. Такий був сенс англо-американських бомбардувань фашистської Німеччини, атомних бомбардувань Хіросіми і Нагасакі. Військовим тероризмом можна назвати дії німецького вермахту в окупованих країнах, знищення там населення, розстріл заручників, руйнування і викрадення матеріальних і духовних цінностей і т.д.

7. *Націоналістичний* - переслідує мету шляхом залякування витіснити іншу націю, захопити її майно і землю, іноді - позбутися її влади, відстояти свою національну гідність і національне надбання. Цей вид тероризму часто приймає форму сепаратизму (Чечня в Росії, Країна басків в Іспанії, Північна Ірландія у Великобританії). Терористичний сепаратизм не має нічого спільного з патріотизмом, бо це є саме націоналізм - глухий, фанатичний, істеричний, який не бере ніяких доказів. [104]

8. *"Ідеалістичний"* - може бути виділена у зв'язку з тим, що причиною скоєння терористичних актів є перебудову світу, перемога "щасливого майбутнього" і "справедливості" тощо, але за допомогою залякування, знищення тих, хто думає інакше, а тим більше перешкоджає. Ідеалістичні терористи не менше страшні, ніж будь-які інші, вони не зупиняються перед жертвами, тим більше що серед них багато фанатиків.

9. *Партизанський* тероризм здійснюється проти окупантів або проти тих, кого вважають окупантами. У роки Великої Вітчизняної війни партизанський тероризм був поширений дуже широко. Наприкінці ХХ - початку ХХІ ст. в Чечні було розгорнуто партизанський рух проти російських збройних сил.

Деякі види тероризму можуть переплітатися між собою, наприклад релігійний з націоналістичним в сепаратистських цілях. Саме етнорелігійний тероризм набув найбільшого поширення в сучасному світі.

Окремим видом тероризму є *міжнародний*, що поширився після Другої світової війни, між ідеологічно протилежними країнами (соціалістичними і капіталістичними), між слаборозвиненими і багатими державами, а також розвиненими країнами і країнами, що розвиваються з метою військово-політичної експансії та розширення зони впливу.

Деякі вчені виділяють також: *інформаційний тероризм* – прямий вплив на психіку та свідомість людей з метою формування необхідних думок, переконань, уявлень, що певним чином спрямовують поведінку людей; *економічний* - різноманітні дискримінаційні економічні дії, що мають за мету здійснення впливу на економічних конкурентів, соціальні групи та верстви населення, а також на держави та їх лідерів з ціллю досягнення конкретних економічно вигідних для терористів рішень; *соціальний, ядерний, технологічний, екологічний* тощо. [105]

Формою державного тероризму є різна підтримка: фінансування, надання зброї, баз для навчання терористів, укриття їх від можливого покарання і т.д. деякими країнами з військовими диктаторськими режимами (наприклад, Лівією, Афганістаном під час правління талібів) терористичних організацій у власних

політичних інтересах. Цей вид державного тероризму також отримав міжнародне засудження. Проти таких країн (Лівія, Ірак та ін.) Застосовуються жорсткі міжнародні політичні, економічні та інші санкції. [106]

Міжнародний тероризм може бути здійснений як терористичними державами (державами, що підтримують тероризм), так і міжнародними терористичними організаціями типу Аль-Каїди Бен-Ладена. Можна назвати такі міжнародні терористичні організації, як "Хамас" (Палестина, Ізраїль), "Хезболла" (Ліван), "Брати мусульмани" (Єгипет, Сирія, Саудівська Аравія).

Якщо зовнішній державний тероризм (у своєму ізольованому вигляді) більш-менш контролюємо, злочинна активність міжнародних терористичних організацій в умовах глобалізації, що розширюється свободи пересування, інтенсивних міграційних та комунікаційних процесів є важко відслідковується. Більше того, різні міжнародні терористичні організації, розташовані на території багатьох держав, мають тенденцію до політичного, організаційного, матеріального та фінансового взаємодії, що робить їх ще більш небезпечними. Особливу небезпеку міжнародний тероризм представляє не стільки для окремих країн, скільки для міжнародного правопорядку і міжнародних відносин в цілому.

Міжнародні та внутрішні терористичні акти по середовищу, технології та форму вчинення можуть бути наземними, повітряними, морськими, технологічними, інформаційними, ядерними, біологічними, хімічними, генетичними і т.д. Особливо поширеним є наземний, повітряний, хімічний і біологічний тероризм. Найбільшу небезпеку може представляти ядерний тероризм, посягання на об'єкти застосування атомної енергії, використання ядерних матеріалів, радіоактивних речовин, джерел радіоактивного зараження.

Доречно виділити *сучасні тенденції розвитку тероризму*:

- за рівнем організованості тероризм розвивається в напрямку від терористів-одинаків до створення терористичних груп, великих організацій, політичних терористичних формувань лівого, ультраправого, націоналістичного і релігійного спрямування, до транснаціональних терористичних об'єднань типу «Аль-Каїда».

- щодо матеріально-технічного і фінансового забезпечення розвиток йде в напрямку від застосування кинджала, пістолета до вибухів і використання засобів масового ураження (хімічних, біологічних, ядерних) за підтримки світових центрів фінансування терористичних акцій.
- за національним і транснаціональним масштабами терористичної діяльності тероризм «рухається» від одиничного місця злочину - місця скоєння терористичного акту - до охоплення цілих міст, країн, регіонів організованою і систематичною терористичною діяльністю.
- темпи приросту людських жертв в середньому на порядок випереджають темпи приросту самих терористичних актів. Тенденція така: від вбивств окремих ненависних терористам осіб і в чимось, на їхню думку, винних перед ними, до знищення тисяч і десятків тисяч ні в чому не винних людей.
- за характером і обсягом цілей: від вбивства окремих осіб до повалення легітимної влади, руйнування держав і фактичного знищення цілих народів.
- Соціальна база терористів, на превеликий жаль, постійно зростає і розширюється. До терористам примикають не тільки окремі організації, політичні, націоналістичні і релігійні об'єднання, а й цілі (нерідко ошукані) народи або його значні верстви. Всі ці тенденції свідчать про те, що тероризм стає фактором глобального значення, з яким доводиться рахуватися будь-якому уряду в своїй внутрішній і зовнішній політиці і світовій спільноті в цілому.

На думку експертів ООН, тероризм у всіх його формах і проявах являє собою одну з найсерйозніших загроз миру і безпеки, оскільки будь-які акти тероризму є злочинами, незалежно від їх мотивації; існує серйозна і зростаюча загроза доступу терористів до ядерних, хімічних, біологічних та інших потенційно смертоносних матеріалами і їх використання ними. У всі більш

глобалізованому світі терористам стає легше використовувати новітню технологію, комунікації та ресурси в своїх злочинних цілях.

Тероризм прийнято розглядати і як окремий злочин, і як різноманітні форми злочинної діяльності, і як соціально-правове явище в якості терористичної доктрини, терористичних організацій, як інструмент, метод подолання протиріч, вирішення конфліктів тощо. На думку вчених на розповсюдження злочинів терористичного характеру впливають ті ж криміногенні фактори, що детермінують загально кримінальну злочинність. А саме: бідність, загострення соціальної нерівності, безробіття, наявність етноконфесійної напруженості, негативні наслідки міграції, послаблення сімейних та соціальних зв'язків тощо. Нерідко причиною тероризму виступає міцне прагнення національної чи етнічної групи до збереження своєї самоідентичності.

Причини тероризму слід розрізняти залежно від того, до якого виду належать дані злочинні дії. В цілому ж причини такі.

1. *Невирішеність соціальних, у тому числі національних і релігійних, проблем*, але не будь-яких, а тільки тих, які мають для даної соціальної, національної чи іншої групи буттєве значення, які пов'язані з її самооцінкою і самоприяття, уявленнями про себе, з її духовністю, фундаментальними цінностями, традиціями і звичаями. Іноді подібну групу відрізняють нарцисизм, декларації про свою винятковість і обраність. Зрозуміло, деякі такого роду проблеми практично нерозв'язні, оскільки можуть постраждати інші групи, чий інтереси неминуче будуть ущемлені, наприклад, при міжнаціональному або релігійному конфлікті. Повинно бути не просте розділення, а гостре взаємне неприйняття, ворожнеча, ненависть, що виключають компроміс, повинна відбутися втрата загальної духовності, першопричиною, споконвічних, психологічних, ціннісних почав, доти цементувати людей. [107]

Тому тероризм сьогодні в його широкому розумінні (особливо міжнародний) - це не тільки зіткнення релігій, націй, цивілізацій, але і антагонізм між бідністю нерідко потенційно багатих регіонів і багатством розвинених країн. Але й тут рушійною силою виступає не стільки сама бідність, скільки відчуття її

найбільшою соціальною несправедливістю у світі. При цьому заздрять багатству інших не замислюються над тим, що багатство прийшло до них в результаті наполегливої праці і більше розумної організації життя.

2. *Прагнення групи (національної, релігійної, професійної) до збереження своєї ідентичності* і супротив чужому способу життя, чужій культурі, системі цінностей світосприйняття, світорозуміння, що нав'язується іншими культурами, владою, іншими структурами чи організаціями. Це стимулює як патріотизм, так і крайній націоналізм в його терористичних проявах.

3. *Війна і військові конфлікти*, в рамках яких терористичні акти стають частиною військових дій, як, наприклад, набіги на російські міста чеченських бойовиків за межами Чечні під час контртерористичної операції 1995-1996 рр. Партизанські рухи, як уже зазначалося, досить часто вдаються до тероризму, то ж зазвичай роблять окупаційні армії для залякування населення завойованих земель.

4. *Пріоритет суверенізації над економічною доцільністю, політичними, духовними та моральними цінностями*. Тобто прагнення групи чи організації (етнорелігійної, національної) до захоплення державної влади шляхом відокремлення (суверенізації) від країни. Конфлікт також може бути обумовлений невідповідністю етнічних і релігійних кордонів та виникненням в наслідок цього територіальних та політичних претензій однієї нації, конфесії до іншої, а також прагнення зробити свою країну мононаціональною або моно релігійною.

5. *Наявність країн або соціальних (частіше великих) груп, що відрізняються від своїх ближніх і далеких сусідів високим рівнем матеріального добробуту і культури*, а також, що ще важливіше, які в силу своєї політичної, економічної та військової могутності та інших можливостей диктують свою волю іншим країнам і соціальним групам. Перші викликають заздрість і ненависть, вони наділяються усіма рисами найнебезпечнішого і віроломного ворога, якому, якщо не можна перемогти його у відкритому зіткненні, можна скритно нанести окремі болючі удари. Моральні міркування тут не приймаються до уваги, оскільки цей

ворог просто не гідний іншого до себе ставлення. *Відчуття великої соціальної несправедливості.* Зазвичай така ненависть і ворожнеча харчуються культурними, в тому числі релігійними відмінностями.

6. *Політична боротьба*, яка спирається на релігійні, національні або націоналістичні рухи, що спекулює на ірраціональних, неземних почуттях, розпал неприязні та ненависті з метою заручитись підтримкою значної частини населення та загострити ситуацію.

7. *Суто економічні причини*: невирішеність фінансових, економічних, організаційних питань, в тому числі на законодавчому рівні, прагнення до перерозподілу певних життєвих ресурсів, а також конфлікти при розподілі та перерозподілі власності, тінізація економіки, криміналізація комерційних структур.

8. *Тенденція глобалізації світу*: різке зниження рівня зайнятості, особливо в країнах що розвиваються чи слабких країнах, зниження національного суверенітету країн перед наднаціональними (транснаціональними) утвореннями, дезінтеграція, розпад держав, застосування подвійних стандартів до загальнолюдських цінностей.

9. *Існування таємних або напівтаємних товариств і організацій, зокрема релігійних і сектантських, які наділяють себе магічними і месіанськими здібностями*, виробляють "єдино вірне" вчення (або використовують вже кимось сформульоване) порятунку людства чи докорінного поліпшення життя, або створення ладу загального добра, справедливості і достатку, або вічного спасіння душі і т.д. Оскільки такі формування, а також їх вчення державною владою і суспільством не приймаються, відповідної мети намагаються досягти за допомогою кривавого насильства. У ряді випадків названі організації не мають розвинених навчань, продуманих і довгострокових програм. Іноді створюється враження, що подібні об'єднання і не зацікавлені в реалізації своїх вимог, їм, навпаки, потрібно незгоду, щоб мати привід для найжорсткішою агресії. [107]

Для багатьох, якщо не для більшості, членів цих таємних і напівтаємних товариств характерна фанатична віра в істинність і непогрішність догматів їх

вчення, а іноді і готовність померти за них. Однак мотиви вступу до товариства та закріплення в ньому носять особистісний характер, тобто, здійснюючи названі дії, суб'єкт вирішує свої внутрішні проблеми. Товариства можуть переслідувати не тільки політичні, але й ідеологічні, релігійні, містичні, магичні мети.

Діям терористів можуть сприяти деякі умови, серед яких можна виділити наступні.

1. *Слабкість державної влади, її установ і інститутів*, нездатність правоохоронних органів своєчасно виявляти і знешкоджувати терористів і тих, хто готує терористичні акти, встановлювати і затримувати злочинців, чия безкарність дозволяє їм здійснювати нові вбивства, створює їм ореол невразливості і незвичності, притягаючи нових людей. Погано й те, що винуватці багатьох терористичних актів залишається безкарними. Дуже погано розкриваються терористичні акти кримінально-корисливої спрямованості, жертвами яких стають комерційні конкуренти.

Наявність названої умови не завжди обов'язково. У США, наприклад, дуже сильна державна влада, центральна і в окремих штатах, ефективно функціонують правоохоронні органи, однак і ця країна серйозно страждає від тероризму. Високо оцінити державну владу можна і у Великобританії, Франції, Іспанії, в яких тероризм проте відноситься до числа застарілих хвороб.

2. *Схвальне, підтримуюче ставлення до терористів їх соціального оточення, населення, окремих груп, підтримка терористичних дій*. Без цього націоналістичний і релігійний тероризм попросту немислимий (наприклад, Палестина, Ірак, Афганістан, Чечня). При міжнародному тероризмі теж буває необхідна допомога населення, але її взагалі може не бути в силу законспірованості терористичної групи, для якої дуже важлива не тільки матеріальна, а й психологічна підтримка держави, зокрема в особі її спеціальних служб. Проте в цілому треба мати на увазі на стільки відкрите схвалення, на народні тріумфування з приводу вдало проведеного бандитського нальоту, скільки внутрішньо і надзвичайно значимий, прихований соціально-

психологічний зв'язок. Цей зв'язок існує головним чином на несвідомому рівні і полягає в спільності світовідчуття і світосприйняття. [108]

Підтримку або відсутність підтримки середовища необхідно враховувати особливо при націоналістичному, релігійному або партизанському тероризмі. Якщо терористична група автономна і середовища підтримка відсутня, суворі репресивні заходи в тактичному плані виправдані. Якщо ж така підтримка є, жорсткі заходи, зокрема покарання злочинців стратою або гранично строгими умовами позбавлення волі, можуть викликати ще більше протидія, організацію нових екстремістських груп і поповнення вже наявних. За таких умов набагато більш ефективним буде зміна політики, прийняття нестандартних політичних рішень, налагодження переговорного процесу і пошуку компромісів, стимулювання відходу від тероризму поряд з його розвінчанням і зниженням привабливості.

3. Наявність значної групи людей, професійно налаштованих на військову роботу, проте витіснених з військової або близькою до неї служби і не знайшли собі застосування. Природно, що вони не можуть змиритися зі своїм приниженим і матеріально не забезпеченим становищем, а тому активно протестують, що іноді знаходить вираз у терористичній агресії. З цим зіткнулася Німеччина після Першої світової війни, чим не забарилися скористатися нацисти.

4. Зростання екстремізму і радикальних устремлінь у зв'язку зі зростаючими суперечностями і конфліктами, а також зменшуються надіями на їх нормальний дозвіл. І все це відбувається на тлі зростаючого насильства та інших теророгенності факторів у світі, які використовуються для вирішення різних особистісних проблем.

5. Низька ефективність боротьби з тероризмом. Загальновідомо, що злочинна діяльність ефективна, якщо мінімум зусиль дає максимум вигоди. Тероризм століттями використовувався в якості особливо ефективної зброї в боротьбі з політичними та іншими супротивниками і конкурентами. При обмежених силах і засобах він дозволяє досягти значних політичних,

ідеологічних чи економічних цілей, можливість ж відповідальності за його вчинення майже нульова. Більше того, для терористів-смертників ніяке покарання не страшно, а організатори терору практично не досяжні для правосуддя. Розкриваність тероризму є вкрай низькою, вона знаходиться в межах 5-10-20% від числа зареєстрованих терактів, тоді як 80-90% реальних терористичних дій досягають своєї мети. Загальновідомо, що тероризм нині став головним чином організованим. І це підвищує його результативність. А протидіяти організованому тероризму ще важче.

Особистість терориста завжди привертала до себе увагу дослідників. *Особливості особистості злочинця-терориста багато в чому залежать від виду (типу) терористичної активності.* Вітчизняні та зарубіжні дослідники однак не погоджуються в тому, що терористи не утворюють єдину або специфічну діагностично-психіатричну групу. У більшості випадків у них не спостерігається явних розладів психічної діяльності. Терористи не становлять і єдину психологічну групу, однак у них можна виділити деякі характерні риси. Перш за все, це люди, які не змогли реалізувати свої ідеї, що викликає незадоволеність і бажання до утвердження і самоутвердження будь-яким способом. Багато терористів - це люди, які свого часу, виступаючи за будь-які права і свободи, були засуджені державою, поставлені за межу закону, і для них тероризм стає соціальною помстою цій державі. У будь-якому випадку, це люди добре мотивовані.

С. Роштин пропонував *три психологічні моделі особистості.* [109]

Перша модель - психопата-фанатика. Вона розшифровується таким чином: це «людина, яка керується своїми переконаннями (релігійними, ідеологічними, політичними) і щиро вважає, що його дії, незалежно від їх конкретних результатів, корисні для суспільства. Це людина, у якого сфера свідомості вкрай звужена тими чи іншими доктринами, і ним же підпорядкована його емоційна сфера. Тому він виявляється здатним здійснити все що завгодно. На політичному мові - це фанатик, психологічному - психопат. Психопат може зробити великі і добрі справи, якщо його устремління і установки збігаються з потребами

суспільства, але він же здатний створити величезне зло, якщо мотиви його дій носять об'єктивно антигромадський характер. Будь психопат-фанатик може стати терористом ». Це вірно, але пояснює тільки частину проблем.

Друга модель, фрустрованої людини, базується на біхевіористської теорії фрустрації-агресивності: «Почуття фрустрації, породжене неможливістю для людини з якихось причин досягти життєво важливих для нього цілей, неминуче породжує у нього тенденцію до агресивним діям. Свідомість в цьому випадку може зіграти роль інструменту в раціоналізації цих дій, тобто в підборі тих або інших приводів для їх виправдання. Якщо не абсолютизувати названу концепцію як єдиний і універсальний спосіб пояснення агресивної поведінки людини, то можна визнати, що в окремих випадках вона застосовна для розуміння схильності людини до терористичних актів». Частково і це вірно.

Третя модель - людини з ущербної сім'ї. «Жорстоке поводження батьків з дитиною, його соціальна ізоляція, дефіцит добрих відносин можуть призвести до формування озлобленої особистості з антисоціальними нахилами. За певних умов люди такого психологічного складу легко можуть стати інструментами терористичної організації ». У цілому і це вірно. Проте, в цілому, єдиної чіткої і цілісної картини не виникає.

Більшість терористів (за даними І.Б. Ліндера і С.А. Титкова) *становлять чоловіки, хоча багато і жінок,* роль яких в терористичних організаціях дуже висока. З початку тероризму в Росії XIX століття жінкам у ньому відводилася важлива роль, багато хто був ідеологами, самі здійснювали терористичні акти. Такі терористичні організації як Ірландська революційна армія, Червоні бригади, латиноамериканські групи і т.д., активно використовують жінок в агентурних і бойових цілях.

Особистісні особливості терористів будуть помітно різнитися в залежності від конкретного виду терористичної активності. Наприклад, сучасний політичний терорист повинен бути більш освічений, тактично і технічно підготовлений, ніж будь-який інший, особливо якщо він діє в групі, створеній, оснащеної і підтримуваної тоталітарним державою. Але не кожен навіть

політичний екстреміст повинен володіти названими якостями, вміти професійно аналізувати інформацію, прогнозувати і планувати свої і чужі дії. Навіть керівники політичних терористичних груп будуть істотно відрізнятися один від одного в залежності від ідеологічної основи свого функціонування, складу групи, масштабу і цілей її дій, технічної оснащеності, конкретних цілей і т.д.

Терористам притаманні і деякі інші, дуже важливі особистісні особливості, які мають першорядне мотиваційний значення. Багато з них пов'язані з тим фактом, що терорист безпосередньо стикається зі смертю, яка, з одного боку, впливає на його психіку, вчинки і на події, в які він включений, а з іншого - його особистісна специфіка така, що він прагне до неї .

Терорист завжди сліпий в постановці і здійсненні своїх цілей, навіть в разі ретельного опрацювання самого акту терору. Терористи роблять свої цілі, виходячи з завищеної самооцінки своєї гомогенності, що є проявом нарцисцизму. Терористи часто потребують розголосу своїх дій і по тій психологічної причини, що в реакції ЗМІ, політичних і державних діячів вони бачать своє визнання і підтвердження своєї винятковості.

До кримінологічної характеристики особистості злочинця-терориста слід віднести:

1. *Наявність параноїдальних особливостей* з переважанням озлобленості, злопам'ятність, підозрливості, які досить автономні від зовнішніх обставин.

2. *Схильність до екстерналізації*, пошуку зовні джерел особистих проблем і в той же час зосередженість на захисті свого «я» шляхом проекції. Надпоглиненість собою за відсутності критики і самокритики.

3. *Постійна оборонна готовність* як наслідок високого рівня тривожності. Тут напад виступає в якості захисту від можливої, частіше віртуальної агресії, коли навколишній світ, особливо той, який лежить за межами даної етнорелігійної спільності, відчувається як ворожого.

4. *Відчуття (передчуття) особливої близькості смерті.* Це відчуття амбівалентне, включаючи в себе і потяг до неї, і відкидання її, але, очевидно, у

терористів-камікадзе першим превалює над другим, потужно стимулюючи їх самогубні вчинки.

5. *Нарцисцизм в поєднанні з відщепленням від своєї особистості низькооціненої частини і проєкція її на середовище, від якого очікується агресія.* Особливо небезпечний груповий нарцисцизм, коли приналежність до якоїсь групи - класової, національної, релігійної сприймається як найвища цінність при одночасному і зазвичай різкому зниженні цінності інших груп, в першу чергу тих, які залучені в конфлікт.

6. *Жага самоствердження і визнання в середовищі.* Останнє яскраво проявляється в відданості цій групі, організації, партії. Відданість визначає підпорядкування групі, часто всеосяжне, сліпе слідування її приписами.

Такий мотив як самоствердження, досить часто переплітається з бажанням домінувати, придушувати і управляти оточуючими. Така потреба буває пов'язана з високою тривожністю. Даний мотив виявляється в будь-якому вигляді терористичного поведінки.

7. *Низький поріг чутливості і терпимості, імпульсивність, дратівливість, нетерпимість.*

8. *Месіанство,* часто зустрічається у психічно неповносправних осіб. Месіанство іноді буває вплетене в мотивацію самогубних дій терористів.

Складність виявлення справжніх мотивів терориста пов'язана з тим, що у нього є два аспекти - *раціональний і ірраціональний.* Раціональність полягає в тому, щоб за допомогою надзвичайного насильницького акту досягти конкретної мети: визнання необхідних політичних або національних свобод і т.д. Частиною ці раціональні цілі досягаються, але ефект від них залишається локальним як за часом, так і по соціальному обсягом.

Ірраціональний аспект тероризму включає в себе екзистенціальний досвід, який переживає його учасник. При терористичний акт створюється унікальна психологічна ситуація, в якій люди починають діяти за зовсім іншими законами, ніж в звичайному житті. У ситуації «терорист-заручник» найбільш поверхневі шари особистості миттєво змиваються перед обличчям цілком реальною і

об'єктивувати смерті. Сам терорист стає як би суб'єктом смерті: з одного боку, він викликає на себе всю гігантську силу вибуху Системи, а з іншого - отримує швидкоплинне, але вкрай гостре свідомість абсолютної переваги над заручниками і влади над їх життями. Тут є і мазохізм, і садизм.

Звісно ж безсумнівним і існування такого мотиву, як молодіжна романтика і героїзм, надання свого життя і діяльності особливої значущості, яскравості, незвичності. Причому злиття з образом позитивного героя зовсім не обов'язково.

Пошуки романтики і героїки своєрідно переплітаються з ігровою мотивацією, потребою в ризику, небезпечних для життя і свободи операціях. Гра проявляється і в тому, що терорист вступає в певні стосунки з суспільством, не характерні для інших злочинів.

Можна припустити також, що терористом рухає якась всепоглинаюча, фанатична ідея, якою він відданий.

Отже, тероризм – найнебезпечніша форма екстремізму. Тому своєчасна боротьба з екстремістськими проявами є важливим антитерористичним профілактичним заходом. Закон України від 20.03.2003 р. «Про боротьбу з тероризмом» (редакція від 01.01.2022 р.) визначає протидію тероризму як діяльність із запобігання, виявлення, припинення, мінімізації наслідків терористичної діяльності.

Напрями, форми та методи попередження тероризму загалом та злочинів терористичної спрямованості зокрема визначаються їх сутністю, специфічними ознаками та рисами, особливостями детермінації, формами прояву.

Попередження та припинення тероризму, а також кримінально-правова боротьба з ним передбачають розробку та реалізацію великого комплексу заходів, що корелюються з комплексом його причин та умов. До цього комплексу можуть входити заходи політичного, ідеологічного, соціального, економічного, організаційного, правового, оперативного, інформаційного, психологічного та виховного характеру.

Усунення, мінімізація або блокування причин та умов, що сприяють вчиненню тероризму та інших злочинів терористичної спрямованості, є головним

напрямом запобігання та припинення терористичної діяльності. Це вимагає постійного моніторингу та системного вивчення змінної причинної бази тероризму, які мають ґрунтуватися на серйозній оперативній, інформаційній, аналітичній та прогностичній роботі. Проблема безпеки від тероризму виходить на перший план, відсуваючи на другі позиції небезпеку військову.

Ефективними заходами боротьби з тероризмом, особливо його попередження, можуть бути:

- *жорсткий соціально-правовий контроль за зберіганням та обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, ядерних вибухових пристроїв, радіоактивних, хімічних, біологічних, вибухових, токсичних, отруйних, сильнодіючих, отруйних речовин;*

- *робота з виявлення та ліквідації джерел фінансування терористичної діяльності.* Такі джерела були названі раніше: підтримка деяких держав-ізоїв, спонсорство комерційних структур, допомога злочинних угруповань та інших формувань організованої злочинності, самофінансування у вигляді легальної та кримінальної комерційної діяльності;

- *створення ефективної системи освіти громадян у дусі поваги та терпимості до інших соціокультурних, етнічних, національних та релігійних традицій та особливостей різних народів, що населяють країну.* Особливе місце в цьому повинні займати телебачення та інші засоби масової інформації, оскільки більшість терактів спеціально розрахована на масовий відгук ЗМІ. Вони не повинні виступати вільними чи мимовільними посібниками терористів та поширювати їх ідеї;

- *засудження насильства, що застосовується в політичних, економічних, національних та релігійних цілях, а також припинення поширення у пресі технологій виготовлення та застосування вибухових пристроїв та інших засобів терористичної діяльності;*

- *розширення активного міжнародного співробітництва на різних рівнях у спільній боротьбі з національною та транснаціональною терористичною діяльністю.* Обмін інформацією та спільні дії спецслужб різних країн з метою

активної та предметної боротьби з поширенням тероризму у різних країнах, регіонах та у світі в цілому;

- *вирішення внутрішніх та міжнародних соціальних, релігійних, етнічних, економічних проблем*, які можуть спричинити терористичні прояви. Потрібна соціальна програма нейтралізації негативних наслідків глобалізації. У ній особлива увага має бути приділена слаборозвиненим країнам із традиційним устроєм життя.

Особлива роль протидії тероризму належить правової та кримінально-правової боротьби. Її тенденції хоч і неповно та з помітним відставанням, але корелюють із тенденціями терористичної діяльності.

Назріла необхідність формування нової системи безпеки, де важливою складовою у протидії тероризму має стати активна позиція інститутів громадянського суспільства, яка протистоїть розв'язанню воєн, поширенню міжнародного екстремізму. Проблема боротьби з тероризмом є багаторівневою, але її вирішення необхідно шукати у багатосторонньому партнерстві з державними структурами, зазначають практично всі фахівці в даній сфері.

Аналіз системи попередження тероризму в останнє десятиліття показує, що серед заходів, що вживаються, поки що **домінують силові, військові та спеціально-розвідувальні заходи.** [110] У цій роботі майже не приділяється уваги питанням вивчення реальних причин та умов, що сприяють виникненню та розростанню тероризму, їх усуненню чи мінімізації. Не може не турбувати і те, що заходи, що вживаються, нерідко порушують фундаментальні права людини (масові затримання і обшуки, прослуховування телефонних розмов, заохочення націоналістичних і расових тенденцій, підозрілість і доноси, килимові бомбардування та інші насильницько-воєнні дії). Багато хто протиставляє особисту безпеку правам людини. Вживаючи заходів щодо недопущення терористичних злочинів та боротьби з ними, *необхідно поважати принцип верховенства права, демократичні цінності, права людини та основні свободи,*

а також інші положення міжнародного права, зокрема у відповідних випадках міжнародного гуманітарного права.

Основним напрямом діяльності щодо запобігання тероризму є договірний механізм міжнародно-правового співробітництва держав. З 30-х років минулого століття міжнародним співтовариством прийнято низку конвенцій, що стосуються протидії міжнародному тероризму, припинення злочинів тероризму на морі, боротьби з терористичними актами, що здійснюються із застосуванням специфічних засобів, а також протидії фінансуванню тероризму. Організація Об'єднаних Націй та її спеціалізована установа – Міжнародна організація цивільної авіації відреагували першими. Тому ООН має найбільший досвід боротьби з транснаціональним тероризмом, до якої пізніше приєдналися Рада Європи та Організація безпеки та співробітництва в Європі. Головними результатами їхньої діяльності стало підписання 19 міжнародних конвенцій та низки інших документів, що охопили різні правові та політичні аспекти боротьби з тероризмом. А саме:

- Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, підписана в Гаазі 16 грудня 1970 р.;
- Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, укладена в Монреалі 23 вересня 1971 р.;
- Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, прийнята в Нью-Йорку 14 грудня 1973 р.;
- Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників, прийнята в Нью-Йорку 17 грудня 1979 р.;
- Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу, прийнята у Відні 3 березня 1980 р.;
- Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію, укладений у Монреалі 24 лютого 1988 р.;

- Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, укладена в Римі 10 березня 1988 р.;
- Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, укладений у Римі 10 березня 1988 р.;
- Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, прийнята в Нью-Йорку 15 грудня 1997 р.;
- Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, прийнята в Нью-Йорку 9 грудня 1999 р. тощо.

Для конвенцій у цій сфері характерні такі риси:

- оголошення окремих видів проявів міжнародного тероризму злочинними та тягнуть за собою відповідальність; закріплення зобов'язань країн кваліфікувати фінансування терористичної діяльності як кримінальний злочин;
- покладання обов'язки держави-учасниць криміналізувати ці дії у своєму законодавстві, тобто. закріпити дані дії як злочинних та встановити національну юрисдикцію над ними;
- закріплення обов'язку держав здійснити видачу за такі злочини або зазнати особи кримінального переслідування. [111]

Вочевидь, що конвенційне регулювання переслідування і покарання злочину міжнародного тероризму, що є правову основу боротьби з цим небезпечним злочином, відрізняється значним різноманіттям. Однак даному переліку міжнародних угод не притаманна системність, універсальні конвенції створюють так званий «секторальний режим» відповідальності, який не може повністю забезпечити невідворотність покарання за все, а не лише перелічені види актів тероризму.

Одним з останніх документів Генеральної Асамблеї ООН, що стосуються питань боротьби з тероризмом та співпраці держав у цій сфері, є *Резолюція 60/288, прийнята на 60 сесії 20.09.2006 р.* та затверджений її *План дій, що визначає заходи щодо запобігання тероризму та боротьбі з ним.* [112] Цей План визначає основні напрямки протидії тероризму і передбачає у зв'язку з цим

співпрацю для того, щоб на основі принципу екстрадиції або кримінального переслідування:

- виявляти, відмовляти у притулку та притягувати до відповідальності осіб, причетних до терористичних злочинів;
- забезпечувати затримання та переслідування або екстрадицію таких осіб;
- обмінюватися точною інформацією щодо запобігання тероризму та боротьби з ним;
- зміцнювати координацію та співпрацю між державами у боротьбі зі злочинністю, яка може бути пов'язана з тероризмом, включаючи незаконний обіг наркотиків, незаконну торгівлю зброєю, відмивання грошей та контрабанду ядерних, хімічних, біологічних, радіоактивних та інших потенційно смертоносних матеріалів;
- активізувати національні зусилля та двосторонню, субрегіональну, регіональну та міжнародну співпрацю для зміцнення прикордонного та митного контролю;
- взаємодіяти з державами у питаннях сприяння прийняттю відповідних законів та адміністративних заходів щодо контролю за пересуванням осіб, причетних до тероризму, та виявлення передового досвіду в цій галузі за участю та сприяння технічних міжнародних організацій таких, як Міжнародна організація цивільної авіації, Світова митна організація та Міжнародна організація кримінальної поліції;
- активізувати зусилля з метою підвищення ступеня захисту документів, що засвідчують особу, та проїзних документів під час їх виготовлення та видачі.

Крім того значимим є *Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму (2006 р.)*, яка також вказує на необхідність міжнародного співробітництва у цій сфері, визначаючи такі напрями допомоги та підтримки, як обмін інформацією та передовим досвідом, а також підготовка кадрів та інші спільні зусилля превентивного характеру. [113]

Міжнародне співробітництво у кримінальних справах відповідно до цієї Конвенції передбачає максимальну допомогу у зв'язку з розслідуванням або

судовим розглядом кримінальних справ або провадження з видачі правопорушників, зокрема допомога в отриманні доказів, необхідних для таких проваджень. Правовим підставою для такої допомоги може бути будь-який договір чи іншу угоду про взаємну правову допомогу, як і зазначена Конвенція.

Крім цього, важливим напрямом вважається забезпечення міжнародними, регіональними та субрегіональними організаціями основи для обміну передовим досвідом у сфері боротьби з тероризмом; проведення (Контртерористичним комітетом) систематичних неофіційних засідань для сприяння більш частому обміну інформацією про співпрацю та технічну допомогу між державами; надання у разі потреби технічної допомоги; виявлення та поширення передових методів запобігання терористичних нападів.

Інституційний механізм співробітництва є комплексом заходів, що вживаються в рамках як міжнародних організацій універсального характеру (Організації Об'єднаних Націй, її спеціалізованих установ), так і в рамках регіональних організацій – Ради Європи, Європейських спільнот, ОАЕ та ін.

В ООН зусилля держав-членів зосереджені на наступних заходах протидії тероризму:

- скликанні міждержавних конференцій та виробленні ними програмних документів. Наприклад, Декларація та Програма дій, прийнята на Всесвітній конференції ООН з прав людини 25.06.1993 р. у Відні. В ООН проблеми боротьби з тероризмом обговорювалися також допоміжними органами, що займаються питаннями боротьби зі злочинністю, – Комітетом експертів та *Конгресом ООН* щодо запобігання злочинності та поведженню з правопорушниками;

- прийняття рішень головними органами ООН – *Генеральною Асамблеєю та Радою Безпеки*;

- діяльності спеціально утворених органів, таких як *Комітет боротьби з тероризмом, створений резолюцією Ради Безпеки № 1373 (2001), Спеціальний комітет, заснований резолюцією № 51/210 Генеральної Асамблеї 17 грудня 1996 р.*

Серед інститутів необхідно виділити Спеціальний комітет ООН (1996), у межах якого було розроблено низку конвенцій боротьби з тероризмом. До порядку денного Комітету ставиться питання про скликання під егідою ООН конференцій для розробки спільних дій міжнародного співтовариства щодо боротьби з тероризмом у всіх його формах та проявах.

Крім того, відповідні інституції створені та діють в рамках Інтерполу, Європолу, Ради Європи, СНГ тощо. Так наприклад, у *рамках Європолу функціонує спеціальний підрозділ боротьби з тероризмом*, формується антитерористичний відділ із національних експертів. При Європолі утворюється експертна група високого рівня з представників національних служб, які посідають провідні позиції у боротьбі з тероризмом у своїх країнах. Крім того, передбачається, що він має тісно взаємодіяти з Робочою групою з тероризму Ради галузевих міністрів ЄС, яка посилена Антитерористичною групою. Іншою опорою ЄС у протидії тероризму має стати *Євроюст*. У ньому існує *Оперативний підрозділ керівників органів поліції ЄС*. Необхідні заходи вживаються в рамках таких утворень, як Робоча група з тероризму органів поліції, Робоча група з тероризму Ради галузевих міністрів, *Антитерористична група в рамках єдиної зовнішньої та безпекової політики ЄС* та ряд інших спеціалізованих органів.

Співпраця у сфері боротьби з тероризмом з іноземними державами, їхніми правоохоронними органами та спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями, що здійснюють боротьбу з тероризмом, передбачено національним законодавством України. Напрямами співпраці є надання інформації, участь у спільних з іноземними державами заходах щодо боротьби з тероризмом, а також видача (екстрадиція) осіб, які брали участь у терористичній діяльності.

Систематичне попередження, підриви і, якщо можливо, знищення терористичних груп та організацій зумовлює потребу в численних заходах, включаючи ефективне вдосконалення законодавства. Спроби знищити тероризм лише у військові способи не мають довгострокового ефекту. Як показує досвід

чеченської, афганської та іракської воєн, це не тільки не дає бажаного результату, а навпаки, заганяє проблему вглиб. Крім того, слід зазначити, що боротьба проти тероризму не може бути ефективною за відсутності співпраці та багатьох недемократичних країн.

Таким чином, умовами успішної антитерористичної стратегії є: запобіжний характер дій; активність; відповідність завдань, правомочностей та ресурсного забезпечення; забезпечення єдності у діях у міжнародному, міждержавному та державному масштабах.

Сьогодні проблема тероризму набуває глобамасштабів. Це нашо вхує нас на думку, що правові засади протидії тероризму працюють не достатньо ефективно. Саме тому, проблема протидії терористичній діяльності залишається найбільш актуальною та потребує негайного реагування з боку державних правоохоронних органів.

Отже, тероризм є складна суспільно-політична та наукова проблема, розв'язання якої потребує застосування системно-комплексного, міжгалузевого підходу. Тероризм як багатогранний соціально-політичний і правовий феномен, потребує ґрунтовних комплексних досліджень у галузі конституційного, кримінального, міжнародного, адміністративного права, кримінології, політології, філософії, соціології, історії, психології та інших наук.

SECTION 4. JUDICIAL AND LAW ENFORCEMENT AGENCIES

10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.1.4.1

4.1 Актуальні питання криміналістичного забезпечення розслідування нерозкритих вбивств минулих років в сучасних умовах

Незважаючи на актуальність і відносну давнину, проблемі ефективного розкриття та розслідування нерозкритих злочинів «минулих років» (далі - ЗМР) й досі бракує інтересу вітчизняних науковців і практиків. Практично відсутні дисертації, монографії, методичні рекомендації, відповідні розділи у підручниках, навчальних посібниках. З вказаної проблематики до теперішнього часу нам вдалося знайти дві дисертації українських науковців (Є. М. Войтович, О. В. Лускатов) [114]. Ще декілька дисертацій були написані в Росії у 2005-2016 роках [115]. Проте, вказані наукові дослідження не вирішували проблему в цілому, а лише висвітлювали окремі її складові, як й інші публікації на цю тему, що час від часу з'являються у періодичних виданнях і матеріалах наукових конференцій.

Слід зазначити, що вказані дослідження були проведені достатньо давно, за іншого стану злочинності та умов діяльності правоохоронних органів. З того часу у вказаних напрямках багато чого змінилося. Наведені дисертації українських науковців були написані за часи дії Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року. Враховуючи, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року містить нові інститути (негласні слідчі (розшукові) дії), сучасні умови діяльності правоохоронних органів і наявні можливості використання сучасних технічних засобів і технологій в розслідуванні злочинів минулих років, вказана проблема не втрачає актуальності та потребує проведення подальших досліджень.

На нашу думку, вказаний стан справ із розслідуванням ЗМР склався, у тому числі, через нерозуміння керівництвом правоохоронних органів, насамперед, органів досудового розслідування та оперативних підрозділів, суспільної небезпеки існування ЗМР та їх кількості, що накопичувалася протягом багатьох

років. Відповідно, це позначилося на ставленні працівників правоохоронних органів до даної категорії злочинів, про що красномовно свідчать їх професійні висловлювання (жаргонізми): «висяк», «глухар» (безперспективна справа).

Проте, навіть не розкриття одного злочину (тим більше вбивства), не виявлення бодай одного злочинця (тим більше злочинної групи), окрім переведення таких кримінальних справ/проваджень у категорію «нерозкритих», свідчать про певні суттєві недоліки в діяльності органів досудового слідства і оперативних підрозділів, їх нездатність встановити винного і притягти його до відповідальності. Як наслідок, це створює у злочинців відчуття впевненості у своїй невловимості, безкарності, надає їм ваги у злочинній ієрархії, що допомагає залучати і втягувати до вчинення злочинів нових людей. Останнє ж сприяє продовженню злочинної діяльності вже на більш високому професійному рівні, набуттю злочинного досвіду, що призводить до вчинення неодноразових злочинів і появи серійних злочинців.

Крім того, саме ЗМР найчастіше потрапляють до категорії так званих «резонансних» злочинів (серійні вбивства, грабежі та розбійні напади, шахрайства та ін.), коли суспільство не може надалі миритися з тим, що злочинці залишаються на волі, продовжують гинути і страждати люди, завдана злочинами матеріальна шкода не відшкодована, а правоохоронні органи не здатні покласти цьому край, тому годі й говорити про захист прав, свобод і законних інтересів громадян.

При роботі по ЗМР попутно виявляється і розкривається чимало злочинів. Серед таких, зокрема, кримінальна справа А.Чікатила, про яку у високих партійних кабінетах говорили, що «...немає в країні справи важливішої, ніж «Лісосмуга». За час її розслідування було розкрито більше однієї тисячі злочинів. При розслідуванні справи іншого серійного вбивці Г.Міхасевича було розкрито 221 злочин, у тому числі 27 вбивств, встановлено 479 злочинців, встановлено місцезнаходження 186 безвісти зниклих осіб. Як свідчить практика, такі результати притаманні більшості злочинів «минулих років», якщо робота по їх

розслідуванню проводилась організаційно і тактично правильно, із задіянням всіх необхідних сил і засобів.

Нам видається, що наведеного достатньо, щоб осягнути всю небезпеку наявності значного масиву нерозкритих злочинів минулих років і дійти висновку про необхідність активізації роботи щодо їх розкриття та розслідування.

Проте, є й інші чинники, що спонукають повернутися до даної теми та взятися за виправлення існуючого стану з вказаними справами/провадженнями.

Окрім фактичного недотримання/невиконання вимог закону стосовно забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений (ст. 2 КПК України), наявність масиву ЗМР ускладнює й роботу по розкриттю та розслідуванню поточних злочинів, які тільки-но вчинено і які за належного ставлення та професійної роботи слідчих і оперативних працівників, хочеться сподіватися, не перейдуть до категорії «нерозкритих».

Робота по розслідуванню ЗМР також є гарною школою як для навчання і становлення молодого слідчого, так і для підвищення майстерності досвідчених слідчих, оскільки вимагає наявності певних знань і підходів до вивчення аналізу матеріалів справи/проваджень, їх оцінки, організації та планування розслідування, тактики повторного слідства, характеру і спрямованості оперативно-розшукових заходів, та інших важливих складових діяльності по такого роду категорії кримінальних справ/проваджень. Зокрема, у їх матеріалах може знаходитися інформація до розкриття пізніше вчинених злочинів, до яких могли бути причетними ті ж самі особи, які розшукуються по ЗМР, або їх співучасники по раніше скоєним злочинам: дані про спосіб скоєння і приховування злочину, сліди злочинців і злочину, що раніше не були досліджені через відсутність технічних можливостей і експертних методик, речові докази, дані про зв'язки, рідних і знайомих злочинців, показання свідків, результати слідчих/розшукових дій та ін. Все вказане за належного вміння і правильного

використання може привести до розкриття вказаних злочинів, так і виявити раніше невідомі злочини (за способом скоєння, характерними слідами та ознаками зовнішності).

Так було, наприклад, з кримінальною справою Ю. Ладжуна, яка виникла з аналізу документів. Слідчий з особливо важливих справ М. П. Дайнеко, виходячи з аналізу наявних матеріалів і співставлення способів входження злочинця «в довіру», фактично вирахував останнього. Кримінальна справа, яка починалася за фактами крадіжок особистого майна 72 громадян, була розкрита слідчим шляхом і завершилася доведенням епізоду умисного вбивства, який ретельно приховувався Ладжуном [116, с. 9-71].

При роботі по ЗМР слід також зважати, що фактор часу для розслідування може відігравати як негативну, так і позитивну роль. Наприклад, потерпілі та свідки можуть змінити місце проживання, виїхати на проживання за кордон, викрадене може бути продано та перепродано, знищено, злочинці можуть змінити зовнішність, місце проживання тощо.

Проте, за сучасних комунікаційних можливостей людина може бути знайдена через соцмережі, опитана і допитана дистанційно за допомогою відеоконференцій, за її перепискою і фото можливе отримання інформації про її терепішній вигляд, можливо провести впізнання і призначити дослідження по знімках з соцмереж. Так само можна встановити коло спілкування особи, її теперішні зв'язки, відшукати викрадене або встановити його подальшу долю. Майже щодня розвивається та шириться цифровізація світового простору, надаючи, зокрема, безліч можливостей і для вирішення завдань розслідування. Розгляд усіх сучасних можливостей заслуговує на окрему публікацію. Проведення негласних слідчих розшукових дій та оперативно-розшукових заходів ще більше посилює можливості у виявленні та збиранні криміналістично значущої та доказової інформації.

Проведений аналіз практики дослідження речових доказів за злочинами минулих років показав, що позитивних результатів у цій роботі можна досягти при поєднанні декількох чинників, зокрема: призначенні додаткових (повторних)

досліджень об'єктів з урахуванням появи нових (сучасних) можливостей судових експертиз; залученні фахівців-генетиків для оцінки повноти раніше проведених досліджень, об'єктивності їх результатів і визначенні можливості проведення нових досліджень; використанні інших можливостей судових експертиз [117].

Серед недоліків в діяльності слідчих підрозділів, що не дозволили своєчасно розкрити злочини, узагальнення слідчої практики виявило, зокрема: проведення експертних досліджень не по всіх вилучених з місць злочинів об'єктам; обмежені на той період можливості проведення судових експертиз [118].

Незважаючи на значення використання сучасних можливостей судових експертиз, при роботі по ЗМР найважливішою залишається безпосередня розумова діяльність слідчого, його мислення, підготовленість, досвід та здатність до аналізу матеріалів кримінальних справ/проваджень. Саме при роботі по таких справах, на практиці слідчі навчаються методиці аналізу, результати якого часто є відправною точкою для успішного розкриття злочину, у тому числі слідчим шляхом, для виявлення інших, раніше невідомих злочинних епізодів (справа Ю. Ладжуна та ін.).

На жаль, наразі подібні прояви слідчої майстерності докладно не досліджуються, не узагальнюються, не стають темами методичних рекомендацій, не стають відомими слідчій спільноти, недоступні слухачам відомчих навчальних закладів, які готуються до слідчої та оперативної роботи.

Наразі суттєво змінилися й умови боротьби зі злочинністю, як якісно змінилася сама злочинність. Працювати як раніше, покладаючись лише на власний досвід і майстерність, на позитивні приклади зі слідчої практики минулого вже недостатньо. Необхідно активні використовувати наукові знання, можливості, що дає наука, і не лише у вигляді результатів експертиз. Мова йде про належне оволодіння сучасними криміналістичними знаннями і відповідними практичними навичками, методами «польової криміналістики».

«Недоліки слідства пояснюються в першу чергу слабкою теоретичною підготовкою наших слідчих кадрів і, зокрема, слабким, а інколи і повним незнанням криміналістики...Цим же пояснюється і той факт, що методичні

посібники, що дають узагальнення слідчої практики, залишаються без необхідної уваги...Криміналістика вимагає, щоб криміналіст-практик, слідчий, оволодів усім різноманіттям знань, які потрібні при збиранні та дослідженні доказів...Оснащена різноманітними знаннями криміналістика, вивчаючи способі скоєння злочинів і узагальнюючи досвід слідчої роботи, має вказувати слідчому вірний шлях до розкриття злочинів і викриття злочинців» [119, с. 11, 128].

Це зауваження В. П. Колмакова, висловлене ним багато років тому, не втратило актуальності, що підтверджує інший відомий криміналіст С. С. Саміщенко у своєму висновку, що «... зі стадії порушення справи і до винесення судового рішення, як правило, всі норми процесуального права дотримуються достатньо скрупульозно, а ось закони і вимоги криміналістики грубо нехтуються» [120].

Без належної уваги до професійної підготовки слідчих, виявлення її слабких сторін, удосконалення набуття спеціальних теоретичних знань, у тому числі з криміналістики, її тактики і методики, що відповідають сучасним умовам протидії злочинності, без набуття практичних навичок, яких наразі вимагає, годі й сподіватися на покращення роботи по ЗМР і на результати в боротьбі зі злочинністю в цілому.

Проте, лише професійної майстерності слідчих буде недостатньо для суттєвого покращення стану з розслідуванням вбивств «минулих років», проблеми, що має комплексний характер, і так само потребує застосування комплексу сил і заходів. Справа полягає у подальшому проведенні ґрунтовних наукових досліджень, у вивченні та впровадженні у практичну діяльність передового світового досвіду, у підготовці за їх результатами конкретних і дієвих рекомендацій для практичних працівників.

SECTION 5. PHILOSOPHY

10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.1.5.1

5.1 Ethno-national aspect of legal identity in processes of communicative manipulation

Summaru. The article assumes an analysis of the ethno-national aspect of legal identity in processes of communicative manipulation. Authors pay considerable attention to the role of language in the conscious reflection of reality and the organization of human behavior. The authors stressed that philosophical study of the relationship of language and consciousness, the role and place of language in the spiritual development of human world and the organization of their behavior. Main paradigm characteristic of modern social theory can be expressed by the thesis about the impossibility of direct access to social phenomena. In modern civilization, The authors think that overcoming a purely substratum interpretation of space, science introduces the idea of a real functional space, which is not described by point and metric localization of some quality its role as a strategic resource increases with the development of network technologies that accelerate data transfer and facilitate the search for necessary information. The authors are confident that the role of higher education in this process is key. For example, system quality has a "blurred" localization: it is in each element of the system and between elements (in their connections and relationships). This problem is closely related to the implementation of innovations. Linguistic activity / language / as an activity for the formation of ideal images and their objectification, is a process in which the constructivization of the idealized object is carried out as the only way to "separate the essence" and, consequently, the theoretical comprehension of the subject as a whole. Self-awareness in the world, the selection of the knowable through the "I" - an important condition for constructive thinking, which sets the nature and levels self-determination, sovereignty, relative independence of thinking. All these characteristics are the original spiritual components that organize a person as a subject of behavior. The authors suggest that modern graduate needs to have "critical" thinking, the ability to act in real social

conditions, to build their own life trajectory, to have experience of independent activity and personal responsibility.

The authors conclude, that only then will every citizen consciously accept the basic messages of patriotism, but not as a political ideology in the form of state patriotism, but as respect for the state and its institutions (forms, means of power), beginning to act as an active participant in the reform and development of country.

Keywords: relationship of language and consciousness, transformation, informization of social reality, condition for constructive thinking, communicative manipulation, basic messages of patriotism

One of the defining moments of the study of the problem indicated in the title, in our opinion, is the consideration of language nature of communicative manipulation and its influence on human behavior.

One of the defining structural elements of the systems analysis of social behavior is that it should be considered taking into account all its characteristics and the factors that determine them of the economic, social and moral order. The development of social behavior is directly related to the self-development of knowledge. Self-development of knowledge is an ideal spiritual process during which a person; relying on knowledge of the properties and laws of things in the objective world, creates projects, models of the desired future, forms goals, attitudes, etc. and “naming” things and objects of the external world with certain sound symbols, a subordinated to natural / biological / or social necessity. Today it is generally accepted that the nature of comprehension has a clearly expressed value content. We do not consider the act of a person by itself, but evaluate it from the standpoint of moral significance. In this respect, the concept of value coincides with the concept of value that receives social sanction. Anchored in the language, the meaning is included in the content of social consciousness, it also becomes the "real consciousness" of individuals. person separates this world from himself, makes possible the process of realizing his behavior through statements. A person understands not only texts, sound or test speech, but also the behavior, actions, actions of other people, because they are: expedient, filled with human meaning.

Subjective verbal designation of reality gives a person the possibility of realizing himself as "I". Language is some "empty forms" that each speaker in the process of speech assigns to himself and applies to his own face, simultaneously defining himself as "I" and the partner as "you". Any linguistic activity necessarily involves at least a minimum freedom of choice - to communicate or to be silent. On the contrary, the behavioral act is subordinated to natural (biological) or social necessity. Today it is generally accepted that the nature of comprehension has a clearly expressed value content.. The interiorization of the sympractive structures of speech actions comes from external regulators-instructions, as a result of which speech is transformed into internal regulators of meaningful behavior.

The formation of a sense of novelty, the rejection of the prevailing stereo-types of thinking is determined by the urgent needs and tasks that are taking place today in Ukrainian society. Speech that is not perceived is not speech in its actual understanding. A person in modern conditions does not just master the range of linguistic meanings. The assimilation of the system of linguistic meanings presupposes the assimilation of the system of ideas, the views that they express. Whom and to what patriotic actions can the assertion that the state gives us free / or almost free of charge / this and that such and such a thing? Such statements are infinitely far from the relations of employees who are mutually and equally interested in each other's good performance. The situation is greatly aggravated when in this formulation instead of "state" begins to appear "Motherland". The use of these two words as synonyms occurs all the time.

Linguistic space, in our opinion, should be understood in this functional sense, bearing in mind the real but virtual / intangible and non-field / relationship of coexistence of material and spiritual aspects of human activity. This interpretation may seem mystical only to those researchers who are convinced of the reality of only metric and physical space. But where, I wonder, will they place "relationships", "functions", "homeland", "conscience", etc.?

Linguistic activity / language / as an activity for the formation of ideal images and their objectification, is a process in which the constructivization of the idealized

object is carried out as the only way to "separate the essence" and, consequently, the theoretical comprehension of the subject as a whole. Self-awareness in the world, the selection of the knowable through the "I" - an important condition for constructive thinking, which sets the nature and levels self-determination, sovereignty, relative independence of thinking. All these characteristics are the original spiritual components that organize a person as a subject of behavior.

Introduced by Baudrillard, from Epicurus, the concept of simulacra allows us to understand one of the main principles of postmodernism, the principle of replacing reality with hyperreality. Falsehood and error always lie in additions, which are made by the thought to the sensory perception of what awaits confirmation or refutation, but then is not confirmed / Epicurus /.

Baudrillard says something different on this subject: simulacra are the result of a simulation process, "as a product of the hyperreal" "with the help of models of the real, which have no origins and reality." Under the influence of simulation, "reality is replaced by signs of reality." Such simulacra are nothing more than a reflection of real facts from the world around us, creating hyperreality. [122, p.40].

Postmodernism allows us to take a new look at the role of the media in the modern world, revealing its qualitatively new, sometimes contradictory trends. Considering reality as a textual reality, he presents people as participants in a global "dialogue". The world, in which there was only one source of communication (represented by the ruling ideology, political regime, authoritarian leader), according to postmodernists, is a thing of the past. Now people are faced with the task of finding new means and ways of mutual communication. The processes of informatization of modern education should not be understood solely as the formation of technical means that increase the external efficiency of the educational process, they represent those socio-cultural changes that change the tasks and image of humanities education in the modern world. As M. Lipman rightly points out, we must learn to think for ourselves. No one will teach us this unless they place us in a research community where this goal is relatively easy to achieve. M. Lipman notes that critical thinking corresponds to the democratic way of education, forms the mentality not only of the generations of

consolidated democracies, but also democratizes the mentality of the citizens of the newly independent states[122, p.34].

The rapid development of information technologies, mass media significantly changes the way of life, the system of habitual meanings, values and goals, confronts unprecedented prospects and problems of a personal and global nature. Virtual reality is growing at a gigantic pace and permeating all times of social life. A situation is emerging in which it becomes more and more difficult to limit virtual reality from real reality, from what some Western philosophers call really real (natural and social objects, their actual properties and relationships). The methods of diagnosing true reality developed in the course of evolution and anthropogenesis give significant failures, objective criteria of reality are increasingly being replaced by criteria for the correct performance of the role, fashion stencils, clichés of suggestions formed by the means of mass communications.

The world that each of us sees it is not this (certain) world, but only some kind of world that we create together with other people here and now. The world will be different if we live differently.

Translating these cognitive principles into the sphere of modern sociological methodology, we note that they are closest to the theoretical developments of authors who try to combine the principles of objectivist and subjectivist approaches in explaining social ontology (P. Berger and T. Lukman, Giddens, P. Bourdieu, G. Garfinkel et al.). The point is that ordinary interpersonal (intersubjective) interaction generates and repeatedly reproduces certain communicative structures, which objectify in human activity, become the framework of social life and, in turn, define a new network (configuration) of intersubjective communications. Thus, social communication, understood as a way to effectively coordinate human communities at different levels, is both a subjective product of ordinary "worlds of experience" and a fundamental objective law of evolution.

Along with the change of socio-political attitudes, the methodological orientations of social science are changing. It is not the class approach that becomes

decisive in the analysis of the phenomena of public life, but the ethno-national one. The national idea is interpreted as the quintessence of fundamental interests, common for all classes and social strata that make up the nation. The fundamental difference between national and class ideology is that the former is focused on strengthening the social world, while the latter expresses the strategy of social conflict and class struggle. The domination of a certain class ideology becomes the result, the end result of the political victory of one of the two opposing classes (the bourgeoisie or the proletariat), while the consolidation of the positions of the national ideology becomes possible as a result of achieving social compromise. The methodological turn towards the study of ethnogenesis and nation-building prompted, on the one hand, to distance oneself from the term ideology as a legacy of Soviet Marxism, on the other hand, intensified the search for a category capable of occupying the vacated place with dignity. The result of the search for Ukrainian philosophers was an appeal to the concept of "mentality" and an attempt to use it to structure the scientific ideas about the spiritual space of modern Ukrainian society [124].

In the concept proposed by Ukrainian philosophers, mentality is seen as a way of worldview and worldview that distinguishes one ethnic group from another, one civilization from another, the culture of one social community from the culture of another social community. to the interpretation of ideology as a historically limited type of mentality characteristic of the passing epoch. This epoch was characterized by high rates of social transformation and a permanent state of instability.[121, p.334]

Mentality deprives ideology of the status of a universal category and displaces it into a purely political sphere. In-second, the subjective basis of worldview and worldview is changing, it is being transformed from party-class to ethno-national and civilizational. Mentality, according to one of the authors of "Theory of Mentality" P. Yolon, "is produced in the life of the ethnos..."[123, p. 376], it «... together with material factors integrates the people, the nation into a single whole, forms the basis of national identity and identification of the person, unites one people, the nation with others and distinguishes it from them, makes it uniquely original "[123, p. 384].

CONCLUSIONS The essential difference between the categories of "mentality" and "ideology" is that the former returns to the process of socio-philosophical research the category of the soul, from which the latter distanced itself from the moment of his birth. According to its etymological origin, the term "mentality" dates back to the expression "warehouse of the soul". It characterizes not only the rational and conscious layers of the human psyche, but tries to capture their connection with the irrational and the unconscious. Naturally, that the return of interest in the soul does not take place in the form in which it was the property of metaphysics and theology. Mentality characterizes the spiritual life of the individual through a set of its intersubjective connections, and the spiritual life of the nation it captures through the features of social organizations and public institutions.

Legal identification really does not depend on the amount of knowledge, but on whether a person learns the law and its elements so that they make sense to himself. Law must enter into its own system of norms, values, ideas about the world. One of the main guidelines is the creation of social competence of a person, which can not be determined only by the amount of visual knowledge and skills, as a significant role in its manifestation belongs to the circumstances. An important characteristic of the legal space is the set of available activities and the possibility of inclusion in it. This forms not only the operational but also the motivational and value structure of the person.

The modern graduate needs to have "critical" thinking, the ability to act in real social conditions, to build their own life trajectory, to have experience of independent activity and personal responsibility.

In identifying one's own life trajectory, gaining experience of independent activity and personal responsibility, human rights have a special place today. Being both a field of science and a field of practice, law provides unique opportunities not only to acquire legal knowledge, but also to develop special abilities and practical skills in the social sphere.

Only then will every citizen consciously accept the basic messages of patriotism, but not as a political ideology in the form of state patriotism, but as respect for the state and its institutions (forms, means of power), beginning to act as an active participant

in the reform and development of country. Then "state patriotism" understood in this aspect can become one of the most important means of the named transformations.

5.2 Філософські виміри проблеми інтерпретації тексту в перекладах Біблії англійською мовою

Проблема перекладу набуває філософського статусу, хоча самі філософи ще донедавна не бажали визнати або просто зрозуміти, що філософія немислима без феномену перекладу, який «утворює елементарну складову самого акту думки як взаємодії того, що не може бути вимовлено, того, що ще не було вимовлено й того, що вже було вимовлено»; і що «онтологія перекладу утворює першу й останню умову перетворення невербального змісту свідомості в артикульовані, граматичні та дискурсивні форми» [131, с. 164].

Текст як об'єкт філософії виступає особливою реальністю, похідною від людини і об'єктивізованою у якості самостійної сутності. Кожна епоха шифрує знаки цієї реальності відповідно до своїх умінь, цілей, уявлень про істину, справедливість, красу. Філософ інтерпретує для пошуку смислу і цінностей, які закладені в тексті потенційно і розкриваються в контексті нової соціокультурної, просторово-часової заданості. Філософське розуміння тексту це – така інтерпретація, яка робить його потрібним сьогодні. Мислитель шукає у тексті нові смисли, і навіть може допустити таку інтерпретацію, яка викривляє початковий смисл тексту, оскільки його значення поєднується із рефлексією філософа над сьогоднішнім буттям [126, с. 13].

Одночасно з розумінням тексту, тобто мислення іншого, людина розуміє саму себе. Кожен бачить світ не таким, який він є, а таким, якими є ми самі або таким, яким ми налаштовані його бачити. Факти кожен інтерпретує залежно від власного досвіду, і всі вони отримують значення виключно в силу їх інтерпретації [132, р. 27-33].

Протягом усього свого існування Біблійні тексти привертали пильну увагу. Священики, теологи, філологи, лінгвісти, філософи, історики постійно працювали над ними. Біблія – це інтерес не тільки з релігійної, але і з лінгвістичної точки зору. Священна книга християнства являє собою особливе надбання людства, вивчення якого може інтерпретувати не лише історико-політичні події, а й весь розвиток та зміну мов, на які вона неодноразово

перекладалася. Біблія – це також невід’ємна частина світової літературно-художньої спадщини.

У VII ст. на основі говірок англів, саксів та ютів формується давньоанглійська мова. Це століття можна вважати початком в історії розвитку англійського перекладу. У 735 р. Беда Преподобний почав перекладати англійською мовою Євангеліє від Іоанна, але завершити цю працю він не зміг. По суті, цей переклад поклав початок розвитку англійської прози.

Так як історія перекладів Біблії на англійську мову бере свій початок з VII ст., коли англосакси були навернені в християнство, то до епохи Реформації єдиною Біблією, що вважалася авторитетною в Британії, була Вульгата. А от перші спроби реального перекладу Біблії були зроблені у VIII ст. Єпископом Шерборнським Альдгелем.

Рукопис, відомий під ім’ям Псалтир Веспасіана, написаний приблизно у 825 р., містить найбільш ранній приклад визначеного типу перекладу, який мав назву «глосса». Глосси повинні були служити підмогою для кліриків і вписувалися між рядків латинського тексту. Вони часто наслідували латинському порядку слів, що дуже відрізнявся від порядку слів, прийнятого в англосаксонській мові.

До кінця X ст. існувало дуже багато перекладів. Західно-саксонські Євангелія (X ст.) – це був повний переклад Євангелій, зроблений, можливо, трьома перекладачами. Близько 990 р. знаменитий своєю вченістю Єльфрік перевів декілька книг Старого Завіту, у тому числі всі П’ятикнижжя, книги Ісуса Навіна, Суддів, Царств і кілька книг зі старозавітних апокрифів. Свої переклади, що нерідко збивалися на прозаїчний переказ, він час від часу вставляв у проповіді. Праця Єльфріка, Західно-саксонські Євангелія, і численні переклади Псалтиря – от усе, що було зроблено в давньоанглійській період на шляху до повного перекладу Біблії.

XIII ст. було більш менш спокійним і тому, перекладацька діяльність відновилася. Безліч нових перекладів Біблії на англійську мову підпадають під категорію скоріше релігійної літератури, аніж власне перекладу. Ормулум ченця

Орма (1215 р.) – це своєрідний ритмізований переклад євангельських уривків, які використовуються у месі в словосполученні з проповідями. Три переклади Псалтиря з'явилися у 1350 р.: анонімний віршований переклад, переклад Псалтиря, авторство якого приписують Вільямові із Шорхама, і переклад з коментарями пустельника і містика Річарда Ролла з Гемпола. У XIII-XIV ст. невідомими авторами були перекладені різні частини нового Завіту [127].

Протестантські перекладачі часів Реформації відмовилися від Вульгати як первинного джерела. У ході порівняння давньоєврейських і грецьких текстів Біблії з латинським текстом Вульгати виявилися невідповідності та неточності. Першим англійським протестантським перекладачем Біблії став Вільям Тіндал (1492-1536 рр.). Він вивчив грецьку мову в Оксфорді і Кембриджі, а давньоєврейську, очевидно, у Німеччині. Він спробував надрукувати свій переклад Нового Завіту в Кельні, але церковні влади примусили його переїхати у Вормс, де він і завершив видання. Видання великого формату було опубліковано у Вормсі у 1525 р., воно потрапило в Англію у наступному році і було негайно спалене. Незважаючи на церковний проклин, передруки відбувалися один за одним, багато з яких попадали в Англію з Нідерландів. Перший том Старого Завіту в перекладі Вільяма Тіндала вийшов у 1530 році. Згодом автор був заарештований і у в'язниці продовжував роботу над Старим Завітом, проте в 1536 році був визнаний єретиком і спалений на багатті у Вілворде біля Брюсселя [125].

Переклади XV ст. в основному були «механічними», що максимально наближалися до оригіналів, іншими словами, буквалістськими, дослівними. Вони виконували завдання ознайомлення англійців з іншомовними текстами. Водночас із буквалізмом існувала й зовсім інша протилежна тенденція – вільне ставлення до оригіналу (щось додавалося, щось пояснювалося, а щось вилучалось, а не перекладалось). Тобто тексти перекладу максимально адаптувалися до англійського сприйняття.

У 1537 р. Генріха VIII переконали дати своє найвище схвалення ідеї створення англійської Біблії, так виник «новий переклад». Він вважався

перекладом Томаса Метью, хоча реальним видавцем був, очевидно, Джон Роджерс. Фіктивний перекладач був потрібний для того, щоб уникнути скандалу у зв'язку з фактичним виданням праці страченого Вільяма Тіндала. У 1538 р. вийшов королівський наказ, відповідно до якого, кожен прихід зобов'язувався придбати для своєї церкви екземпляр Біблії, причому половину вартості книги повинні були відшкодувати парафіяни. Мова в наказі йшла, ймовірно, не про Біблію Метью, а про новий переклад. У 1539 р. новий переклад вийшов у світ, і цей важкий том був названий Великою Біблією. Редактором був Майлс Ковердейл, але текст являв собою скоріше переробку Біблії Метью, ніж ковердейлівський переклад 1535 р. Друге видання 1540 р. іноді називають Кранмеровською Біблією (його випереджає передмова архієпископа Кранмера). Велика Біблія стала офіційним текстом, інші ж переклади були заборонені.

Коли до влади прийшла католичка Марія Стюарт, то вона навела жах на англійських протестантів. Щоб уникнути переслідувань, багато хто з них емігрували й оселилися в Женеві (на той час центр радикального протестантизму). Англійська громада в Женеві випустила в 1557 р. Новий Завіт і Псалтир, а в 1560 р. – повне видання Біблії, так звану Женевську Біблію. Женевський переклад був певною мірою найбільш науковим перекладом того часу. За основу був узятий текст Великої Біблії (1550 р.), що потім був значно поліпшений редакторами, що виправили безліч помилок і неточностей. Поширенню Женевської Біблії перешкоджав консервативно налаштований спадкоємець Кранмера на кафедрі архієпископа Кентерберійського – Метью Паркер [127].

У 1568 р. Метью Паркер випустив у світ своє власне видання – Єпископську Біблію. Назва говорить про те, що це була колективна праця англіканських єпископів, що справилися з цим завданням лише за два роки; вони використовували у якості основи Велику Біблію, відхиляючись від неї лише у тих випадках, де вона вступала у суперечність з давньоєврейським чи грецьким текстами. У Єпископській Біблії часто запозичуються ті місця з Женевської Біблії, де її переваги у точності перекладу не викликали сумніву. Після

завершення роботи Єпископська Біблія замінила Велику Біблію у якості офіційної Біблії Англійської церкви.

Пуританин Джон Рейнолдс виступив у 1604 р. з пропозицією про необхідність нового авторитетного перекладу, звернувшись з ним до короля Якова. Яків схвалив ідею і вирішив замінити Женевську Біблію, оскільки вона ставила під сумнів священне право монархів на трон. Король також хотів покласти край склокам між різними релігійними фракціями. Яків призначив перекладачів. Перекладачі були розбиті на чотири групи, що збиралися у Вестмінстері, Кембриджі і Оксфорді.

Біблія короля Якова – це не перший варіант священного писання англійською мовою. Вона вийшла у світ у 1611 році: два роки і дев'ять місяців тривав переклад, ще дев'ять місяців – на підготовку рукопису до друку. Однак книга ніколи не завоювала б популярності, якби не була незабаром перевидана у малому форматі і з латинським набором (що свого часу забезпечили широке розповсюдження Женевської Біблії). Біблія короля Якова стала першою Біблією, яку в церквах читали англійською мовою.

Проте Біблія короля Якова не допомогла примиренню монархістів з пуританами, які виступали за обмеження влади офіційної церкви і монархії. 30 років опісля в Англії почалася громадянська війна.

До першого видання Виправленого перекладу в США ввійшли читання американських фахівців, що працювали разом з англійськими редакторами. У 1901 р. ці читання були включені в текст видання, що одержало назву Американського стандартного перекладу (The American Standard Version). Воно послугувало основою для Виправленого стандартного перекладу, підготовленого за підтримкою Міжнародної ради по релігійному навчанню (1937 р.). Загальна редакція цього перекладу (Новий Завіт вийшов у 1946 р., Старий Завіт – у 1952 р.) була здійснена деканом Л.Е. Уейглом із Єльського університету.

У різкому контрасті з різними виправленнями перекладів стоїть почата в Англії спроба створити авторитетний текст англійської Біблії для ХХ ст. Нова

Англійська Біблія (Новий Завіт, 1961 р.; Новий Завіт, Старий Завіт і Апокрифи, 1969 р.) – це абсолютно новий, свіжий переклад оригінальних текстів на природну, розмовну англійську мову ХХ ст., у якому не використовуються як архаїчні конструкції ХVІІ ст., так і буквалістське копіювання грецьких зворотів. Таким чином, цей переклад попросився з традицією, що йшла від Вільяма Тіндала.

Сучасні перекладачі таких древніх текстів, як Біблія, рано чи пізно зіштовхуються з проблемою перекладу слів, що мають у своєму значенні особливий культурний компонент, представлений у світі Біблії, але або відсутній, або такий, що має інший зміст, у мові і культурі тих читачів, яким призначається цей переклад [130].

Складний випадок представляють дієслова (мова йде про дієслова *anakeimai* і *anaklinomai*), що у тексті Євангелій використовуються для позначення такої дії, як *опускатися і приймати горизонтальне положення поруч з низько розташованим столом* (напівлежати за низьким столом), особливо якщо обід відбувається в офіційній обстановці. Для греко-римського світу такий спосіб прийому їжі був звичайною справою і тому перші читачі Євангелій прекрасно розуміли, про що йшла мова. Проте для представника сучасного західного суспільства, де люди приймають їжу сидячи за високим столом, даний фрагмент тексту уже викликає нерозуміння. Тому перекладачі повинні вирішити, який саме семантичний компонент вони відбивають при перекладі:

- прийняття їжі;
- просторове положення людини;
- ступінь офіційного заходу.

Більш складну проблему являють собою слова та вирази, які поєднуються в групи, що виражають фундаментальні для даного суспільства поняття, а не просто частки або компоненти семантичного змісту. Особливі труднощі виникають у тому випадку, якщо такі базові поняття:

- мають, на перший погляд, тотожне, а в дійсності відмінне від сучасної мови значення і функціонування, або

- включають глибинні і найчастіше важко усвідомлювані позиції, що стосуються суспільства в цілому.

Приклад першого типу неодноразово обговорювався в літературі. Так, у роботі Р. Омансон «Translating the anti-Jewish bias of the New Testament» використовується переклад антиіудейського тону в Новому Завіті – це поняття «іудеї», *hoi Ioudaioi*, що є присутнім у Новому Завіті, головним чином у Євангелії від Іоанна. Цілком зрозуміле побоювання з приводу можливих обвинувачень в антисемітизмі, що виявляється як серед сучасних християн, так і в тексті Нового Завіту і постало причиною, свого роду, культурної модернізації деяких перекладів, що ґрунтувались на тому положенні, що автори Нового Завіту писали не взагалі про іудеїв, а про їхніх правителів. Такий підхід, звичайно, дозволяє уникнути можливих обвинувачень в антисемітизмі, однак цей результат досягається завдяки тому, що затушовується реальна історична картина, а саме – відчуження церкви і синагоги та поляризація християн іудеїв за принципом «ми і вони». У той же час, коли мова йде про історичний факт, що не має нічого загального з проблемами сучасності, ніхто у текст не вносить ніяких змін.

На сьогодні завершено роботу над новим перекладом Біблії на англійську мову. Перекладачі – 15 американських і британських лінгвістів. У традиційний переклад внесено близько 45 тисяч виправлень – це складає 7 відсотків тексту.

Перекладачі прагнули замінити всі слова, що отримали в молодіжному жаргоні нові значення: наприклад, слово *stoned* зараз сприймається як «обкурений» замість первісного – «забитий камінням». Перекладачі також вирішили, що слово «прибульці» – *aliens* («мандрівники ми перед Тобою і прибульці») у молоді буде викликати асоціацію зі словом «інопланетяни», тому в новій редакції Біблії слово «прибульці» замінене на *foreigners* – «іноземці». «Святих» – *saints* узагалі замінили на *God's chosen people* – «Богом обрані люди». Діва Марія названа не «та, що отримала благодать у Бога», а *pregnant* – «вагітної».

Щоб виключити «дискримінацію жінок», у рядку «Бог створив людину, по подоби своєму» раніше уживане слово *man* – «людина», «чоловік», замінено на

словосполучення *human beings* – «люди». (Замість: *When God created Man, he made him in the likeness of God* буде *When God created human beings, he made them in the likeness of God*) [130, с. 76].

Слід підкреслити, що прагнення створити єдино правильний переклад призвело до зміни первісного біблійного тексту. Розвиток мови пропонував перекладачам визначені вимоги викладу тексту, розвиток теології і численні тлумачення біблійних текстів. Це, у свою чергу, привело до того, що тексти перекладів Біблії стали істотно відрізнятися один від одного.

За енциклопедичними даними, повний переклад Біблії здійснено більш ніж 250 мовами світу, окремі книги Святого Письма перекладалися ще 740 мовами та діалектами, що в цілому становить близько 1000 перекладів.

Як засвідчує кембриджська «Історія стародавнього світу», жодна з книг ніколи навіть не наближувалася до такої величезної й постійної популярності, як Біблія [128, с. 294].

Аналіз специфіки традицій англomовних перекладів Біблії в контексті історії європейського християнства довів, що переклад біблійного тексту завжди не лише втрачає та дещо змінює сенс вихідного тексту, але й неминуче вносить як національні мовні та культурні конотації, накопичені мовою перекладу, так і конфесійні особливості.

Будь-який переклад біблійного тексту в рамках національної перекладацької традиції так чи інакше трансформує мовно-смісловий універсум релігійної традиції, що сприяє оновленню та поглибленню його розуміння, відповідно до вимог певного історичного періоду. У зв'язку з цим, створення єдиного найвірнішого перекладу Біблії в межах національної чи конфесійної традиції не є можливим.

SECTION 6. THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.1.6.1

6.1 Legal basis activities of volunteer formations territorial communities of Ukraine

The urgency of the problem. Ukraine, with the help of all branches of public power and civil society institutions, facing the threat of external aggression in the annexation of Crimea, occupation of parts of eastern Ukraine and waging a "hybrid war" against our country, finally began building the country's territorial defense (TD) system.

At the end of 2021, the Parliament of Ukraine adopted the Law "On the Fundamentals of National Resistance", which defined the legal and organizational principles of national resistance, the basis of its preparation and conduct, tasks and powers of security and defense forces to prepare and conduct national resistance. It also defines the basic definitions regarding the participation of territorial communities in the protection of the territorial integrity and sovereignty of Ukraine. According to the current legislation, national resistance is "a set of measures organized and implemented to promote the defense of Ukraine by involving the citizens of Ukraine in actions aimed at ensuring military security, sovereignty and territorial integrity of the state, deterring and repelling aggression and the task of unacceptable losses to the enemy, in view of which he will be forced to stop the armed aggression against Ukraine" [137]. The law determined that the components of national resistance are the TD, the resistance movement and the preparation of Ukrainian citizens for national resistance. And the purpose of national resistance is to increase the state's defense capabilities, to make the country's defense comprehensive, to help ensure the readiness of Ukrainian citizens to national resistance. The resistance movement is understood as "a system of military, informational and special measures, the organization, planning, preparation and support of which is carried out in order to restore state sovereignty and territorial integrity during the repulse of armed aggression against Ukraine" [137].

Presenting main material. TD is understood as "a system of national, military and special measures carried out in peacetime and in special periods to counter military threats and to assist in protecting the population, territories, environment and property from emergencies" [137]. The main tasks of the country's territorial defense are:

1) timely response and taking the necessary measures to defend the territory and protect the population in a particular area until the deployment within such territory of a group of troops or a group of joint forces designed to repel armed aggression;

2) participation in the protection of the population, territories, environment and property from emergencies, elimination of the consequences of hostilities;

3) participation in strengthening the protection and defense of the state border;

4) participation in the preparation of citizens of Ukraine for national resistance;

5) participation in providing conditions for the safe functioning of public authorities, other state bodies, local self-government bodies and military administration bodies;

6) participation in the protection and defense of important facilities and communications, other critical infrastructure facilities identified by the Cabinet of Ministers of Ukraine, and facilities of regional, district, rural, township, urban significance, district councils in cities, villages, townships, dysfunction and decommissioning of which pose a threat to the lives of the population;

7) providing conditions for strategic (operational) deployment of troops (forces) or their regrouping;

8) participation in the implementation of measures to temporarily prohibit or restrict the movement of vehicles and pedestrians near and within the zones / areas of emergencies and / or the conduct of military (combat) operations;

9) ensuring public safety measures and order in settlements;

10) participation in the introduction and implementation of measures of the legal regime of martial law in the event of its imposition on the entire territory of Ukraine or in some of its localities;

11) participation in the fight against sabotage and reconnaissance forces, other armed formations of the enemy and paramilitary or armed formations not provided by the laws of Ukraine;

12) participation in information activities aimed at increasing the level of defense capabilities of the state and counteracting the information operations of the aggressor (enemy) [137].

In fact, the territorial community becomes a real subject of TD in the system of national resistance, where with the assistance of its self-governing body a voluntary formation of a territorial community (VFTC) is formed - a paramilitary unit formed on a voluntary basis which is designed to participate in the preparation and implementation of territorial defense tasks within the territory of the relevant territorial community "[138]. One of the features of the genesis of local self-government is a combination of the principles of civil society and state power: the balance of state and local interests is ensured by law [133]. In accordance with the Law "On Local Self-Government in Ukraine", Article 36. "Powers in the field of defense" local governments provide for measures to prepare the population of Ukraine to participate in the movement of national resistance, as well as preparation and submission of proposals to relevant district councils to the target local programs of preparation of territorial defense and preparation of the population of Ukraine for participation in movement of national resistance and participation in the organization of their performance [137].

Local self-government is not part of the state mechanism of government in the country, but like the state, exercises public power, the power of the people, which is exercised by the territorial community ("local community" within a certain territory [133, pp. 5-6). The formation of VFTC is the implementation of such public administration, especially in the field of state security, maximally contributing to the formation of the VFTC. 5 years and on a voluntary basis enrolled in the service of the VFTC TD of the Armed Forces and usually live in the local community.

Within the tasks of TD, defined by the Law, VFTC can carry out the following activities:

1) respond in a timely manner and take the necessary measures to defend the territory and protect the population in a certain area until the deployment of a group of troops or a group of joint forces designed to conduct military (combat) operations to repel armed aggression against Ukraine;

2) participate in the preparation of citizens of Ukraine for national resistance;

3) participate in strengthening the protection and defense of the state border in the manner prescribed by the Law "On the participation of citizens in the protection of public order and the state border" [139];

4) participate in the protection of the population, territories, environment and property from emergencies, elimination of the consequences of military (combat) operations;

5) participate in providing conditions for the safe functioning of public authorities, other state bodies, local self-government bodies and military administration bodies;

6) participate in the protection and defense of important facilities and communications, other critical infrastructure facilities identified by the Cabinet of Ministers of Ukraine, and high-risk facilities, malfunctions and decommissioning of which pose a threat to life;

7) participate in providing conditions for the strategic (operational) deployment of troops (forces) or their regrouping;

8) participate in the implementation of measures to temporarily prohibit or restrict the movement of vehicles and pedestrians near and within emergency zones / areas and / or conduct military (combat) operations with the National Police;

9) participate in ensuring public safety and order measures in settlements together with the National Police;

10) participate in the introduction and implementation of measures of the legal regime of martial law in the event of its imposition on the entire territory of Ukraine or in some of its localities;

11) take part in the fight against sabotage and reconnaissance groups (DRG), other armed groups of the aggressor (enemy) and paramilitary or armed groups not provided by the laws of Ukraine;

12) participate in information activities aimed at increasing the level of defense capabilities of the state and counteracting the information operations of the aggressor (enemy);

13) cooperate with local self-government bodies and military units of the Territorial Defense Forces of the Armed Forces of Ukraine, collect and analyze information on threats to the security of the territorial community and scenarios of their deterrence;

14) in cooperation with local self-government bodies to account for, arrange and protect places of shelter of the population;

15) to extract, collect and summarize information that affects the implementation of TD tasks within the territory of the territorial community;

16) to assist in the implementation of measures to counteract the information operations of the aggressor (enemy) within the territory of the territorial community;

17) to organize training of VFTC members in order to effectively perform their tasks [135].

The activity of the VFTC is carried out under the direct guidance and control of the commander of the military unit of the Forces of the Ukrainian Armed Forces on a territorial basis.

Preparation of the VFTC for the implementation of the tasks of the TD is carried out in accordance with the Procedure for organizing, ensuring and conducting the preparation of the VFTC for the implementation of the tasks of the TD [135].

VFTC members may use personal hunting weapons and ammunition in the performance of TD tasks in accordance with the Procedure for the use of personal hunting weapons and ammunition by VFTC members in the performance of territorial defense tasks [136].

Provision of material and technical means and financing of the VFTC activities are carried out at the expense and within the funds of the State Budget of Ukraine, local

budgets, as well as from other sources not prohibited by law (*voluntary donations, volunteering, etc.*)

Membership in the VFTC does not release persons from the obligation to serve in the military, conscription during mobilization, for a special period, military service for conscripts, military service for conscripts from the reserve during a special period.

The order of formation of VFTC is as follows. The formation is formed by the meeting of the initiative group of *residents of the territorial community* in the presence of the commander of the military unit of the TD of the Armed Forces and authorized representatives of the local government of the territorial community. Meetings are considered valid if at least 5 people take part in them, as well as the commander of the military unit of the TD of the Armed Forces of Ukraine and representatives of the local self-government body of the respective territorial community.

Based on the results of the meeting, the minutes of the meeting of the initiative group on the formation of the VFTC (*hereinafter - the minutes*) are drawn up. Two copies of the protocol shall be submitted to the local self-government body within the jurisdiction of which the VFTC will operate, for approval of the candidate for the position of VFTC commander , one of which shall be sent to the commander of the relevant military unit TD VFTC.

The Commander of the Military Unit of the TD of the Armed Forces of Ukraine prepares and sends the necessary documents for a special examination of a candidate for the position of Commander of a Voluntary Formation in the SBU and the National Police in the manner prescribed by law. In case of successful passing of the special examination by the candidate for the position of the Commander of the Armed Forces of Ukraine, the Commander of the Military Unit of the Armed Forces of Ukraine sends an application for appointment to the position of Commander of the Armed Forces of Ukraine. The Commander of the TD of the Armed Forces of Ukraine appoints the Commander of the VFTC in agreement with the Commander of the Special Operations Forces of the Armed Forces of Ukraine.

The territorial community within the territory of responsibility may form several VFTC , taking into account the available resource and human resources in the manner

prescribed by the Regulations and the Law. The name of each individual VFTC is formed taking into account the name of the territorial community in whose territory it is formed, and the number of VFTC within one territorial community.

Regarding the recruitment of volunteer formations. A member of the VFTC may be a citizen of Ukraine over the age of 18 who lives in the community where the VFTC operates, has passed medical, professional and psychological selection (inspection) and entered into a contract with a volunteer TD. A person who has previously been sentenced to imprisonment for a serious or particularly serious crime is not included in the VFTC. Medical selection (examination) of candidates for membership in the VFTC is carried out by medical advisory commissions of municipal health care institutions of territorial communities at the direction of a local government official responsible for defense or mobilization work, under the conditions specified in the Procedure for issuing a medical certificate) on the object of the permit system [134].

Professional and psychological selection of candidates for members of the VFTC is provided by the military units of the Armed Forces TD Forces by full-time and part-time groups of professional and psychological selection. A person who has expressed a desire to become a member of the VFTC submits an application to the commander of the volunteer formation. The TD volunteer contract is concluded between the VFTC commander and the person who has applied for VFTC membership. Such persons enter into a contract with a TD volunteer for a period of 3 years. The form of the TD volunteer contract is approved by the Ministry of Defense. The Command of the Troops of the Armed Forces of Ukraine together with the local self-government bodies located within the territory of the respective TD Zone develops and approves uniform symbols for all VFTC.

Legislation defines the procedure for the use of personal hunting weapons and ammunition by members of the VFTC during the implementation of the tasks of the TD for the implementation of the Law "On the Fundamentals of National Resistance" [138]. It may be :

- individual self-defense - the use of personal hunting weapons by a member of the VFTC in the performance of TD tasks to protect their health and life from attack or

threat of attack, if otherwise and by other means to protect themselves in such a situation is impossible;

- lethal use of personal hunting weapons and ammunition by members of the VFTC - in the performance of TD tasks aimed at causing death or serious injury, which may result in the death of a person involved in armed aggression;

- precautionary firing - a warning about the possibility and intention to use personal hunting weapons and ammunition to it during the execution of TD tasks by firing a shot that is not intended to hit the target and is a signal to immediately stop any action;

- self-defense - the use of personal hunting weapons and ammunition by VFTC members in the performance of TD tasks to protect against attack or threat of attack on objects protected / defended by them, if otherwise and by other means to protect them in such a situation impossible.

Personal hunting weapons and ammunition can be used by all members of the VFTC when performing TD tasks. In this case, the manufacture, purchase, storage and accounting of personal hunting weapons and ammunition for it are carried out in accordance with the requirements of the law. All members of the VFTC who use personal hunting weapons and ammunition in the performance of TD tasks must be guided by the following principles, based on generally accepted norms of international humanitarian law:

- inevitability - the use of personal hunting weapons and ammunition for it during the tasks of the TD in cases where it is absolutely obvious and necessary;

- military necessity - the use of personal hunting weapons and ammunition for it during the performance of TD tasks in the case when it is otherwise impossible to exercise the right to self-defense and / or perform the tasks;

- Proportionality - the use of personal hunting weapons and ammunition in the performance of TD tasks to the extent necessary to achieve the goal of self-defense and/or performance of tasks, unless it causes extraneous damage to outsiders and civilian objects compared to the expected specific military benefits.

The use of personal hunting weapons and ammunition for them in the performance of TD tasks should be carried out in such a way as to cause minimal harm to others in each situation.

Conclusions. The adoption of the legislative framework for the formation and operation of territorial defense forces in 2021 testified to the desire of the country's political elite and all civil society institutions to maximize the involvement of all Ukrainian citizens in defending Ukraine's territorial integrity and sovereignty. In particular, approval of the Regulations on Voluntary Formations of Territorial Communities (Resolution of the Cabinet of Ministers of December 29, 2021, №1449) and the Procedure for Using Personal Hunting Weapons and Ammunition by Members of Voluntary Formations of Territorial Communities in Territorial Defense Tasks (Resolution of the Cabinet of Ministers of December 29, 2021, №1448.) allows all active citizens of territorial communities to join the defense of Ukraine, but in good health in accordance with current legislation. It is worth noting that from now on it becomes a reality to involve in the territorial defense of primary hunting societies in which hundreds of thousands of smoothbore and rifled weapons, and their members have the appropriate skills in combat training.

Public authorities should actively engage in mass involvement of volunteers (*including representatives of patriotic NGOs UBD, MIA, Afghanistan veterans, the Union of Chornobyl Veterans, etc.*) and build them as much as possible, providing the opportunity to create appropriate logistics. The legal basis for the development of the TD Forces in Ukraine has been created, but needs to be harmonized with other legislative acts. The idea of forming VFTC needs maximum popularization and coverage by domestic and foreign media.

REFERENCES

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073 1-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
3. Новини. 6 серпня 2019 р. Комітет з питань запобігання і протидії корупції під час роботи Верховної Ради VIII скликання підготував 7039 експертних висновків до законопроектів щодо їх відповідності вимогам антикорупційного законодавства (за даними Інформаційного управління Апарату Верховної Ради України). URL: <https://rada.gov.ua/news/Novyny/179438.html>.
4. Кузьменко Ю. В. Адміністративна відповідальність як складник механізму протидії корупції в Україні. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». Одеса, 2019. № 39. С. 54–56.
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2014. № 49. С. 3186.
6. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2014. № 49. С. 3186.
7. Про Національну раду з питань антикорупційної політики: Указ Президента України від 14.10.2014 № 808/2014. Офіційний вісник України. 2014. № 84. С. 7.
8. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.
9. Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора: Наказ Офісу Генерального прокуратури України від 05.03.2020 № 125. URL: <https://cutt.ly/Skpdvvpd> (Дата звернення: 27.01.2021)
10. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2014. № 13. С. 828.
11. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2015. № 40. С. 1970.
12. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2018. № 48. С. 16
13. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання: Постанова Верховної Ради України від 29.08.2019 № 19-IX. Голос України. 2019. № 165
14. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1997 № 24. С. 170.

15. Калетнік В.В. Теоретичні аспекти удосконалення національного законодавства в контексті протидії деструктивній діяльності агентів впливу. Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». 2020. Вип. 56. № 3. С. 81-88.
16. Калетнік В.В. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення інформаційної безпеки в Україні: теоретико-правовий аналіз. Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». 2021. Вип. 59. № 2. С. 70-77.
17. Как работает американский закон об “иностранных агентах” FARA. Deutsche Welle : веб-сайт. URL: <https://www.dw.com/ru/как-работает-американский-закон-об-иностранных-агентах-fara/a-41056809> (дата звернення: 01.02.2022).
18. Foreign Agents Registration Act. The Department of Justice : an official website of the United States government. URL: <https://www.justice.gov/nsd-fara> (Last accessed: 01.02.2022).
19. Joshua R. Fattal The Justice Department’s New, Unprecedented Use of the Foreign Agents Registration Act. lawfare: веб-сайт. URL: <https://www.lawfareblog.com/justice-departments-new-unprecedented-use-foreign-agents-registration-act> (Last accessed: 01.02.2022).
20. Корочкина В.А. Израиль: усилия правительства по прекращению иностранного финансирования антиизраильских НПО. Институт Ближнего Востока: независимый научно-исследовательский и аналитический центр : веб-сайт. URL: <http://www.iimes.ru/?p=47002> (дата звернення: 01.02.2022).
21. Жуков Є., Думанська М. Суд ЄС визнав незаконним угорський закон про фінансування НУО. Deutsche Welle : веб-сайт. URL: <https://p.dw.com/p/3dyrb> (дата звернення: 01.02.2022).
22. Пиріг В. Сейм Польщі ухвалив закон про обмеження частки іноземців у власності ЗМІ. ZAXID.NET : веб-сайт URL: https://zaxid.net/seym_polshhi_uhvaliv_zakon_pro_chastkovu_zaboronu_inozemtsyam_voloditi_zmi_n1524124 (дата звернення: 01.02.2022).
23. Губенко Д. Сенат Польщі відхилив спірний закон про телерадіомовлення. Deutsche Welle : веб-сайт. URL: <https://p.dw.com/p/408rp> (дата звернення: 01.02.2022).
24. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян від 14 січня 2014 р. № 3879. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49483 (дата звернення: 01.02.2022).
25. Калетнік В.В. Аналіз законодавства іноземних країн та національного законодавства України в аспекті напрацювання механізмів регулювання діяльності агентів впливу. Visegrad Journal on Human Rights. 2021. № 5. С. 50-58.

26. Проект Закону про внесення змін до Закону України “Про очищення влади” (щодо недопущення зовнішнього впливу на інтереси держави) від 13 квітня 2020 р. № 3326. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68576 (дата звернення: 01.02.2022).
27. Проект Закону Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо прозорості діяльності громадських об’єднань з іноземною підтримкою) від 29 травня 2020 р. № 3564. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68977 (дата звернення: 01.02.2022).
28. Проект Постанови про Декларацію Верховної Ради України щодо необхідності вжиття заходів стосовно негайного відновлення державного суверенітету в сфері державного управління від 08 вересня 2021 р. № 6009. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72698 (дата звернення: 01.02.2022).
29. Конституція України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>. (дата звернення 20.02. 2022).
30. Протокол про привілеї та імунітети Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору від 13 грудня 2007 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_623 (дата звернення 20.02. 2022).
31. Виборчий Кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення 20. 02. 2022).
32. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14> (дата звернення 20. 02. 2022).
33. Кримінальний Процесуальний Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 20. 02. 2022).
34. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. 1700-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 20. 02. 2022).
35. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення 20. 02. 2022).
36. Про статус народного депутата України: Закон України від від 17.11.1992 р. №2790-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text> (дата звернення 20. 02. 2022).
37. Про внесення змін до статті 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України: Закон України від 03.09.2019 р. № 27-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20#n2> (дата звернення 20. 02. 2022).

38. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року: Закон України від 23.02.2014 р. № 767-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-18#Text> (дата звернення 20. 02. 2022).
39. Висновок Конституційного Суду України від 06.06.2018 р. № 1-в/2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-18#Text> (дата звернення 20. 02. 2022).
40. Висновок Конституційного Суду України від 19.06.2018 р. № 2-в/2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002v710-18#Text> (дата звернення 20. 02. 2022).
41. Cambridge Dictionary: Immunity. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/immunity> (дата звернення 20. 02. 2022).
42. Cambridge Dictionary: Indemnity. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/indemnity> (дата звернення 20. 02. 2022).
43. Report on the scope and lifting of parliamentary immunities / European comission for democracy through law, Strasbourg, 2014. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)011-e) (дата звернення 20. 02. 2022).
44. Інститут депутатської недоторканності: зарубіжний досвід. Європейський інформаційно-дослідницький центр на запит Комітету Верховної Ради України. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29307.pdf>. (дата звернення 20. 02. 2022).
45. Arms Control and Disarmament (Privileges and Immunities) Act 1988. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/2/section/1> (дата звернення 20. 02. 2022).
46. Federal Act on the Federal Assembly. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2003/510/en> (дата звернення: 20.02.2022).
47. ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів (ISO/IEC 27037:2012, IDT) [На заміну ДСТУ ISO/IEC 27037:2016; Чинний від 2018-01-01]. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=74978 (дата звернення: 2.12.2021).
48. Стратонов В.М. «Комп'ютерні злочини» окремі особливості та характеристики. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. №2. С.134-141.
49. Stratonov V., Slinko S., Slinko D. Some types of computer crime and cybercrime in Ukraine. Access to Justice in Eastern Europe.Т.4, V. 3, S. 191 – 197. 2021.

50. Проценко М.В. Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2008. 17 с.
51. Проценко М.В., Гавловська А.А. Застосування криміналістичної техніки під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. № 1, 2021. С. 87–93.
52. Стратонов В. Інформація та інформаційні відносини як новий криміналістичний об'єкт. Південноукраїнський правничий часопис №4, 2019. 84-89 с.
53. Стратонов В..М. «Комп'ютерні злочини» окремі особливості та характеристики. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. №2. С.134-141
54. Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders, Second Edition URL: <https://nij.ojp.gov/library/publications/electronic-crime-scene-investigation-guide-first-responders-second-edition> (дата звернення: 18.11.2021).
55. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88).
56. Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 р. № 1104. Урядовий кур'єр. 2012. 08 груд. (№ 227).
57. Теорія судових доказів (у таблицях та схемах) : навчальний посібник / П. В. Цимбал, В. В. Топчій, О. В. Сіренко, О. А. Калганова ; Університет ДФС України. Ірпінь, 2019. 82 с.
58. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ. Відомості Верховної Ради України (ВВР) 1992. № 48. Ст.650.
59. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 36, ст. 275.
60. Дослідження інформації на цифрових носіях / Уклад. Бобрицький С. М., Чишкала О.В., Серий В.В., Селезньова О.В., Стороженко С. В. Харків: ХНДІСЕ МЮ України, 2009. 41 с.
61. Білоусов А. С. Криміналістичний аналіз об'єктів комп'ютерних злочинів: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 19 с.
62. Козак Н. С. Криміналістичні прийоми, способи і засоби виявлення, розкриття та розслідування комп'ютерних злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 Ірпінь, 2011. 18 с.

63. Мотлях О. І. Питання методики розслідування злочинів у сфері інформаційних комп'ютерних технологій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.
64. Пашнев Д. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2007. 18 с.
65. Шведова О. В. Комплексне криміналістичне дослідження документів, виконаних за допомогою комп'ютерних технологій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 Київ, 2006. 19 с.
66. Борисова Л. В. Транснаціональні комп'ютерні злочини як об'єкт криміналістичного дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 Київ, 2007. – 19 с.
67. Стратонов В. М. Комп'ютерні злочини: окремі особливості та характеристики. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Випуск № 2. 2020. С. 134–141.
68. Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders, Second Edition URL: <https://nij.ojp.gov/library/publications/electronic-crime-scene-investigation-guide-first-responders-second-edition> (дата звернення: 18.11.2021).
69. Кундеу В. Поняття та види кіберзлочинів. Харків, 2020, 44-45 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7723/Poniattia_Kundeus_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
70. Stratonov V., Slinko S., Slinko D. Some types of computer crime and cybercrime in Ukraine. Access to Justice in Eastern Europe. T.4, V. 3, S. 191 – 197. 2021.
71. Проценко М.В. Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2008. 17 с.
72. Проценко М.В., Гавловська А.А. Застосування криміналістичної техніки під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. № 1, 2021. С. 87–93.
73. Стратонов В. Інформація та інформаційні відносини як новий криміналістичний об'єкт. Південноукраїнський правничий часопис №4, 2019. 84-89 с.
74. Стратонов В.М. «Комп'ютерні злочини» окремі особливості та характеристики. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. №2. С.134-141.
75. Сорокин Питирим. Причины войны и условия мира. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-voyny-i-usloviya-mira>

76. Всеобщая декларация прав человека. Принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml
77. Философский энциклопедический словарь. Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов – М.: 1983. – 840с.
78. Мишель Фуко. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. Перевод с французского, комм. и послесл. С.Табачниковой. М.: 1996.- 448 с.
79. Мойзес Наим. Конец власти. От залов заседаний до полей сражений, от церкви до государства. Почему управлять сегодня нужно иначе. – 2016. – 512 с.
80. Конвенция Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности. Принята резолюцией 55/25 Генеральной Ассамблеи от 15 ноября 2000 года URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/orgcrime.shtml
81. Council of Europe Committee on Counter-Terrorism (CDCT). URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a19655
82. Edelman Trust Barometer. Website. URL: <https://www.edelman.com/trust/trust-barometer>
83. Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: Тенденції 2000-2020pp. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_religiia.pdf
84. Edelman Trust Barometer. 2022 Edelman Trust Barometer. Website. URL: <https://www.edelman.com/trust/2022-trust-barometer>
85. Джон Дикки. Cosa nostra: история сицилийской мафии. пер. с англ. А. Башкирова и Ю. Яблокова под ред. К. Королева. – М.: 2007,– 512 с.
86. European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) 2021 URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/socta2021_1.pdf
87. Рассел Л. Акофф. Планирование будущего корпорации. Пер. с английского. Общая редакция и предисловие В.И. Данилова-Данильяна. – М.:1985 – 326с.
88. Тони Гранди. Слияния и поглощения. Как предотвратить разрушение корпоративной стоимости, приобретая новый бизнес/Т.Гранди; [пер. с англ.]. – М.:2008. – 240с.
89. Foreign Affairs «Mafia States Organized Crime Takes Office» By Moisés Naím May/June 2012 URL:<https://www.foreignaffairs.com/articles/2012-04-20/mafia-states>
90. Уголовный кодекс Республики Казахстан. База данных «Закон», 2022г.

91. Лукьянов В. В. Состав и квалификация дорожно-транспортных преступлений и административных правонарушений. Специальные вопросы уголовного и административного права. М., 2008. – 420 с.
92. Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК. <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat>.
93. Статистические материалы УАП ДП Жамбылской области. 2022г.
94. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і го-лов. ред. В.Г. Бусол. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. С. 1242
95. Комиссаров В.С., В.П. Емельянов Террор, терроризм, «государственный терроризм»: понятие и соотношение. Вестник Московского университета. Серия 11. Право. 1999. № 5. С. 34–45.
96. Канцір В.С. Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Край, 2011. 558 с
97. Емельянов В.П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования. Уголовно-правовое исследование. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 291 с.
98. Словник основних термінів у сфері боротьби з тероризмом. К.: СБ України, 2006. 144 с.
99. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти: навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. проф. В.К. Грищука. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 328 с.
100. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. (зі змінами та доповненнями). URL : <http://zakon1.rada.gov.ua>
101. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. (зі змінами та доповненнями). URL : <http://zakon1.rada.gov.ua>
102. Науково-практичний коментар до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» / [В.А. Ліпкан, О.А. Івахненко, І.М. Рижов, В.В. Майоров]. К.: КНТ, 2009. 208 с.
103. Иванов В. Н. Феномен терроризма (экспертные суждения и оценки): проблемы терроризма в исследованиях ученых и оценках политиков. Социально-гуманитарные знания. 2005. № 3. С. 21–41
104. Гармашов І. Актуальні питання класифікації сучасного тероризму. URL : <http://www.politik.org.ua>.
105. Лакішин Х. М. Феномен тероризму в умовах сучасного глобального розвитку. Нова парадигма. 2009. Вип. 83. С. 168–177.
106. Копотун І. М. Фінансування тероризму. Використання криптовалют у відмиванні коштів та фінансування тероризму: питання превенції в Україні: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 17 трав. 2017 р.). Київ, 2017. С. 20–24.

107. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія: монографія / В. В. Середа, І. Р. Серкевич; за заг. ред. В. С. Канціра. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 188 с.
108. Деменко А. М. Причины, что порождают терроризм у современном обществе. Социально-политические та социально-правовые проблемы современности: сборник науч. тез (за материалами XV Харківських політологічних читань). Х.: Національна юридична академія України, 2004. С. 65–67.
109. Психологи о терроризме: «Круглый стол». Психологический журнал. 1995. № 4. С. 7–23.
110. Гуцало М. Організація протидії сучасному тероризму: навчальний посібник. К.: Аратта, 2009. 263 с.
111. Зарубежное законодательство в борьбе с терроризмом / отв. ред. И. С. Власов. Москва: Городец-издат, 2002. 144 с.
112. Глобальная контртеррористическая стратегия Организации Объединенных Наций. Резолюция ГА ООН 60/288 принятая 8 сентября 2006 года. Документ ООН A/RES /60/288, 20 September 2006.
113. Про запобігання тероризму: Конвенція Ради Європи від 16.05.2005. Офіційний вісник України від 10.09.2007. 2007 р., № 65, стор. 124, стаття 2536, код акту 40855/200
114. Войтович Е. М. Теоретические и практические вопросы методики расследования убийств прошлых лет : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запорожье. 2005. 249 с.; Лускатов О. В. Розслідування нерозкритих злочинів минулих років : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 20 с.
115. Низамов В. Ю. Вопросы теории и практики раскрытия убийств прошлых лет : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Иркутск, 2005; Кулеева И . Ю. Правовое регулирование и криминалистическое обеспечение расследования нераскрытых преступлений прошлых лет : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Омск, 2010; Морозов А. В. Использование экспертно-криминалистических учетов в расследовании преступлений прошлых лет : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2016; Самилев Н. М. Расследование нераскрытых преступлений прошлых лет (по материалам Республики Таджикистан и Российской Федерации) : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2016. 221 с.
116. Лавровы О. А., А. С. Полуденный вор / Криминальные повести. – Москва : ЭТПС «Эпицентр», 1991. 416 с.
117. Бастрыкин А. И. Раскрытие преступлений прошлых лет как одно из приоритетных направлений деятельности Следственного комитета Российской Федерации // Раскрытие и расследование преступлений серийных и прошлых лет: материалы Международной научно-практической конференции (Москва, 16 марта 2017 года). М.: Московская академия Следственного комитета Российской Федерации, 2017. С. 8-18.

118. Багмет А. М. Раскрытие и расследование Следственным комитетом Российской Федерации преступлений прошлых лет // Раскрытие и расследование преступлений серийных и прошлых лет: материалы Международной научно-практической конференции (Москва, 16 марта 2017 года). М.: Московская академия Следственного комитета Российской Федерации, 2017. С. 19-23.
119. Колмаков В. П. Больше внимания криминалистике // Виктор Павлович Колмаков : сб. науч. тр. : к 100-летию со дня рождения ученого-криминалиста / сост. : В. В. Тищенко, О. П. Ващук. – Одесса : Юридична література, 2013. 452 с.
120. Самищенко С. С., Самищенко А. С. Синдром игнорирования криминалистики при расследовании убийств // Актуальные проблемы расследования преступлений : материалы Международной научно-практической конференции (Москва, 23 мая 2013 года). В 2-х частях. Часть 2. –М. : Издательство ООО «Буки Веди», 2013. С. 311.
121. V.Golovanov.O.Frolova(2017) Mentality and ideology:searchning for correlation // Bulletin of the National University "Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise" No. 2 (33) с.с.233-236[in Ukrasnsan]
122. Lipman M. (2005) Critical is misunderstanding: what can we do? In Postmethodika. №2 (60),(p.p. 33-41). Moscow: Izd-vo MGUin[Russian].
123. Yolon P. F.(2006) Outline the mentality and її subject / P. F. Yolon // Problems of theory mentality / vidp. ed. M. V. Popovich. - К .: Nauk. Dumka, , pp. 372–403. [in Ukrainian]
124. Problems of the theory of mentality / vidp. ed. M. V. Popovich. - К .: Nauk. Dumka,2006 - 403 p.[in Ukrainian]
125. Людоговский Ф. История перевода Библии на английский язык / Федор Людоговский // Энциклопедия «Кругосвет» – 25 с. [Электронный ресурс] / Ф. Людоговский. – Режим доступа: www.krugosvet.ru
126. Новейший философский словарь / [Сост. и гл. научн. ред. А.А. Грицанов] : 2-е изд., перер. и доп. – Минск : Интерпрессервис ; Книжный Дом, 2001. – 1280 с.
127. Новиков Д. Підходи до релігійних перекладів / Дмитро Новиков // Релігія і світ. – 2003. – № 2. – С. 142-147.
128. Тимошик М. Книги Святого Письма українською мовою: до історії перекладу й видання / М. Тимошик // Український богослов. – К., 2003. – С. 198-203.
129. Тони Лейн. «Христианские мыслители». – Мирт, 1997. [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.refopedia.org/Уильям_Тиндейл
130. Эллингворт П. Трудности перевода Библии / Пол Эллингворт // Христианский вестник. – 2005. – №5. – 126 с.

131. Фокин С.Л. Перевод как незадача русской философии: к критике концепции мимесиса В. А. Подороги [Электронный ресурс] / С. Л. Фокин // Политическая концептология. – 2011. – № 1. – С. 162–177. – Режим доступа : <http://politconcept.sfedu.ru/2011.1/11.pdf>.
132. Covey S. R. *The Seven Habits of Highly Effective People* / Stephen Richards Covey. – N. Y., 2013. – 432 p.
133. Vorona P. Peculiarities of formation and development of representative power in Ukraine (on the example of local self-government) / P. Vorona // *Theory and practice of public administration: collection. Science. work. Vip. 4 (35)*. H.: HarRI NAPA Publishing House "Master", 2011. P. 56-60.
134. Procedure for issuing a medical certificate for obtaining a permit (license) for an object of the permit system , approved by the order of the Ministry of Health of October 20, 1999 № 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768-99#Text>.
135. On approval of the Regulations on voluntary formations of territorial communities. Resolution of the Cabinet of Ministers of December 29, 2021 № 1449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#Text>.
136. About the statement of the Order of application by members of voluntary formations of territorial communities of the personal hunting weapon and ammunition to it during performance of tasks of territorial defense. Resolution of the Cabinet of Ministers of December 29, 2021 № 1448. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1448-2021-%D0%BF#Text> .
137. About local self-government in Ukraine. Law of Ukraine of May 21 1997 № 280/97-VR. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 1997, № 24, p.170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
138. On the foundations of national resistance. Law of Ukraine of July 16, 2021 № 1702-IX. (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2021, № 41, p.339). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.
139. On the participation of citizens in the protection of public order and the state border. Law of Ukraine of July 16, 2021 № 1702-IX. (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2000, № 40, p.338). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text>.